

71-85

ШАЙХИ АРСАН!

8-12C₂ (Чеч)

A-85

ДАМИНИ
И. ЛЕШ

Национальн
краеведчески
отдел

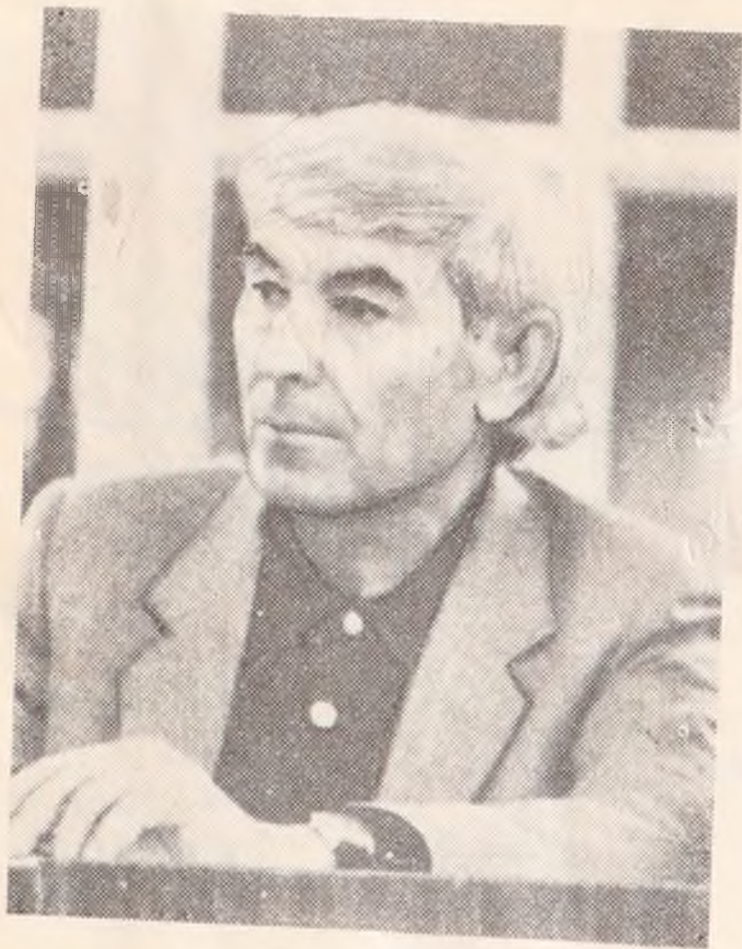
Стихаш, поэма

Государственное учреждение
Национальная библиотека
Чеченской Республики

1991

15412

-6318-

I

РАГІ ХЬОБГАХЬ Ю ТАХНА,
ВАС ЦА ЕШ ДЕНА,
ДІАЭЦА ЦУЪНГАРА
ДАИН ОБЗДА ГІЛЛАКХ...

ВЕСЕТ

Къоьжачу вайн лаьмнийн
Дог кура баххъаш,
Вайн тогIеш, шовданаш,
БIешерийн хьаннаш —
ДIаэца тахана
Хьайн дола ахь уьш, —
Дас, весет деш, хьуна
Питина хазнаш.

ДIаэца ахь хIинца
Дайша шайн цIийца
Заманийн йохааллехь
Лардина латта.
Даймохк хьайн дIаэца,
РагI хьан ю хIинца —
Ден весет кхочушдан,
Юкъ ехкий, гIатта.

Ларбе мохк,
Хазбе и,
Ца еш мало.

Тпаккха, хъайн весет деш,
Кпанте дпало.

Бпешерийн къийсамехъ,
Са санна, лардеш,
Таханенга кхачийна
Вайнехан гпллакх.
Доттагпнй хилла вай
Вежарех тарбеш,
Орцанна кхайкхаза
Кхочуш вай хилла.

Лаьмнашкахъ даиман
Дина сий Ненан,
Воккханиг лийрина
Жимчо, деш гпуллакх.
Рагп хьобгахъ ю тахана,
Вас ца еш дена,
Дпаэца цуьнгара
Дайн овзда гпллакх.

Ларде и,
Хазде и,
Ца еш мало,
Тпаккха, хъайн весет деш,
Кпанте дпало.

Хазнашлахъ хазна ю
Ненан мотт кьоман.
Ненан мотт мел беа,
Къам дуьсу даха.

Ткъа нагахъ мотт шен лахъ,
Къам, лей, дпadolu,
Ненан мотт бицбинарг
Сийсазво наха.

Нохчийн мотт и — халкъан
Синхазнийн хьоста —
Къийсамехъ ларбина
Массо а ханна.
Рагп хпнца хьобгахъ ю,
Дпаэций, хьаста,
Ден весет кхочушде,
Къонахчо санна.

Ларбе мотт,
Хазбе и,
Ца еш мало.
Тпаккха, хъайн весет деш,
Кпанте дпало.

ЛАКХЕНАН ГІЛЛАКХ

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
Халачу лакхенан гІллакх.
Лакхе ахь ца яккхэхь хьайн,
Кху лаьмнийн воІ хьо ца хилла-кх.

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
Курачу лакхенан гІллакх.
Лакхе ю хІораннан шен
Дош олуш, деш муьлхха гІуллакх.

Кура ду сан лаьмнийн дог —
Осалла йо кхузахь сийсаз.
Воккхачун нусар вай до,
Кхерчан са — нана ю сийлахь.

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
ЦІеначу лакхенан гІллакх.
Лаьмнашкахь цхьа лаьтташ ша
Лекха лам цкѣа а ца хилла-кх.

ЦІена ду сан лаьмнийн дог,
Дуккхачу кѣаьмнех бу доьзал,
Уллохь кхин стаг воцу стаг —
Лаьмнашкахь вовр ву-кха доьза.

Лаьмнийн а ду гІллакх шайн —
Сийлахьчу лакхенан гІллакх
Стаг, нагахь стаг велахь ша,
Байракхах сий айдеш хилда-кх!

ДОГДИКЧУ ЛАЬТТА ТІЕХЬ

Тийналла тийна дІа,
Гуш сема гІан.
ХІаваъ сов дукъделла,
Хехкало, деш ха.
Комаьрша серса тІе
Беттан догІа,
Когбаккхэхь —
ИндагІаш дегадо тешха.
Сийначу дахкарах
Хьаьрчина Іа.
Сан лаьмнаш,
БІаьргаш ца боьллуш.
Сема ду кѣона гІаш —
Хезаш ду схьа,
Забарен шабаршца
Шовда шайх делаш.

Мел хаза ду-кха хьо,
Догдика ду
БІаьстенан аьхналло
Кѣондина латта!
Хьан довха садеІар
Дог хьоьстуш ду,
Позалла ййна дегІ
Кийча ду гІатта.
Набкхетта сан эвла
ДІатийна Іа,
Сов кІеда ю цунна
Кху лаьмнийн гІовла,

Догдика адамаш
Дийшина дIа,
Дийшина туьйранаш,
Яц бернийн гIовгIа.

ВогIу сайн бераллин
Лар хьоьшуш со,
Байбелла когаш сан,
Болар сихделла.
Хьоме лар —
Сайн ирса тIевуьгу цо,
Сатийсам,
Бераллин неI суна елла!..
ЦIеххьана бодано
Iавди сан лаг,
ЦIеххьана цхьа ирча
Сурт хIоьтти хьалха:
Догдикчу кху Лаьтта хь,
Схьагини цхьа стаг
Воллу кхин стаг хьийзош,
Де эшна, цхьалха.
Цхьанхьа-ма,
Догдикчу кху Лаьтта тIехь,
КIур оьхчу чевнна тIе
Хиъна Iа хьаргIа.
Цхьанхьа-ма,
Догдикчу кху Лаьтта тIехь,
ЭгIаза бер сеци,
Мацалла хьаьгIна.
Цхьанхьа-ма,
Догдикчу кху Лаьтта тIехь,

Инзаре боккха ницкъ
Долахь шен IаьIна,
Кънза стаг,
Тийналлех ца хеташ нэхь,
Керла тIом кечбеш Iа,
Карти тIе таьIна...

Амма и бодане
БIарлагIаш яйн:
Юха а беттаса —
Дато нур хьоьрсуш
Маьршачу тийналло
СадоьIу дайн,
Догдика Латта Iа,
ГIенашка хьоьжуш...

БЕЗАМАН ХОТИ

«Безаман хоти», — тхан юъртахъ
Иштта цѣ йоккху кху хотин...

Іуьйрено, цѣран куй коъртахъ,
Доьллу ков, луьйтанахъ глоттий.
Ткъа хоти, екхалой, леста,
Декъалдеш маърша де, ирсе.
Сийначу маргѣлша хьовсту.
Олхазарш, акхарой буърса.
Кху варшахъ кхерам дѣаболу:
Я пхьагал, я газа аързус
Лоцур яц. Хи молуш боллу
Сира сай къахкор бац барзо.
Бакъо яц кхузахъ цѣий Іано,
Маърша ю тийналла сийна:
Йоккхур яц шаьлта дог Іабо,
Чѣир йовкхуш мостагѣ шен вийна...
Лахахъ го беркате ардаш,
Басахъ — хьун, пен хилла, гѣаьтти.
Дѣо буьххьехъ, заманех кхаърдаш,
Тѣулган бѣов, айелла, лаьтта.
Цу чуьра схьахезаш хета
Генарчу дайн узам гѣийла.
Аганан мукъамех кхета,
Къастаран шабарш ду шийла...
Схьахеза цхьа Іеса илли
Лахкарах мостагѣий, етташ.
Хетало — некъах шен тилла,
Тѣемало хеза мохъ бетташ...

Со-м лаьтта, Іадийча санна,
Ца хѣуттуш хьалха ког баккха,
Кху варшан зевне тийналла
Ца лаьа меттахаяккха.
Шираллин Іодара баьлла
Пха бирзи ракете хѣинца...
Кхоьру, цхьаь кхетамах ваьлла,
Дуьне вайн Іадорна цуьнца.
Дѣадахнарг днцделла ваьшна,
Човхаеш бѣаьсте а сийна,
Кхоьру вай яйарна, хьаьшна,
Генарчу дайн лараш сийлахъ...

ИСБАЪХЪА ДУЪНЕ

ХІай маълхан кІайн дуъне,
Ма дала дакъаза,
Сел нуъре,
Комаърша
Болчу хъайн кийрахъ
Догдоцу къизалла
Ахъ сиха кхияю.
Иштта, сел бендоцуш,
ХІаллак ма хилахъа!
Исбаъхъа хІай дуъне,
Хьо маърша дахарг,
Ма сихло иштта хъайн
Чаккхене кхача!

ХІай маълхан кІайн дуъне,
Ма дала дакъаза,
Къизалла deboш, ахъ
Ма йита Хазаллий,
Дикаллий байлахъ.
Исбаъхъа хІай дуъне,
Мила ву ала,
Сирла сатийсам шен
Кхочуш а хилла,
Іаббалца хьо диъна,
Хъан маѳнех кхетта,
Хъан сийлахъ къайленаш
Евзина ваѳларг?!

ХІай сирла кІайн дуъне,
Наггахъ сов къега хьо,
Амма мел доца ду
Хъан маълхан денош!
Къизалло малх лоций,
Хьокхий дарц буърса,
Дохадой, даржадо
Хийла сатийсинарг...

ХІай маълхан кІайн дуъне,
Ма дала дакъаза,
Къизалле, гуш лаѳташ,
Ма дейта хьуо!..

* * *

Мацах цкъа,
 Аьхкенан тхи тесна санчу
 Гуьйранна маьхьарца
 Кхайкхийра ас
 Кхачар суо хIусаме —
 Кху маьлхан дуьненчу —
 Леррина кечийнчу
 Суна сайн дас,
 БIаьргаш ас боьллушехь,
 Нана сайн евзира:
 Исбаьхьа,
 Догдика,
 Лекха а сов.
 Цу сохьта аганан
 Мукъам схьахезира,
 Даг чохь сан дийкира
 Безаман зов...
 Ткъа хIетахь дуьйна суо
 Миччахь хиларх а,
 Данман ду сирла
 Ненан сурт гуш.
 Ткъа хIетахь дуьйна суо
 Мичча эхарх а,
 Даиман оьху ирх —
 Лакхахь и гуш!..
 Дуьххьара лаьтта сайн
 Ког ловзуш гIаьттина,
 ДIахьаьжча —
 Башлаьмийн баххьаш схьагин:

Исбаьхьа,
 Дог кура,
 Стигланех гIоьртина! —
 Сан даг чохь къонахийн
 Мукъам бийки...
 Ткъа хIетахь дуьйна суо
 Миччахь хиларх а,
 Ламанийн и сийна
 Баххьаш ду гуш.
 Ткъа хIетахь дуьйна суо
 Мичча эхарх а,
 Даиман оьху ирх —
 Уш лакхахь гуш...

Мел гена эхарх, со кхочур вуй те
 Дагна сел гергарчу баххьашна тIе?..

15442
 - 6318 -

**Национально
 краеведческий
 отдел**

Государственное учреждение
**Национальная библиотека
 Чеченской Республики**

Эзар га даржийна лаьтгачу
нохчийн кьеначу попан ИндагIехь
аркъал Iуьллу со,
чIархъаьлла йилинчу
стигала а хьоьжуш.
Нийсса суна тIехула,
лилул-сийначу KIоргехь,
садаIа сецци санна,
шуьйра тIемаш дIасадаржийна,
яйн техка
ламанан аьрзу.
Иистйоцу Сийна Шуьйре.
Бухбоцу Сийна KIорге.
Дац цигахь я шунаш,
я дозанахь.
Дац цигахь
я бердаш,
я очакхаш.
БIаьрго чу ма-лоцу —
Шера Шуьйре.
ХIорд санна,
Сийна KIорге.
Даим а со шена тIейизош йолу,
сан аьрхачу бераллин
сирла сатийсам —
Сийна Гене!
Дукхабеза суна
Сийна бос.
Маьршачу стигалан бос.
ПарIатонан бос.

УЬШ ХИЙЦА ТАРЛУШ ДАЦ

Да, нана хоржуш дац
Цхьаммо а шена:
Дуьненчу хьо волуш —
Бухахь ду шнй а.
Хийца а тарлац уьш,
Валарх мел гена.
Да-нана тесначун
Дужупи ду сий а.

Иштта бу-кх хьо,
Даймохк,
Йишйоцуш харжа,
Да-нана санна, хьо
Цхьаь бен ца белла.
Даймохк шен хийцинарг
Лелла-кх юьхьIаьржа,
Массарна хьесталу
КIеза шех хилла!

БІЕШЕРАШ, БІЕШЕРАШ...

Самах а, г'енах а
Діаоху зама,
Хилларшший,
Лайннаршший
Дуьтуш тіаьхьешна.
Дуьненчу ваьллачун
Дезна-кха Іама
Воблушший,
Воблушший
Хара латта хьеша.

Біешераш,
Біешераш...
Діаоху зама,
Кхуьучу шайн к'ентийх
Баккхийбеш наной.
Біешераш,
Біешараш —
Діаоху зама,
Кхиьначу к'енташна
Тіаьхьа боблуш наной...

НЕНАН ДОІА

Мобттура суна сайн
Къанъелла нана
Ехаш ю, ца бевзаш
Дуьненан бала.
Добзалан дезарша
Хьулйина ане,
Ца хаьа заманах
Ойлане яла.

Амма, цкъа сатоссуш,
Хезна цхьа тийна
Шабарш, со діахьаьжча —
Хіобттина гора,
ДоІанехь куьйгаш шен
Стигал кховдийна,
Ницкъболчу АллахІе
Дехарш цо дора.

Іара со тапъаьлла,
Нснах цецваьлла,
Дехарехь дегочу
Озе ладобгуш.
Ткъа нана-м, хьесталуш
Везачу далла,
Поллура даггара
Къинхетам бобхуш.

Адмашна гечдар цо
Добхура деле,

Къинхетам боссабар
Дегнаш чу церан.
Довхура нисбар некъ
Гуллакхдан меле
Шайтанша техийна
Галбевллачеран.

Довхура даггара,
Делах шен тешна,
Дицдар цо адмашна
Зуламе девнаш,
Галашбар биснарш
Цхьалха, де эшна,
Довхура мацаллех
Лардар цо бераш.

Довхура меттахъ цо
Латтабар кхетам
Дуьненан паччахъийн,
Тхьамданийн, къанойн.
Довхура длабаккхар
Цо тлеман кхерам,
Ца белхор шаш бинчу
Кленташна наной...

Нана-м сан ца ехи
Цул тлаьхьа еха,
Амма ду дехаш н
Цуьнан дола-дехар...

НИЙСОННА ГИМН

ХIун хир ду дуьненчохъ Нийсонал нийса?
Кхерац и кхерамах, озалац ницкъах.
Харцо цо харцайо, ца кIордош къийса,
ХIилланах техалаци, я хьегац рицкъах. —
ХIун хир ду дуьненчохъ Нийсонал нийса?!

Нийсо яц дуьненчохъ Нийсонал нийса,
Кхел ечохъ ца йолу тIалат и мискъал.
ХIораннан бакъо ю цуьнга сатийса, —
ГIорасиз стаг хиларх, хиларх мел миска.
Нийсо яц дуьненчохъ Нийсонал нийса.

Хьарамло хууш дац Нийсонан терза,
ДоттагIал онда ду ларъечохъ Нийсо.
И йоцчохъ безам а кхуьуш бац мерза,
Нийсонан малха кIел заздоккху ирсо.
Хьарамло хууш дац Нийсонан терза.

Хастам бу Нийсонна! Ехийла Нийсо!
Халкъашлахъ вошалла чIагIдийриг — Нийсо,
Пачхьалкхийн машаран дозанаш — Нийсо,
Адмаллин хьекъалан дозалла — Нийсо.
Хастам бу Нийсонна! Ехийла Нийсо!

Дуьненан гловгано
 Вина со хьере,
 Хууш вац хIун дер ас,
 Мича гIор ведда.
 Мотораш... станокаш...
 Мохь болу бере,
 Карзахе ойланаш
 Тийналле хьаьвдда.

Эххар а, буйсанна
 Висча со цхьалха,
 Со хьаьгна тийналла
 ХIусаме юссу.
 Амма ас цIена кехат
 Дуьллушехь хьалха,
 Юха а гловгано
 Iадавой вуйсу.

Юха а сан лерехь
 Дуьненан гловгла!
 Доблу и, доьлху и,
 Орца цо доьху.
 Заманан лазамех
 Яц ведда гIойла,
 Карзахчу дуьнено
 Дог карзахдоху!..

Къеначу вайн Лаьттан
 Сурт хийцаделла.
 ТкъоллагIчу бIешеро
 Кхин болар до.
 Вай йина техника...
 И хецаелла, —
 ХIинца вай технико
 Довдийна хьо!
 Машенaш, ракеташ,
 Адам а —
 Хьаьдда.
 ЦIахь, балхахь, новкъахь а —
 Даим сикIа.
 Гергарло, уьйраш а
 Сихаллехь хедда,
 Безамна, марзонна
 Тобаьш яц хан...

Адамаш,
 Алийша, вай стенга
 Хьаьвдда?!

МОХКБЕГОР

Цлеххана кхерийна, Лаьттан дегI дегий.
 ЭхI, Латта, дийцахьа хиллариг хьайна.
 Алахьа,
 Хиун цатам хилла хьо дегий?
 Я дог хьан лэзий-те,
 Харцо ца лайна?
 Я атом иккхина, мархаш гин гленах?
 Я жима бер гин-те къаьстина ненах,
 Дестечун маьхьаро дина ша хьере,
 Ценачу бIаьргаш чу гIоьртина кхерам?
 Алахьа, хIай Латта,
 Хиун гира хьуна:
 ДоттагIчо тешнабехк
 Бин доттагIчунна?
 Я меттахь дIатесна
 Шайн нана късна,
 СапаргIат баха-те кIентий дIа гена?
 Я къона безам гин осалчо Iехош?
 Я поэт воллура харц дешнаш лехьош?
 Бендоцуш лелачийн гин аьрта яхьаш?
 Я гин-те тIехьашха тоха урс айдеш?

ЭхI, маржа яI, Латта,
 Хиун хили-техьа?
 Со орцах вер ву-кх, хьо
 Дега ма дехьа...

Олу, вай дехарг ю космосан зама.
 Олу, Дон-Кихоташ бац оьшуш кхин.
 Гиуллакхан стаг веза
 Сихвала Iама —
 Чехкаллин заманан
 Гиуллакх ду и.
 Мотт боцу Зама ю
 Бехке ян атта —
 Латкъам бан йишйоцуш,
 ТIеоьцу дов.
 Лаьтта тIехь мел дина
 Зулам тIетатта —
 Секундо харцонан
 Йозалла лов.
 Амма дIахьажал хьо —
 Сийналлехь малхо
 Эзар шо хьалха а
 Санна, нур ло.
 Зезаг ду исбаьхьа,
 Ма-хиллар хьалха;
 Шайн хилла и шабарш
 Шовданша до.
 Эзар шо хьалха а
 Санна, ю Iаьржа
 Хиинца а Лаьтта тIехь
 Вайн буййсанаш.
 Хиинца а сирлачу
 Зазанца яьржа
 Бошмашка дог къона

Вайн біаьстенаш.
Самукъа даьллачохъ
Стаг глaд а воьду,
Велалой, генара
Вайн дай а санна,
Ткъа бохам иккхинчохъ
Вайн біаьргех хьовду
Біаьрхиш а ду хіетахъ
Санна, сирла...

Питалаш, ца хьееш,
Мотт боцу Зама —
Эрна ду гІертар вай
Бехке ян и.
Ціе — иза ціе хир ю,
Мел эхарх зама,
Ціе хуьлий юьсу и —
Хийцам бац кхин!
Нийсо а Нийсо ю
Массо а ханна,
Ткъа Безам — Безам бу,
Яхъ — данм Яхъ.
Харцо и Харцо ю,
Хьалха а санна,
Къызалла къиза ю,
Нэхьен ду изхъ!

Лаьтта тіехъ хуьлуш мел долчу хІуманна
Жоьпаллин — ша Адам ду даиманна.

КІАНТЕ

Мильонаш
Шераш хьо воцуш дІадахна.
Зезагаш,
Олхазарш —
Хіетахъ а хилла.
Хийла стаг
Ісбаьхьчу кху Лаьттахъ ваьхна.
Хийла а,
Хан кхаьчча,
Лаьттах а вахна.
Даим а хиллариг:
Болх,
Белхар,
Ілли.

Тахна хьан кхаж бели
Дуьненчу вала,
Кху Лаьттан сийна де
Довза ирс хилла!
Веьна хьо —
Къахьега,
Лан хало,
Бала.
Адмаш — хьайн заманхой —
Пусар деш, лара.
Цаьрца ду хьан хиндерг:
Болх,
Белхар,
Ілли!..

Тамаш бу-кх:
 Цкъа мацах, уьншарахь хилларг,
 Таханенга дог'ий,
 Даррехь схьах'утту,
 Сан ойла,
 Сан лаам
 Гийсаре лоцуш.
 Сан б'аьрга ца гина,
 Я ган йиш'оцу
 Адамаш, хьоккхий, сан
 Х'усаме дог'у.
 Б'ешерийн к'оргера
 Бог'у и хьеший,
 Со царна ца вовзарх,
 Бевзаш бу суна.
 Тамаше и хьеший
 Дика бевза суна:
 Подъездехь бехачу
 Сайн лулахойл а,
 Ламанан юьртарчу
 Тхайн гергарчел а!
 Уьш цхьаберш, даггара
 Сий деш, ас лору,
 Сайн дагахь суо царх
 Тарвалаъ г'ерташ.
 Ткъа кхиберш, —
 Сайн кхиэл йой,
 Бехке веш х'ора,
 Сайн луьра мостаг'ий
 Суна уьш хета...

Данман х'уммаъ ца лаьтта:
 Замано лаьмнаш а шардо,
 Х'ордаш цо, дакъадой, къардо,
 Дахаран тай хеда атта.

Данман х'уммаъ ца лаьтта.
 Дезна вайн хийцамна Iама.
 Цхьа ша ю — йнст'йоцу Зама —
 Замано йитинарг Iадда.

Данман х'уммаъ дац боху,
 Амма бийр бац тамаш беа
 Аьлча: Стаг данман веа, —
 Адамалло и карлавоху.

Iалам... сов дарбане дай и-м!
 Валар цо тодо бер дарца.
 Къинхьегам, Ойла — шен ц'арца,
 Ахархо — уьш дац ткъа данм!

Безам а, Илли а — данм
 Хирг хиларх даггара теша:
 Йиш яц-кха Адамалла эша,
 Йиш яц-кха т'епаза дан и!..

Суьйранна, къамеле бевлла,
 Баккхий нах хевшина Ia.
 ХIун кхаьчна тахана эвла?
 Эвлара хIун дахна дIа?

Дозанал арахъа дийриг,
 Москвехъ тIеэпна закон —
 Дийцаре диллина дерриг,
 Хедаш бац къамеллийн гуо.

Сих ца луш, доладо дIора,
 ДогIучохъ — кица а ду.
 Философ, политик — хIора,
 ХIора а поэт а ву.

Заманийн аьрцнех чекхбийлла,
 Сирбелла, халонаш ловш.
 Дош церан дарбане хилла,
 Вуон-дика деанчохъ товш...

Ма ала кура ву,
 Айбича корта —
 Башлаьмнийн бахъашка
 Хьежна ву со.
 Цундела лууш ву
 Лакхене гIорта —
 Лакхенехъ дахаран
 Сийлалла го.

Ма мотта гIийла ву,
 Оллийча корта —
 Ламанийн Iаннаш чу
 Хьежна ву со.
 Дахар ду вайн иштта,
 Бух боцуш, кIорга,
 КIоргено хьекъале
 Стаг кхачаво

Совгарчу собарах
 Цец хIунда вуьйлу? —
 Хъажал — мел собаре
 Лаьтта дIо лам!
 Хийла мох,
 Буьрса дарц
 Цунна тIех дуьйлу, —
 Со лаьмнех Iемнна
 Халонаш лан.

Челакх ю, олу ахь,
Наггахь сан амал —
Ламанан шовда ду
Ас муьйлу хи.
Цундела хир ду-кх со
Сихвала Iамар —
Оьшу и сатоха
Йиш йоццохь кхин...

Со вина лаьмнашкахь,
Даймехкан Iалам
Ду сийна сан ага,
Сан ирсан беш.
Амал а сайниг ю
Сан лаьмнийн амал.
Пхенашкахь сан кхехкаш
Ю чакчареш.

НЕНАН МОТТ

Довзалехь бийцар а дастам а хеташ,
Хьуо винчу ненан мотт дIатесна ахь.
«Сов кьен бу дешнашна, бац атта кхеташ!» —
Бохуш, и сийсазбан ца хета нэхь.

ЛадогIа цкъа соьга, «хьекъале корта»,
ЛадогIа, яккхий дIа лергара потт:
Йнстйоцу хIорд санна, бу хьуна шорта
Ша хууш волчунна вайн нохчийн мотт.

Гиллакхе, оьзда бу доттагIче буйцуш,
МостагIче вистхуьлуш — ду ира герз,
Хьомечу езаре безам ахь буйцуш,
Бека и, шех хуьлий хьан деган мерз!

Мерза бу, моз санна, ша безачунна,
Ламанан шовданал цIена бу и.
Лермонтовс, Толстойс а ладегIна цуьнга,
Услара даггара хестийна и.

Бешераш хийла а ихна и бекаш,
Хьацарлахь, кьийсамехь кхиъна и бу.
Кхоьллинчу халкъана хьанала бецаш
Даиман ша хилла нохчийн мотт бу.

Вайн халкъан ойланаш, дахар а гIийла
Далхадеш, кьийсамна гIиттийна цо.
Нохчочун майралла, оьздалла хийла
Зевнечу иллешкахь екийна цо!

Кхидолчу къамнашна шайниш а санна,
Нохчашна шайн ненан мотт хьоме бу.
Нагахь хьо ца ваглахь хьайн халкъацанна,
Хаалахь, декъазниг, — хьо цхьалха ву!

* * *

Некъ битна лаьтта йоI,
Некъахо гуш:
Воккхачун некъ хадор —
Товш дац и,
Вуон ду...
Иштта цкъа мацах а
Лаьттина-кх уьш —
МостагIех мохк ларбан,
Я талла вьоду
Кьонаха тIехваллалц,
Некъ цунна луш...

Гиллакх дх-кх адамийн
 Чагиделла иштта:
 Нахана юккѣ ша валале
 Хьалха,
 Стаг, вьдй, хьожу цкъа
 Куьзган чу лорре:
 Юьхь цѣна юй-техьа,
 Куча тѣхь боьха
 Хьокх-мода
 Юй-техьа, олий.

Дика гиллакх ду иза-м,
 Дувийцйла йоццуш:
 Оьзда дац нахала
 Мух-мухха валар.
 Дависарг, делхьара
 Кхин цхьаь а гиллакх —
 Нахана юккѣ ша валале
 Хьалха
 Хлора стаг хьожуш цкъа
 Шен даг чу лорре:
 Дуй-техьа цѣна и,
 Тѣхь хьокхнаш йоцуш?..

Нислуш бу-кх дахарехь
 Езараш хьалхе,
 Іеминарш оьшу лерг
 Къамелехь хьаста,
 Лууш берш массанхьа
 Хила шаьш хьалха,
 Хууш берш собранехь,
 Я тойнехь къаста..

Ткъа кхиберш — уьш дукхих
 Карор бу хьаьжча —
 Бехаш бу тапъаьлла,
 Ца къуьйсуш хьалхе.
 Амма цхьа бохам, я
 Кхерам тѣкхьаьчча,
 Орцанна-м уьш кхочу
 Массарел хьалха.

Ишттачун къамел ду
 Дапман доца,
 Нахалахь ца къовсу
 Дозаллин хьалхе.
 Эшначохь, гулч йоккхий,
 Букъа тѣхьа лоцу
 Даймохк шен,
 Я доттагІ
 Массарел хьалха!..

Дуьненчохь массанхьа
Бевзаш бу коьрта
Кхо бустам:
Йохалла,
Йозалла,
Хан.
Ткъа царах муьлхарниг
Хир бу-те нийса,
ХIайй адам,
Дахаран некъ буста хьан?

Йохалла?
Стаг оццул чаккхарма ваьхна?..
ХIан-хIа, и Йохалла
Шатайпа ю.
Адаман дахаран
Некъан йохалла
Юстуш берг, хетарехь,
Кхин бустам бу

Йозалла?
Стаг оццул тоннашкахь ваьхна?..
ХIан-хIа, и Йозалла
Шатайпа ю.
Адаман дахаран
Некъан йозалла
Узуш берг, хетарехь,
Кхин бустам бу.

Делахь, Хан?
Стаг оццул шерашкахь ваьхна?..
Иштта-м вай къамелехь
Олуш ма ду.
ХIетте а, адаман
Дахаран некъан
Хан лору бустам а
Шатайпа бу!

Ткъа стенца дустур-те,
Адам, хьан дахар:
Ахь диннарш,
Кхоьллинарш,
Дезнариш лан?
Хьан Дика,
Хьан Зулам,
Хьан велар, велхар?
Сатийсам, хьан Безам,
Цабезам хьан?!

Дуьненчохь массанхьа
Бевзаш бу коьрта
Кхо бустам:
Йохалла,
Йозалла,
Хан.
Амма бац, дуьненчохь,
Бац цхьа а бустам,
ХIайй адам,
Дахаран некъ буста хьан!

Нагахь хъан г'о оьшуш
 Велахь цхьаь тахана,
 Сихлолахь цунна т'е,
 Кханеш ца йохкуш.
 Х'ун хаа —
 Кхана, хьайн
 Аьтту а боьхна,
 Вуьсий хьо,
 Цунна кхин
 Г'о дан йиш йоцуш.

Довха дош аьлла, цхьаь
 Хьаста догдаг'ахь,
 Сихлолахь д'аала,
 Кханеш ца йохкуш,
 Х'ун хаа —
 Кхана и дагара далахь,
 Я висахь,
 Т'евахна,
 Ала йиш йоцуш...

Зулам дан
 Нагахь ахь
 Леринехь цхьанна,
 Варий, сих ца луш, и
 Кханенга татта.
 Х'ун хаа —
 Кхана дог дасталур хъан а,
 Я кхуьур
 Важа а
 Диканна г'атта!

Гаьржа ду вайн латта, хьена ду и,
 Доцуш шел комаьрша х'умма а кхин.
 Амма хир яц цунах беркате аре,
 Буьзна кан ца лешаш, кьух даьлла ярийн,
 Лаьттар ду, тийналлин тар тесна и,
 Нагахь ца хилахь ша набарха даккха,
 Ахархо, хъан аьхна куьг.

Мел ира хиларх а болатан тур,
 Мостаг'ий бац цкьа а цунах бовдур,
 Къизачу т'амехь а дац иза летар,
 Эрна ду цунна т'ехь дашо варкь лепар,
 Нагахь ца хилахь и дитт ира тур,
 Эшначохь катобхна, баттара даккха,
 Б'аьхо, хъан нуьцкьала куьг.

Кхаамерзан пондар а бистхир ма бац,
 Цо зевне мукъам а бекор ма бац,
 Сийлахь де даздеш а, тапъаьлла, тийна
 Гуьллур бу г'адда и, аз доцуш, г'ийла,
 Безаман тулг'енца дог хьадийр дац,
 Нагахь ца хилахь мерз меттахь баккха,
 Пондарча, хъан сема куьг.

САН КХОЛЛАМ

Сан кхоллам,
Хууш ду суна —
Тарлуш дац хьо бIаьрга ган.
ХIинца а,
Даим а санна,
Лечкьи хьо
Букъ тIехъа сан.
Со хьогга вистхиларх
Хьаьгна,
Цкъа мукъне хIоттахъа, хIай,
Юьхьдуьхъал,
Доху ас хьогга,
Цкъа бIаьра
Хьажийта хьайн!
Ма кхера,
ХIуттур вац гора
Со хьуна,
Дехарш а деш.
Ду соьгахъ тоъалла гIора,
Сийлалла,
Я дарж ца эш.
Сатийсам,
Сан экам ойла —
Дуьненан рицкъанца яц.
Харцонах, дала ларвойла,
Иэхъах бен
Кхоьруш со вац.
ХIай кхоллам,
Цхьаь хьогга доху:

Ямарт ма хилахъа сов!
Кийрахъ дог Iийжа сан,
Доьлху,
Ахъ наггахъ йой
Кънза чов.
Со малик ду ас
Ца боху,
Вац къинош латоза со,
Амма ахъ алахъа, доху:
Сел кънза хIунда бу хьо?!
Данм со догIена хьежна,
Даггара ас лоруш верг
ХIунда ву лууш со эшна
Ган,
Къайлах хьекхаеш церг?
Ас, шеко дагахъ сайн къуьйлуш,
Ца лайна
Осаллин нэхъ.
Вац лелла со хьалхе къуьйсуш,
ХьогIах ца хийцина яхъ.
Сан кхоллам,
Верзош со готте,
Ахъ иштта хIунда нисдо:
ЦIеххъана,
Ямартло гойтий,
ДоттагIчо дог Iовжадо!
Бакъду, со малик дац,
Шера
Ца хилла дахаран некъ.
Лиънера бакъ безам лера,
Йиллина сайн деган неI.

Ткъа ахъ,
ХІай дог доцу кхоллам,
Хъайн къиза
Кхиэл суна йин:
Суна тІехъ мел доцург
Кхолла
ДІаьвше мотт хъуна карий!..

ШИРА ЦІА

Винчу эвлахъ
Цхъа лазам сан бисна.
Букар дахна,
Хан шен токхуш халла,
Лаьтташ ду цхъа
Шира цІа, дех дисна,
Диц а делла
Ша нахана, далла.
Лаьтташ ду цІа,
Тийналло тІийна.
НеІ ю даим
ЧІаьгІна, догІа тоьхна.
Лаьтта иза,
Ойланаш еш, гІийла,
Кораш-бІаьргаш
Некъехъа шен доьгІна...
ХІун гІан-набарш
Туьйсу цунна хъалха,
И некъ ларбеш,
Хъаьнга цо сатуьйсу?
Муха лов цо
Дисар иштта цхъалха,
ГІийла токхуш
ХІора де, я буьйса?..
Цхъа хан яра
Цу чохъ иллеш декаш,
Хелхаюьйлуш,
ЦІе а, кхерчахъ йогу.
Доккхадера

Ца, ша ирсе хеташ,
Бер чохь ловзуш,
Дегош массо ога...
И дладели,
Діадай, ган шех хилла,
Виси генахь —
Лавттах Казахстан —
Да кху цийнан,
Даним цигахь илла,
Иинчу лавтте
Кховдий хлусамнана...
Бераш — уш а
Кхиъна, девлла тіемаш,
Даържи діаса,
Тарлац уш тіегулдан.
Берийн хинца
Кхуьуш ду шайн бераш —
Дахар церан
Вайчул ирсе хуьлда!..

Ткъа ца-м лавтта,
Леткъар доцуш, тийна,
Довзал деле
Буха боьхуш гийла..

ДАИМАН ХУЬЛДА

Блаьста заздаккхийта,
Гурахь вайн бешахь стом хьекъийта,
Комаьрша чулена
Нур сирла дашо малх
Даиман хуьлда.
Муьлххачу бохамна
Саметтахь дуьхьал вай хиттийта,
Белш-белшах тоьхна, цхьа
Тешаме доттагІ вайн
Даиман хуьлда.

Буййсанийн тийналлехь
Беркате вайн латта хьестийта,
Даточу батто и
Шен кІеда нур хьерсар
Даиман хуьлда
Вовшашна блаьрахьоьжуш,
Дегнаш чохь ирсе цІе кхерстийта,
ЦІеначу безаман
Исбаьхьа амат гар
Даиман хуьлда.

Тіеман дарц ца хьийзаш,
Арешкахь буьзна кан техкийта,
Маьршачу нахар кІел

Днжина вайн латта
Данман хуьлда.
Вай вовшех къестарш а
Юхагаран диканца дерзийта,
Безаммий, тешаммий
Хъаналчу дегнаш чохъ
Даиман хуьлда!

АДАМАШ ДУ ВАЙН КХУ ДУЬНЕНЧОХЪ

Эккхаейша, х1ай адамаш,
Эккхаейша
Шайн кегийчу дегнаш чуьра
Ебашйоцу сутаралла
Эккхаейша,
Эккхаейша.

Днц ма дейша, х1ай,
Днц ма дейша, х1ай,
Хъеший ду вай кху дуьненчохъ,
К1езиг ю вай йоккху зама,
Оьзда даха вай,
Оьзда даха вай.

Эккхаейша, х1ай адамаш,
Эккхаейша,
Шайн ц1еначу дегнаш чуьра
Д1аьвше Иийжа Хьаг1-ямарт1о
Эккхаейша,
Эккхаейша.

Днц ма дейша, х1ай,
Днц ма дейша, х1ай,
Хъеший ду вай кху дуьненчохъ,
К1езиг ю вай йоккху зама,
Бертахъ даха вай,
Бертахъ даха вай.

Эккхаетша, хлай адамаш,
Эккхаетша,
Шайн экамчу дегнашчуъра
Къа ца хета и Къизалла
Эккхаетша,
Эккхаетша.

Диц ма дейша, хлай,
Диц ма дейша, хлай,
Адамаш ду вай кху дуьненчохъ,
Адамаш юккъехъ даха дезаш,
Диц ма дейша, хлай,
Диц ма дейша, хлай!

* * *

Цкъа, мерза наб хадеш,
Глаьттира сов
Хьалхе со, схьахезна
Гуьйренан зов.
Злаьнарех лами беш,
Лам тле со вели:
Дуьххъара схьахези
Маьлхан и йнш,
Дуьххъара схьагини
Хелхарден хиш,
Дуьненан хазаллех
Цец-акъ со вели.

Цкъа мацах мацалло
Вуура со,
Амма ас мацалла
Сайн иэшайо:
Сов оза глодаюкъ сайн
Кхин а тлеовзна,
Сайгара баьпкан юьхк —
Суо вицлуш — и
Сайл жимчу, эглазчу
Бере кховдий.
Дуьххъара хлетяхъ суо
Хийтира вуьзна.

Цкъа, бешахъ цлеххъана
Мохъ баьлча, со
Бодашла хьаьдира,

Дан лиъна гЮ,
Дацахъ а зуламхой
иэшо сайн гЮра.
Амма со тЮхъаьдчи
Бевдира уьш,
Юуьллучохъ мохъ хъобкху
Зуда юьтуш.
Дуьххъара суна сайн
Ницкъ хаалора.

Цкъа, цЮро лаьхъа санна,
Куралла сайн
Иэшийна, ша къардар
Даго сан лайн:
МостагI сайн лийринче
Гечдар ас дийхи.
Ткъа, иза, хъалха ца
Хаъара ган,
Тешаме доттагIа
Хиллера сан.
Ас хЮстахъ дуьйна кхин
МостагI ца лийхи...

* * *

Яз ца луш висна со.
Сайна ма-хетта,
Шеконо шелйна
Шовкъан цЮе сан.
Байташ сайн, эхъхеташ,
Ийзалуш хета,
Ца лууш суна цхъа
Цатам шаьш бан.

Я, ойла хъаьвзина,
Галваьлла техъа,
Къийсамо бIарзвина
Некъах сайн тилла?
Я виси дахарна,
Эхъхеташ, тЮла,
Дуьненан Хазаллин
Иийсархо хилла?

Болийна могIа хъулбеш,
Дуьжий дохк къобжа,
Хорамо, садукъдеш,
Легаш сан лоцу.
Эхъдоцу ямартло
Юха а къежа,
Юха а гЮрта и
Кхолла тЮхъ доцург.

КIайн кехат къарздаза
Диси сан Iилла,

Яържина аърхачу
Ойланийн оъла.
Я дац-те доьналла
Соггахъ цкъа хилла,
Я тахна мало сан
Лаамал тоьлла?

Я тлаьхъа виси со,
Зама сихъелла,
Я адам телхина,
Гиллакхах даьлла?
Я шовкъ сайн ас шелйн,
Безам бицбелла?
Я дакъа ас дайн,
Деллариг дала?..

Мичхъа бу Къинхетам?
Доглазар нахах?
Я виси со ца гуш
Нехан ирс, бала?
Хлан-хла, дац тарлуш кхин
Вай иштта даха,
Мацах ас йолийна
Байт, карлаяла!..

ДИЦДИНА ИЛЛИ

Ма дукха денош ас.
Яздаза девлла...
Хиннца-м со айса сайх
Члогла шекваьлла.
Хууш вац, кхеташ вац
Сайна хлун хилла,
Со кхеравелла сайх,
Со кхеравелла..

Хууш вац, кхеташ вац
Сайна хлун хилла,
Дахаран варшашкахъ
Со муха тилла?
Дезарийн дохк таьлна,
Сатийсам хьулбеш,
Илли сайн дицдина.
Со вехха илли.

Дезарийн дохк таьлна,
Сатийсам хьулбеш,
Хьагйолу мотт керчи,
Шен длаьвше хьу еш.
Ас муха дицди хьо,
Долийна илли,
Малонийн Индагlexъ
Бендацар гулдеш?!

Ас муха дицди хьо,
Долийна илли,

Темаш сайн дицдина
Со муха Инлли?
Я дог сан хеназа
Гелдели-техъа,
Поэтан тембоцу
Некъе хъере хилла?

Я дог сан хеназа
Гелдели-техъа
Дуьненан харцонаш,
Лазамаш лехъо?
Дицдели-те суна
Малхах цецвийла,
Я ойла хъаьши сан
Осалчийн нэхъо?

Дицдели-те суна
Малхах цецвийла,
Къоначу Луьйренийн
Сирла нур мийла?
Нехан ирс — сайн лара,
Бохам — сайн бохам?
Дицдели-те велха,
Даггара вела?

Нехан ирс — сайн лара,
Бохам — сайн бохам,
Маршонан бешахъ сайн
Цхъа синтар догIа
Вицвелла, безаман
ЦIе даг чохъ яйна,

Висарна со кхеравелла
Сов чоIоIа.

Вицвелла, безаман
ЦIе даг чохъ яйна,
Къийсамах къаьхкина,
Бендацар лайна,
Ма дукха денош ас,
Яздаза девлла...
Со кхеравелла сайх,
Со кхеравелла...

Кху гІалин гІовгІанах ведда,
ГІур ву дІа со жимчу юьрта.
ГІур ву сайн хьомечу хьаьтта —
Винчу, дай баьхначу керта.

ГІур ву ган бераллехь лелла
Хулхулон бай сийна тогІи,
ГІур ву цкЪа, гу лекхчу ваьлла,
Лаьмнашка доггах бІаьргтоха.

ГІур ву со Алхазан-коьртехь
«Гал-гІожмех» левзинчу хийла,
Хьаьвхечу бььранийн кІоргехь
Шовданаш лешачу шийла.

ГІур ву со бІешерийн нежнаш
Шабаршца техкачу ирзе,
ГІур ву ган ширделла кешнаш,
Иэгначийн хьаьвддадохь ирсе.

Со гІур ву лаьттаху гІота,
ЖаІуьне алийта илли,
ГІур ву цкЪа Шемилан гІопан
Хьаьттарчу бацалахь Іилла.

Со гІур ву хьомечу лаьттан
Хазаллех даим цецвийла,
Чехкачу чагІаран метта
Дарбане лаьмнийн хІуо мийла.

ГІур ву со суо винчу юьрта —
Ведана — ца лелаш тилла.
ГІур ву ган хийцамаш шорта,
Юьртахойн дахарехь хилла.

КХУ ЦІЙНАН БЕРАШ

Массеран біаьрг лоцущ,
Къеначу бешан
ИндагІехъ лаьтта цхъа
Ца, кхидерш санна.
Кху цІийнан бераш а,
Массо бер санна,
Тіера ду ловзарна,
Іемаш ду деша.
Кху цІийнан бераш а —
Доьлу уьш,
Доьлху..
Бераш — уьш бераш ду,
Къастам бац цхъа а.
Амма цхъа доза ду
Кхолламо тоьхна:
Уьш дега,
Я нене
Ца кхойкху цкъа а...

Маржа я!,
Кху цІийнан бераш!..

★ ★ ★

Лаьстенан сирлачу Іуьйранна нана
Шен жимчу бераца беша ели.
— Биши дІахеца сан, когбаккха Іама, —
Бай тіе и хІоттийна, хьостуш, эли.

Цецдаьлла, доккхадеш, хьоьжу бер хьалха,
Когаш бац, дависарш, латта туьгуш!
Хьалахьаьжча біаьргкхийти сирлачу малхах —
Сов хаза диди ду цунна схьагуш!

ЦІеххъана, ший а куьг малхе кховдийна,
Яьккхи шен дуьххъара гІулч цунна тіе!
Некъ дика хуьлда хъан, марша лелийла,
Даиман хуьлда хъан некъ малха тіе!

Хіун оышу бакъволу поэт хила?
Хіун оышу бакъдолу илли кхолла?

✓ Сирла дог —
Дуьненна серло яла.
Довха дог —
Дуьненна йовхо яла.
Доккха дог —
Дуьне а цу чутардан.
Майра дог —
И дуьне вуонах лардан!

Эвлан йист сенъелла —
Даьтта патар.
Біаьсте шен ыабаршца
Бошмашка яьржи.
Тогіи чохъ —
Буьрканех ловзучнийн глар.
Ткъа кхузахъ —
Ширалло йоху гудч маьрша.
Мацах цкъа
Бала а,
Безам а ловш,
Лаьтта тІехъ баьхнариш
Дуьненах къаьсташ,
Тіаьххъара йисина
Лар лаьтта йовш —
Шарлуш ду кху ширчу кешнийн и
Баьрнаш...

Хазахетар, безам вай
 Ца кхайкхо гІерта,
 Адамын гІиллакхаш
 Юьстах а теттина.
 Ткѡа тахна —
 Ерриг юрт хІоьттн кху керта,
 Схъахезаш боцучу
 Маьхъаро гІаттийна.
 Гицийна харцо,
 ХъагІ,
 Кепекан вас а;
 Ларамза даьллачу
 ГІалатна гечдина.
 Вуон деъна кху юьрта —
 Валар ду юьртахь.
 Тезет ду.
 Тапъаьлла лавтта нах уьйтІахь...

Малх дІабайн, генара баххъаш а кѡегош,
 Ламанийн белшаш тІе дохк дижна сийна.
 ТогІи дІатийна, тІехь ІиндагІаш дегош,
 Ткѡа боьрахь — шовданаш, шабарш деш
 шийлз.

Анайист йовш лавтта. Лаьмнашна тІера
 Эсаро зезагнийн хьожа схъаетта.
 Сийначу тийналлин семаллехь шера
 Хезаш ду садеІар дижинчу лавттан...

Діатесна шира некъ...
 Зама мел ели,
 Истошца къух гІоттуш,
 Азло,
 Ницкъ оышу.
 Бицбелла массарна,
 Адам ца лела.
 Амма некъ, сатуыйсуш,
 Цхъаъ варе хьобжу.
 Хьобжу и,
 Догдилла ца лууш, хьалха:
 Говрахъ, я гІаш вогуш,
 Вац-те стаг генахъ?..

Діатесна шира некъ
 Тера бу цхьалха
 Йисина, кІенташка
 Хьобжучу ненах...

Кхокха санна, даржош сийна тіемаш,
 Сирла Іуыйре юърта йобссина.
 КІайн йовлакх а коъртахъ, лере телаш,
 Балл ю цхъаъ-ма дуыйцуш кхурана.

Деса ведарш декош, шовданехъа
 Къона йоІ го йобдуш сихъелла,
 Ткъа малх, буьхъар хІуьттуш лома тіехъа,
 Цунна тіаьхъа хьобжу, айбелла...

Ма ч'ог'а цец'яьлла,
 Хьо х'унда йоьхна?
 Цхьажимма сада'а ло суна пурба!
 Г'ист мук'наъ хилах'а,
 Я оьг'аз'яхна?
 Х'ун дер тк'а...
 Мегар дуй кху чох' ас к'ур бан?

Довху ас,
 Сих ма ло суна т'ечовха,
 Синтем х'айн бохорна
 Бехк ах' ма билла:
 Сада'а веьна со,
 К'ладвелла ч'ог'а —
 Г'алатийн х'уьн чох' цх'а
 Лелла со тилла.

Сонталла
 Я, лаах',
 Осалла лара —
 Догда'ац г'иллакхийн
 К'оргенаш леха, —
 Хьо йолча веьна со,
 Ма ваккха ара —
 Д'аг'ур ву, ма кхера,
 Гийр вац со веа...
 Со меттавог'ур ву,

Хир вац кхин та'на;
 Яьржина ойланаш
 Хьожур ву гуль'ян. —
 Т'аккха со д'аг'ур ву,
 Кхин ас х'ан не' а
 Тухур яц...
 Мегар дуй кхин цк'а а к'ур бан?..

Хьуьн чохь со вог'ура.
 Ц'еххьана хьабкхна,
 Дуьхьал схьахьаьдира
 Блаьстенаи мох,
 Ловзу и, г'аш лестош,
 Шабарш до, т'аккха,
 Бер санна, хьесталуш,
 Хьаьрчира сох.
 Кху лаьттахь дерриг а
 Ду сачохь, дийна:
 И дитташ,
 Зезагаш,
 Дерг доцу мох.
 Мохо а, адамо
 Санна, бо г'ийла
 Мукъам цо, вай санна,
 Хьокху шен мохь.
 Къахета мохах а —
 Хаац-кха цунна
 Мичхьа бу,
 Муьлха бу
 Ша бина мохк
 Гергарнаш,
 Доттаг'ий
 Ца бевза цунна,
 Даиман цхьалха бу
 Декъаза мох!
 Мел хала ду ваха
 Шен маьг'иг йоцуш,

Мел хала ду ваха
 Кхерч боцуш шен!
 Цундела хехкало
 Мох, сацар доцуш,
 Цундела бац цуьнан
 Дагна синтем.
 Шен сийлахь Даймохк цо
 Даим а лобху,
 Хьаг'ийоцу доттаг'ла
 Шен лобху цо.
 Шех кхета, шен бала
 Балхо стаг лобху,
 Ткъа тарлахь —
 Безам а
 Лобху шен цо...

КІЕН БУЪРТИГ

Хаваэхъ — зевнечу
КІа-маърсан зов.
Аренаш дашочу
ТулгІешца керча.
Хъе кхехкар, хъацар а
Тахана лов,
Кхачийта и йовхо
Адамийн кхерча.

Маълхан нур, лаьттан мутт
Мийлина кан,
Чохъ буъртиг кхиъна, и
Техка, базбелла.
ТІекхаьчна буъртиго
БІаьргбоьллу хан,
Адаме кхойкху и
НеІ шена елла.

КІен буъртиг — дахаран
Цхъа жима суй —
Сан кераюккъехъ и
ЖовхІарах къега.
Цул хаза, цул деза
ЖовхІар кхин дуй,
Лаьтта тІехъ цунах цкъа
Дезначун хъсга?!

Дахар ду детталуш
Буъртига чохъ,

Жил-Іалам ду дерриг,
Ду маълхан хъежар.
Дайн хъуьнар, вайн нанойн
Пиш ю цу чохъ,
КІентийн ницкъ, мехкарийн
Ду сирла къежар.

КІен буъртиг — дахаран
Цхъа жима цуьрг —
И боцчихъ бІаьргашна
Яц маълхан серло.
Ойлано еттар яц
Лаамнийн муьрг,
И боцчихъ догу дог,
ТІулг хуьлий, шелло.

КІен буъртиг Іуьллу сан
Кераюккъехъ.
КІен буъртиг — дахаран
Лийрдоцу хьоста.
Масане нана ю
Кху лаьтта тІехъ
Йишйоцуш мена бер,
Дузнийна, хъаста...

ТулгІешца техкаш бу
Ялтийн и хІорд,
Нуьречу жовхІарийн
Лам хъаьттахъ гІаьтти.
Ас, мерза хьожа молий,
Бо боккха къурд,

Комаърша кховдий ахъ
Беркат хъайн, Латта!

Декийла даиман
КІа-маърсан зов,
Аренаш дашочу
Тулгіешца керчаш.
Маършачу лаьттахъ вайн
Хъекъийла зовкх,
Кхочийла и беркат
ХІораннан кхерча

ЯГИЙНА АРЕ

Ягийна, цІе тесна;
Ягийна аре,
Мерцина кху лаьттан
Беркате букъ.
БІаьргтоха, адамаш,
Хъовсийша ларе —
Цхъа къора тийналла,
Цхъа Іаьржа юкъ...

Ницкъболчу Стага и
Ііштта сацийна,
Ницкъболу Стаг ву кху
Аренаи да.
Ваьлла и селхана
КІа чудерзийна,
Тахана кечвелла
Охана дан.

Ягийна, ягийна
КІа хъаькхна аре,
Цхъа сирник Іоьттина,
ЦІийнна и.
ЛадотІа, адамаш,
Кху арахъ ларе —
Цхъа лаьттан узам бен
Аз хазац кхин.

Ма маърша еара
Іуьйре тіе, екхна,

Къематде —
Ма дагахь дацара и.
Ткъа хІинца — ладогла —
Дахаро лекхна
Йиш хеди.
Йийна и.
Ягийна и...

Ала, Стаг, хІун ойла
Ахь йира-техьа
Латийна сирник кху
Лаьтта тІе хьош?
Хьан деган лергашна
Ца хезна-техьа,
Къинхетам хьоь боьхуш,
Доьлху синош?!

ХІан-хІа, ца хезна хьан
Къизачу дагна
Кегийчу вежарийн
Орцанан мохь:
Дагий ахь зингаташ,
Полларчий даьгна,
Чхьаьвригаш...
Масане ю уьш са чохь?!

Муха ловр адмаша,
Муха ловр дала
Кховдор ахь кху лаьтте
И Іазап-бала?!

Делкъе.
Сийна хьун, тапъаьлла,
Тийна.
Зарзар, гаьп тІехь
Наб озийна,
Тийна.
Мох тІуьначу
Боьра бухахь
Тийна...
ХІай Тийналла,
ХІай Тийналла сийна,
Ала: стенан ойлаеш хьо
Тийна?..

Цхъаволчо, Йоттар еш,
Наггахъ соь олу:
Ма лела, товш дац и,
Вицлой хъайн ханна. —
Цхъа пайдабоцчух хъан
Самукъадолу,
Цецволу стеннах а,
Жима бер санна.

Хіун дер ткъа?
Бехк буй сан, алійша, доьху:
Мацах со къоналлин
Дозане волуш,
Бералла ца тиги
Діакъаста соьха,
Хіинца а и, лъъзуш,
Ду соьца догІуш.

Цхъаволчо, ца вешаш,
Наггахъ соь олу:
Ма лела, товш дац и,
Вицлой хъайн ханна.
Сел шовкъе хъан вагар
Беламе долу,
Сатуйсу,
Іехало,
Къонаниг санна.

Хіун дер ткъа?
Бехк буй сан, алійша, доьху:
Мацах со къонахійн
Дозане волуш,
Къоналла ца тиги
Діакъаста соьха,
Хіинца а, сатуйсуш,
Ю соьца йогІуш.

ВогІу со, цецвуйлуш,
Вогуш,
Сатуйсуш,
Чолхечу дуьненахъ
Дахарна къежа.
Сан даг чоьхъ, кІад ца луш,
Иллин кІеж туьйсусш,
ВогІу —
КІант,
Жима стаг,
Къонаха къоьжа.

СУТАР ВУ СО

Сутар ву,
Сутар ву со,
Дакъаза валарг ву со!
Мел доккха цIа хиларх
Суна н хета сов готта.
Мел мерза хингал а,
Чам къахьлой,
Легашка хIутту.

Сутар ву,
Сутар ву со.
Дакъаза валарг ву со.
Мах боцчу хазнашка
Iемина даим сатийса.
И лаам — сатийсам
Сан даг чохъ, тембоцуш, сийса.
Амма ас ца гулдо
Ахча, и тIаьхьенна лобруш,
Зама сайн ца йойу
Ас эрна,
Хъал, деший лобхуш.

Сутар ву...
Амма со
Вац лобхуш сийлахь дарж сайн
Генарчу некъашкахь
Соб кхойкху
Анайист сирла.
Мах боцу сан хазнаш:

Баьпкан юьхк,
ДоттагIий тайна,
Вина мохк,
Нуьрен малх,
Вайн маьрша
Стигланаш сийна.

ШОВДАНАН ЙИСТЕХЪ

(фольклора тѣра)

— Ма хѣжахъа сан гІодьюккѣе,
Воллуш санна юста, —
ХІинццалц цкъа а ганзах ваций
Дуткъа талл хи йистехъ?!

— Гина, гина суна дуткъа
Талл хи йистехъ хийла,
Амма кхоъру нехан кІанта
Кагдарна, саттийна.

— Ма хѣжахъа иштта ларе
Кху сан некхан хеса, —
ХІинццалц цкъа а ганзах ваций
ХІоаш хьо гІургІезан?!

— Гина, гина цу гІургІезан
ХІоаш суна хийла,
Амма кхоъру нехан кІентан
Куьг кхетарна шийла.

— Ма хѣжахъа цІоцкъамашка,
Бохуш тидам хъаьркийн, —
ХІинццалц цкъа а ганзах ваций
Сетта йоза Іаьрбийн?!

— Гина, гина Іаьрбийн сетта
Йоза суна хийла,

Амма лаац нехан кІанта
Ларамза довшийла.

— Ма хѣжахъа иштта ларий,
Сан хъажар а лобцуш, —
ХІинццалц цкъа а ганзах ваций
Іаьмнаш бух шайн боцу?!

— Гина, гина суна Іаьмнаш
Бух шайн боцу хийла,
Амма лаац церан кІорге
Нехан кІант хьожийла.

— Ма хѣжахъа сан балдашка,
Девза хъан и хІилла, —
ХІинццалц цкъа а ганзах ваций
ЦІазамаш хьо хилла?!

— Гина, гина суна хилла
ЦІазамаш а хийла,
Амма лаац нехан кІанта
Церан чам боккхийла.

Кху хлусамехъ дерриг ду
 Цецвоккхуш, къегаш:
 Люстра ю, бес-бесар
 Бос херцаш, лепаш.
 Лепаш ю кафель а,
 Сийне тлеовзна,
 Ткѣа куызга — кѣегина,
 Хилла шех малх.
 Массо а хлума ю
 Дозаллех ювзна,
 Массо а хлума ю
 Хууш шен мах.

Схѣаовхъуш малхбален
 Тикманаш кѣорза,
 Цѣхъаннех а ца бешаш,
 Куз а схѣакѣерза.
 Генарчу махкара
 Кхаъ — гарнитур
 Баърччехъ Іа, шена тІехъ
 Ловзадеш нур.
 Массарна ша гайта
 Ийало ваза,
 Шел хазниг цахиларх
 Тешна ю и.
 Пийбар Іа качѣелла,
 Ыозалла лаза,
 Хрустало йиш локкху,
 Дольу дети...

Сов еза хлумнаш ю
 Кху хлусамехъ ехаш,
 Сов сирла хлумнаш ю
 Кху хлусамехъ ехаш.
 Уьш парІат ехаш ю,
 Деш-дуьтуш доцуш.
 Уьш еха, уьш деба,
 Кхин а тІе оьцуш.
 Уьш ларѣеш, уьш кхобуш,
 Пуллакх деш цІера,
 Адмаш ду кху хлусамехъ,
 Леш хилла церан...

И де тедогIур ду,
И сахт а сан...
Гергарниш, юртахой,
ДоттагIий безна —
БогIур бу со волча,
ТIаьххъара ган.
ХIуьттур бу тезета,
Ойланех буьзна.

Девзина суна а
И гIиллакх дайн,
Хезна ву тезетахь
Къамелаш тийна.
Ишттачохь хийла а
Лезна дог сайн,
Ойланехь кхелхинчун
Некъ луьстуш тийна.
И де тIекхочур ду —
ТIаьххъара де.
Тезетахь со къиннойх
ЦIанвийр ву наха.
Диканиш дагардеш,
Похур ю цIе,
Луур дац цхьанна а
ГIалаташ даха.
И де тIекхочур ду
Даимна луш

Дац дахар. Лаьар-кха
Некъ сайн чекхболуш,
Цу дийнахь наха сайх
Мел олу дош
Хуьлийла, бакъдолуш,
Даггара олуш...

Мархаш лобхкуш,
 Мох бу хьобхкуш,
 Корах тIадамаш деттало.
 Урам беса —
 Девдда адамаш,
 Ткъесо стигал нэтIайо.

Почане де,
 Бодане де —
 Iалам карзахдаьккхина,
 Дерриге ахь,
 Пурт беш, нэди,
 Ахь со тентакваьккхина.

Мархаш керча,
 Мархаш хьерча,
 Стигал ткъесо нэтIайо.
 Я ду арахь
 Иштта ирча?
 Я сайн даг чохь суна го?..

Язычник ву со, сайн
 Шира дай санна.
 Сан делах тешар ду
 Даггара, кIорга.
 ХIора тIедогIу де
 СовIат деш сайна,
 Ас кхузза туху-кха
 Дахарна корта.

Хьалхарниг ас хьуна
 Туху, хIай Латта,
 Суо варна,
 Кхиорна,
 БIаьсте хьан гарна.
 БIешеран сийна пои
 Хиларна лаьтташ,
 Ламанан шовда сан
 Лерехь декарна.

ШозлагIа корта ас
 Туху, Малх, хьуна:
 ЗIаьнаршца серло хьайн,
 Йовхо чуIенош,
 Латта сан ахь дийна
 Латторна суна,
 Шовкъечу иллешца
 Дог а сан делош.

КхозлагIниг — и хьуна,
Адам, ас туху, —
Кху Лаьттан,
Стигланийн
Да волчу хьуна.
Язычник ву со, сан
Тешар ца духу,
II доьхча-м «Адам ду» —
Хьан эр ду суна?!

* * *

Ирс суна кху маьлхан дуьненчу вала
Iаамо комаьрша делла.
Сирлачу вайн дийнан ленаpx цецвала
Ирс суна Iаамо делла.

Ламанан шовданийн, кIажьоьхуш, ловзар,
Стигланийн сийналла елла.
Безаман аьрха шовкъ дагна сан йовзар
Iаамо комаьрша делла.

ЦIе летта богучу кийран хьогалла
Iабош, ас дуьххьара мелла,
Даймехкан дарбане хIонан аьхналла
Iаамо комаьрша елла.

Сирлачу ойланца Iуьйранна гIатта
Кхетам а, дегнийн ков делла,
Со винчу сайн ненан зевне и мотт а
Iаамо комаьрша белла.

Чолхечу заманца нисъеш гIулч яха,
Бакъонан некъ суна белла,
Кху лаьттахь Адам а сайх хилла ваха
Ирс суна Iаамо делла.

АДАМАН ДОГ

Лиънера суна сайн
Стихашкахь хасто
Лакхалла —
Лекхенел лекха ша ерг.
Лийхира, лийхира
Лакхалла хасто,
Эххар а карийра —
Адаман дог.

Лиънера суна сайн
Стихашкахь хасто
Кюргалла —
Кюргенел кюрга ша ерг.
Лийхира, лийхира
Кюргалла хасто,
Эххар а карийра —
Адаман дог.

Лиънера суна сайн
Стихашкахь хасто
Майралла —
Майраллел майра ша ерг.
Лийхира, лийхира
Майралла хасто,
Эххар а карийра —
Адаман дог.

Лиънера суна сайн
Стихашкахь хасто

Эсалла —
Эсаллел эсала ерг.
Лийхира, лийхира
Эсалла хасто,
Эххар а карийра—
Адаман дог!

Ойланний мерзачу кыйсамехъ,
Догучу дегиний цѣ сийсарехъ,
Бѣастено бѣ мукъам тийсарехъ
Безаман синтем байна.

Мел аьхна ду хлаваъ бѣастенан,
Хъажаро кхин хъажар хъаьстина,
Шеконан шийла шад баьстина,
Безамо мор баржийна.

Буйсанан седарчий летта го,
Дог даге кхевдина деттало.
Хѣай дуьне, хъан маьлнех кхетта со —
Безамна хъо кхоьллина!

ЛадогIа,
Хѣай дуьне ладогIа,
Сацае хъайн гIоргIа гIовгIа.
ЛадогIа,
Хѣай дуьне, ладогIа,
Безаман озе ладогIа!

Дикалла... И Маца
Кхачийна? Хъенан?
Дуьне а Дикалlex
Кхоьллина вайн.
И маьлхан зѣаьнаршца
Комаьрша Iена,
Тѣйоьлху догIанца,
Чимашца лайн.

Дикалла... оьший н
Кхачорна кхера?
Дикалла — вай шеца
Садоьлу хIуо.
Дикалла — тарлац и
Ша-шена лера,
Хъо вац ткъа Диканна
Кхоьллина хъуо?!

Дикалла — вай шена
Тѣхъ лела латта,
Дикалла — хIора гIа,
Зезаг, я кан.
ХIора а Iуьйранна
Диканна гIатта, —
ТIаккха и ерриг а
Долахъ ю хъан.

Дикалла — мила ву
Дезнарг и эца?

Дикалла вайгахъа
Кхевдина Іа.
Денна а дегнашца
Дикалла леца,
Тіаккха, нах, вовшашна
Екъа и діа.

2

Алийша, хІай нах, хІай,
Алийша хІунда
Ду-те вай біаьрмециг
Хазачу дашна?
Алийша, доьху ас,
Алийша, хІунда
іО-те вай Дикалла
Кхоош вовшашна?

Дикалла хьуліо вай
Дегнаш чохъ вешан,
Гойтий діа бендацар,
Я оьгІазалла.
Алийша, хІай нах, аш
Со кхетавейша:
Мичара яьлла вайн
Саьхьар писалла?!

Мила ву дуьненчохъ
Хьалдолуш хилла,
Хаза дош, Дикалла
Къайлах ІаІийна?

Алийша, хІай нах, аш,
Хьесапах тилла,
Мила ву веллариг
Уьш а кхачийна?..

3

Хьовсийша — стигал мел
Сирла ю, сийна.
Мел цІена, догдика,
Юьхъ санна беран!
Делийша, адамаш,
Серлонан сийнна,
Іахкий діа мархаш шайн
Яххьашна тіера.

Хьовсийша, нах, малхе,
Къежачу сирла,
ЗІаьнаршла, бер санна,
Безам хьарчийна.
Къежийша вовшашна
Цу маьлхан сийнна —
Вайн — адмийн — дегнаш ду
Малхо латийна!..

АЭРОПОРТЕХЪ

ПховалгIа сахъат а ду,
Кема сайн лардеш,
Хьеречу гIовгIанехъ
Iаш хиъна со.
ХьалагIуьтту,
Охьахуьйшу —
Сан лергийн пардеш
Лелхарна наггахъ со
Кхера а ло.

Кхуьуш ду,
Дебаш ду
Цхьаьнакхетарш,
Къастарш.
Со-м Iаш ву, луьстуш сайн
Ойланийн тай.
Хиъна Iен кIордийна,
Тхьусйоьлла настарш —
Цхьаъ лардеш, хьежар — н-м
Хала болх бай!..

Адамаш,
Адамаш —
Вой даьлча санна.
ХIорангахъ я чамда,
Я тIоьрмиг го.
Со-м хьоьжу яххьашка,
Бала беш сайна:
«ХIун ойла,
Сатийсам
Дегнаш чохъ хьо?..»

ДЕГАБААМ

Цхьанна а ца тоьхна,
Цхьа а вац вийна.
Бац хилла бохам а,
Ца дина зен.
Дерриг ду, хьалхаъ ма хиллара,
Тийна,
Хан а кхин ца яьлла
Пхи минот бен.

Пхи минот
Цул тIаьхьа кхин хан ца яьлла.
И стаг а—
Шен новкъа дIаволало.
Цхьа болар —
Хьалхачул жимма дазделла,
Букъ жимма
Хьалхачул сеттина го.

ХIуммаъ дац хилларш,
ХIара ду ала,
Дерриг ду
Пхи минот хьалха санна.
Цхьа тIадам,
Iовжаме цхьа бIаьрхи-бала,
Iовдалуш,
БIаьргаш тIе марха тесна.

Хийцам бац хIумма а
Гуш хилла гонах,

Хан а кхин ца яьлла
Пхи минот бен.
Амма вац алалуш
Дош хинца кьонах —
Аз дегош,
Хетало садукьло шен.

Хуммаъ дац хиллариг,
Ца тоьхна цунна,
Дерриг ма-хиллара...
Амма ду дог,
Къызачу буйно ша
Іаьвдича санна,
Цеххьана хебна и,
Хилла шех бог.

Хумма а ца хилла
Стагах кьахета,
Чов хилла, цийн тіадам
Бужуш ца гин.
Адамо адамна
Дин халахетар,
Дог ювжош, длаьвшечу
Дашо чов йин...

БЕЗАММИЙ, КЪАСТАРРИЙ

Ісбаьхьа, самукьне,
Сил дукхаеза
ПоІ йолча веьна кІант,
Лиьна и ган.
Стигланийн кІоргера
Малх, хилла реза,
Къежара, хьобстуш и
Безаман гІан.

Мел хазахетара,
Мел доккхадера
Шайшшиннан Безамах
Кьона ши дог!..
Амма и Къастаре
Ла ца деллера,
Кийрахь сов севсина
Къизаллин бог.

Мокхачу мархаша
Хьулди нур маьлхан,
Къастаро кІоршаме
Кхайкхи кІант дІа.
Мел хала ду йнта
Еза йоІ елха,
Амма дац дан амал,
КІант воьхна Іа.

Езачун бІаьра и
Хьобжу, па Іебаш,
Хьомечу бІаьргаш чохь

Лазам шен гуш.
ПоI лаьтта хораме
Къурдашна хебаш,
Баьрхиш шен везачух
Лачкъа ца луш.

Ткъа къиза Къастар — и,
Бендоцуш, хьоьжу.
Къизачу Къастаран
Кийрахь дог дац.
Мохь тухий, генарчу
Новкъа кIант воьху,
Къизачу Къастарехь
Къинхетам бац!..

Хийла шо дIадахна
Сил дукхаезна
ПоI юьтуш, Къастаро
КIант вигна дIа.
Кехат дац цуьнгара,
Хабар ца хезна.
Амма йоI хIинца а
Некъ ларбеш Iа..

КЕРЛА ШО

Шийтта сахьт.
Чкъурго, цкъа хьаьвзина, гуобаьккхи.
Ледаш ду шен рожехь
Минотийн тIадамаш.
Масачу заманан некъахой,
По тIаккха.
Некъ дика хуьлда шун,
Некъ дика хуьлда шун,
ХIай лаьттан адамаш!

Чекхдели шира шо.
Айде аш шайн кедаш:
Сийлалла — лакхе ю
Пуллакхийн,
Гиллакхийн!
КIентий, шу лелийла,
Ирс-аьтту ца хедаш.
Даккхийдер, синтемаш
Сирла шун хуьлда-иха!

Наной, хIай зударий,
Дезарш цкъа дитийша.
Ковртаниг — шун ирс ду,
Ма гойла гIийла шу!
Мехкарний,
Сирлачу ойланех шайн теша!
Сатийсам бакъ хилла,
Дехийла хийла шу.

Масачу заманан некъахой,
Адамаш,
Данман некъ барехъ
Ду маѣна дахаран.
Ледаш ду хаддаза
Минотийн тѣдамаш, —
Некъ дика хуѣлда шун,
Даго ма-баххара!

Массо а маѣнехъ а
Стигланаш екхийла,
Доллучу Лаѣтта тѣхъ
Буѣзна кан хъекъийла!
Бераш, тѣхъ дай боцуш,
Байлахъ ма хъегъийла,
Кхин тѣман некъашца
Цкъа а ма лелийла!
Маѣалло, шелоно
Бѣаьргийн нур кхолийна,
Да воцуш, жѣаьла а
Акха ма долиийла!
Серло вай боданца
Къийсамна тѣаттийна —
Маѣлханний, Лаѣттаний
Барт данм лаѣттийла!

САТИЙСАР

Сан вахар — сатийсар.
Теша —
Лаам сан кхочушхир бу.
Теша со —
Ца дезаш хъежа,
Доттагъчо не! тухур ю.

«Тахана!» —
Даггара теша,
Дѣадолош сайн керла де.
«Хѣан, кхана!» —
Къар ца луш, теша,
Набаран тар тосуш тѣе.

Сатийсар —
Сан дахар дай н-м,
Повш яц цѣе сан тешаман.
Сатийсар деттало данм,
Шоллагъа дог хилла сан..

ЗАРЗАР

Массо а Іуьйранна сан коре догІий,
Хьо хІунда дека, хІай хьоза?
Мерзачу набарха сов хьалхе воккхий,
ГІаттаво хьан хазчу озо.

Дийцахьа, кІажьохуш, доьлу хьо стенна,
Лоькху ахь зевне йиш хьанна?
Хьо хІунда хьийза кху сан коре денна,
Гергарло соь хьедеш санна?

Алахьа, сан жима доттагІа хьоза,
Со хІунда вьоху ахь ара?
Доллий хьо со Іамо, хьо санна, говза
Бакъ илли дог гІаттош ала?

ХІора а Іуьйранна сан коре долнй,
Декалахь, делалахь, хьоза:
Хьан зевне аз хезча самукьадолий,
Сан кийрахь дог долу ловза!

САН ВУЪРХІИТТА ШО

Кхерсташ лела, олий, араялахь,
ОьгІазьохуш, дов ахь хІунда до?
Кхойкхий соьга-м сийна Блаьсте арахь, —
Кхетахьа, нана сан — вуьрхІитта шо!

Дийнахь кхузза бедар хуьйцу, бохуш,
Резайоцуш, хІунда хьобжу хьо?
Маса нисло новкьа вьоду-вогІуш,
Кхетахьа, нана, сан — вуьрхІитта шо!

Со, наб яйна, меттахь керча, бохуш,
Ас доьлу са хІунда ахь лардо?
Когнийн тата цІенна вайн гуобохуш...
Кхетахьа, нана, сан — вуьрхІитта шо!

СОБАРДЕХЪА, ДЕ

Собардехъа,
Довху, собардехъа!
Собардехъа
Жимма, сирла де.
Сих ма лохъа
Лачкъа лаьмнаш тӀехъа,
ХӀоттош вайна юккье
Бода-пен.

Довху, неӀ хъайн
Суна ахь ма чӀагӀа,
Ӏаббалц бӀаьрг хьох
Тоха ца кхиъна.
Бехке ву со
Хьуна хьалха чӀогӀа,
Делккъалц, набъеш,
Меттахь Ӏиллина!

Хьан муьрехь со
Кхиъна вац цуьрг ваха:
Некъ ца бина,
Я ца мелла хи.
Велавала,
Велха,
Хьажа нахе
Со ца кхиъна. —
Вахар дуй ткъа и?

Де-м дӀатекха,
Текха малхбузехъа,
Цунна тӀаьххье
Текха бода-пен.
Ахках дели..
Ткъа со висн сехъа, —
Пиш яц дийнан
Собга хьовжуш Ӏен!

Сих ма лохъа
Дага цӀарах сийна,
ДӀа ца довш, ахь
Жимма собарде!
ХӀиллане соь
Сирла бӀаьрг таӀийна,
Лаьмнаш тӀехъа
Къайладели Де..

ГОВРАШ ХАХКАР

Адамийн кортойн хлорд —
Хьяажнарг цецвоккхуш.
Базар яц хлөөттинарг,
Дац я ловзар.
Говраш ю,
Говраш ю
Тахана хохкуш, —
Цуина ду ворхле а
Юрт гульялар!

Тлахьялла дой, ловзуш,
Хелхарехь хнийза,
Вовшашна кураллин
Кеп хиттайо. —
Темина-кх уьш вайгахь
Сийлалла кыйса, —
Цара а адамийн
Яхь лелайо!

Моггара хлүүтту дла
Дошлой, нисбелла.
— Яхийта! — ластадо
Куьг, хаам беш.
Ткья говраш, моттало
Юдара свлла,
Берг тосий хецало,
Чан глаттаеш!

Кортойн хлорд техкира,
Тулгеша хоьрцуш,
Маьхьарий.
Юкь-юкья хезаш ю шок.
Иэрашха яхьелла,
Шодмаша морцуш,
Говрашка йовьссина
Адамийн шовкь!

Цхьа воккха стаг, бле шо
Хир долуш ханна,
Бер санна, кхийссало
Ша лаьттачохь:
— Урх хеца, иммансиз! —
Вагийча санна,
Цхьаьнга-м сов оьглазе
Бетта цо мохь.

Хан йовду.
Чекхбели иссалгла гуо а,
Ткья хинца бисинарг —
Тлаьххьара цхьаь!
И гуо бу кховдон берг
Иэшаман вуон а,
Ирсече боккху берг
Толаман кхья...

— Расханиг хьалха ю!
— Расханиг йоглу! —
Хьалхара...
Шозлагла...

Техлилхи уьш.
Адам а, гIовгIанца,
Меттахадолу.
Дошлой-м бац, мел чIогIа
ТегIортарх, гуш...

Адамийн кортойн хIорд —
Хьаьжнaрг цевоккхуш.
Базар яц хIоьттинaрг,
Дац я ловзар.
Говраш ю,
Говраш ю
Тахана хохкуш, —
Цунна ду ворхIе а
Юрт гульялар!

МАРХИЙН ДОВ

Йовхонан тов. Суьйренгахьа
Лестинера де.
Мархаш, текхаш лаьмнашкахьа,
Гуллуш яра тIе.

Стигал хьоьжу цаьрга йоьхна,
Хебош сийна хьаж.
ОьгIазлоно карзахьяхна,
Мархаш елла Iарж.

Лакхахь даьржа гIоргIа тата,
Бегош стиглаи тхов,
Мархаш чуччахьовду лата, —
Долало дIа дов!

ТекIел юьйлуш, хьерча, лета,
Ийзош Iаьржа кхес.
Орца дохуш, стигал этIа,
Лелха, детташ ткьес.

Къуьйсург хIун ду? Хаьа хьанна
Стенна лета уьш?
ДогIа-м Iена, бIаьрхиш санна,
Дера угIу хиш...

* * *

Варий, йол,
 ма г'олахь поэте маре.
Ма теша поэтах,
 дийцарх цо говза.
Совг'атна кхийдор ду
 стигланийн дари,
Бохур ду:
 — Г'ю вайша седарчех ловза!

Тк'ъа кхано —
 ахь х'усам готта ю алахь,
Йовшур ю стих х'уна:
 «Даймохк бу шуьйра...»
Я чохь-т'ехь овшуриг
 далхо х'о ялахь,
Iехор ю, бер санна,
 дийцина туьйра.

Шун х'усам яьккхинчу
 книгашна юкк'ъехь
Ма леха —
 карор яц х'уна сберкнижка.
Г'елъелла ахь бахарх,
 аьхкенап юьхх'ъехь
Юьгур яц шеца х'о
 Соче, я Ч'иншка.

Суьйренаш хийла а
 токхур ю корехь,
Тийналлин марахь ахь,
 дагах ц'елетта.
Тк'ъа поэт, х'ан майра,
 овг'аз ма г'олахь,
Лавттар ву
 кхечуьнга кхийдош х'оз беттан!

Варий, йол,
 ма г'олахь поэте маре.
Ма теша поэтах,
 дийцарх цо говза.
Совг'атна ма эца
 стигланийн дари,
Ма г'олахь х'о цуьнца
 седарчех ловза.

Тіхъели.
 Яха и, тіхъяьлла,
 Кхин соьга юха а ца хьожуш,
 Яха и,
 Яха и, лекхачу кІажошца
 Ойланаш сан хьошуш,
 Бендоцчу хьажарца
 Экамчу дагах сан хьакхалуш
 Ларамза,
 КІоргачу біаьргаш чохь
 Сел коча ловзуш дерг
 Деша со лароза...

II

ВАЙ ДИНА ЛАЪМНАШ ІА
ВАЙГА САТУЪЙСУШ,
ВАЙ ЦІЕХЪА ДЕРЗАРЕ
САГОТТА ХЬУЪЙСУШ...

* * *

И суна гина ду —
Доблхура лаьмнаш,
Месалчу беснеш тӀех
Хьаьвдда бӀаьрхиш.
И суна хезна ду —
Тийжара лаьмнаш,
Мохь ала аз доцуш —
Хаьлла шайн йиш.
Доблхура,
Тийжара —
Бакъду и цӀенна —
Вай дина вайн лаьмнаш,
Сан бӀаьрга гуш.
Шайн бераш, нуьцкъашха
Шайх даьхна, генна
ДӀахьовсор ла ца луш,
Доблхура уьш...

Тифах тхо кӀелхъара цхьаммоъ ца дохура,
 ХӀораъ ша гӀертара
 Южаллех вала.
 Бовш лаьтта чиркх санна,
 ГӀеллуш,
 Да вогура.
 Лиира тӀаьххъара
 Дош тхоьга ала.
 Мел веа хӀетахь и тхан бӀаьра хьийжира,
 Шен берех,
 Шен зудчух ца лууш къаста.
 Дан амал доцуш, тхан
 Дегнаш сов Иийжара,
 Да гӀийла хьоьжура,
 ГӀерташ тхо хьаста...
 Эххар а,
 Дисина гӀора шен гулдина,
 Элира:
 — Вайн жимчух кхоьру... къахета..
 И Ӏаьржа,
 И доьхна,
 Да лаьтто хьулвина
 Де дага мел деа схьахезаш хета:
 «Бераш... цӀа... Кавказе...» —
 Ала и кхира.

Нанас и ден весет
 Кхочуш а дира..

ДӀауьду аренца ламанан хи,
 КӀайн тулгӀеш керчош, сихделла.
 Хьоьжу со, хьоьжу со — тарлой те и? —
 Хи сецна, берд — болабелла!

Хьоьжу со, хьоьжу со «шайтӀан-бӀаьра»,
 Берд боьду шен йоргӀа хьоькхуш.
 Ша хьалха сецначохь хи лаьттара,
 ТулгӀешца йиш суна локхуш.

Ламанан аьрха хи Ӏа хӀоьттина
 Кху арахь, кӀайн тулгӀеш керчош.
 Со винчу лаьмнашка, берд хаьхкина,
 Воьду сайн ойланех хьерчаш..

АЛА ИЛЛИ

Стигал йоълху. Дуьне гатдеш,
Таьлна тле и кьоьжа дохк.
Хийра илли хеза декаш.
Генахь бисна хьоме мохк.

Алахь, доттагI, ахь цкъа вайниг,
Ма Iе иштта гийла, хIай.
Далхаде вайн халкъо лайнарг,
Динчу лаьмнех дохуш вай.

Ала илли ахь Даймахках,
Биц ца бер нскъ цIехъа вай.
Илли ала турпал халкъах,
Хастош овзда гIиллакх дайн.

Ала, доттагI, ала илли.
ТIома яккха ойла сан.
Дахар хастош ала илли.
Доза дац сан безаман.

Хиндай шена арахь тахна
Почане и доьхна де,
Лелар дац вай осал, доьхна
Дегнаш чохь мел йогу цIе.

Дуьне гатдеш, дохк тIетаьлна,
Хаддаза тIесерса дерз.
Ойланаш сан коьртехь Iаьлна,
Бекабехъа зевне мерз!..

Гизгина,

Горга-лам,

Хулхулон тогIи

ХIоьттира бIаьрхьалха кIеззигчу ханна..
Хьогалло гатвинчо шийла хи санна,
Сутарчу кьурдашца Iабош сайн кийра,
Лайра цу хьомечу лаьттан йозалла —
Ас вина лаьмнаш сайн даг чу хонйра..

ДАЙМОХК БУ КХОЙКХУШ

— Г'юттий-те Іуьйранна,
Хьалха а санна,
Лаьмнашна т'ехьара
Малх, нур шен даржош?
Бузий-те суьйранна,
Хьалха а санна,
Лаьмнашна т'ехьа малх,
Нур шен д'ахьарчош?
Юй-техьа вайн Кавказ
Вайн къина йоьлхуш,
Вай ц'ехьа дерзаре
Саготта хьоьжуш?

— Г'ютту малх Іуьйранна,
Хьалха а санна,
Лаьмнашна т'ехьара,
Сирла нур даржош.
Бузу малх суьйранна,
Хьалха а санна,
Лаьмнашна т'ехьа д'а,
Нур шен д'ахьарчош.
Вай дина вайн Кавказ
Іа вайна йоьлхуш,
Вай ц'ехьа дерзаре
Саготта хьоьжуш.

— Алийша, техкий-те
Вайн луьста хьаннаш,
Хазлой-те вайн тог'еш,

Бай болий сийна?
Дийцийша, уьдий-те
Хиш, декош Іаннаш,
Повзий-те х'инца а
Шовданаш шийла?
Йолий-те вай динчу
Нохчийчохь б'аьсте,
Вуй-те к'ант шовданан
Коьртехь йо! хьаста?

— Ойлане техка вайн
Б'ешерийн хьаннаш,
Г'айг'ано та'ийна
Аренаш сийна.
Дарделла уьду хиш,
Делхадеш Іаннаш,
Карзахе деттало
Шовданаш шийла.
Кхоьлнна йог'у вайн
Нохчийчу б'аьсте,
К'ант воцуш шовданан
Коьртехь йо! хьаста.

— Лаьттий-те х'инца а,
Къонахий санна,
Вайн лаьмнаш, баххьаш шайн
Айдина кьоьжа?
Бакъдуй-те, боху вай
Диделла царна,
Уьш х'инца, бендоцуш,
Дуьненна кьежа?

Алийша, дуй-те уьш
Хиллариш хьалха?
Муха лов-те цара
Дисар шаьш цхьалха?

— Лаьтташ ду, лаьтташ ду,
Къонахий санна,
Вайн лаьмнаш, баххьаш шайн
Айдина къоьжа.
Дицлург дац шайн бераш —
Вай цкъа а царна,
Бакъдац уьш, бендоцуш,
Дуьненна къежар.
Вай дина лаьмиаш Ia
Вайга сатуьйсусуш,
Вай цIехьа дерзаре
Саготта хьуьйсусуш...

* * *

Маракъевли ас хазалла,
Даг чохь гIаьтти къона аз,
Мичахь юьйжи хьан йозалла,
Сан шерийн хIай къоьжа барз?!

Ведда лекхчу гу тIе ваьлла,
Блаьсте муьйлуш, боху чам.
Эмкал санна, букъ тIебаьлла,
Лаьтта месал Горга-Лам.

Алхаз-Корта — лаьмнийн туьйра,
Сан бераллин сийна туш,
ТогIехь ловзуш, когашIуьйра
Нийсархой бу суна гуш.

Къена кхор бу, со ловзийна,
Генaш лестош, вoьхуш дIа.
Сирла бIаьргаш схьакъарзийна,
Коча зезагаш а Ia.

Дезарийн дохк лоллуш, екхна,
Ойланаш сан цIинъели.
Осалчеран дIаьвше мекха —
ХьагI, ямартло йнцъели.

Со сихвелла х'унда лийли,
Стенга х'аьдда хилла со?
Байттамал яI, дай-кха хийла
Б'аьсте ца гуш, дедда, шо...

Аьрха ойла т'емаяьлла,
Дуьх'ал х'юьтти сийна г'ан.
Винчу мехкан исбаьх'алла —
Х'ун ду цул сов леха, ган?!

БЕРАЛЛИН АЗ

Тийна суьйре.
Диттийн бахх'аш техка,
Мархаш юкк'ехь
Лечк'а беттаса.
Бирдолаг го
Т'ема х'ийзаш чехка,
Эзар седа
К'ьегн юьртахь сан.

Чармойн ломан
Боданечу боьрахь
Шовда Iена,
Еш шен дато г'ар;
Хиъна Iа со,
Ойла кхерста генахь,
Кхерста толлуш
Динчу нек'ийн лар.

Я и г'ан ду —
Гинарг оццул деха,
Я ду туьйра —
Нанас дийцина?
Х'ан-х'а, бак'ду,
Бак'ду — оццул беа
Нек' беш, шерийн
Аьрцнаш хедийна!

Хийла дийзи
Яха ирхонаш а,
Тоам бина —

Хилча мижарг, хи.
Хийла гина
Ярташ, глаланаш а;
Девзи кѣамнаш,
Бийзи доттагий...

Кхиѣна валлац
Ца вуѣтуш со бенахъ,
Хѣалхе кховдий
Некѣ соѣ кхолламо.
Хинца хеза
Хѣоме аз сов генахъ —
Кхойкху соѣга,
Кхойкху бералло.

Кхойкху цо соѣ,
Кхойкху шен сийналле —
Юкѣахдисна
Туѣйра дийца схѣа.
Кхойкху цо соѣ,
Кхойкху сайн жималле —
Хѣетахъ хаѣдда
Ловзар доло дѣа...

Башха суѣйре.
Хѣаваѣ ловзу бешахъ,
Стиглахъ кѣежа
Сирла беттаса.
Седа богу
Юѣртан хѣора корехъ, —
Кхузахъ дехаш
Ду бералла сан!

БАРКАЛЛА, АДАМАШ

(Поэми тѣера)

* * *

...Хѣан-хѣа, диц ца делла
Суна и де —
Дуѣххѣара классан не!
Пиллина де...
Маржа я!, хѣалхара
Хѣехархо сан,
Ца доѣгѣна-техѣа вай
Кхин юха ган?!
Сан деган ойланаш
Хѣистина хѣо
Мичахъ ву-те хѣинца?
Вицвеллий со?
Хѣстаеш Майралла,
Кѣонахийн яхъ,
Сатийсам сан тѣома
Гѣаттийра ахъ.
Ахъ ѣамий Лакхенах
Гѣалашо ян,
Дуѣненах цецвийла,
Хѣазалла ган...

Ненан мотт — ца лекѣа
Хѣоста и ду.
Гѣенахъ дац, уллохъ дац —
Даг чохъ и ду.

Стиглахь малх, седарчий...
 Ца оьшу герз:
 Бобылуш бу, бобылуш бу
 Сан деган мерз.
 Бехачу новкъахь ца
 Тилийта со,
 Цхьа совг'ат, цхьа къилба
 Делларг ву хьо:
 Г'ю дира ахь суна
 Нэшо мало,
 Туьйранахь дийцина
 Дог'а каро,
 Хилира кхиам а,
 Нэшам а сан,
 Дийзира хало а,
 Харцо а лан.
 Амма хьан къилбано
 Гойтура некъ,
 Махбоцчу хазнийн цо
 Поьллура неI,
 Пушкин а, Гоголь а —
 Бевзира уыш,
 Церан мотт биьзира,
 Нохчийчух уьйш.
 Хетталц сов доккха
 Хетта дуьне
 Даьржира кхин доза,
 Истйоцуш шен...

* * *

И шераш, хьерадевлла,
 Дарц хилла цIийзи.
 Халкъаш а, бен боьхна,
 БIарзделла хьийзи,
 Дозанаш хедош, некъ
 Iожалле хьаьдда,
 Малх лоцуш, кIур баьржи,
 Стигланнийн хьаьтта.
 Европан мехкашкахь
 Мокха ун даьржи,
 Къызалло хелхарна
 Вайн латта хаьржи...
 КIант ву-те кечвелла
 Ненах шен къаста?
 Я бIаьхо сихвелла
 Веза воI хьаста?
 Мида воьду, мила вуьсу?
 Муьлха ву лаьцна?
 И бераш.. Кху дорце
 Ара хьан хецна?
 Дегабаам, дегалазам —
 Муьлхарниг Iийжа?
 Вайн наной, йижарий —
 Уьш хьанна тийжа?..

Тешнабехк?.. Ямартло?..
 Эхь цIандо цIийца.
 Мила ву бехкенпг?
 Зуламхо вийца!..

Пишхаьлла, лаг сеттош,
 Хьаькам лен волу.
 Хлора дош длаьвше ду,
 Дагах чекхдолу:
 «Ямартло аш ярна
 Иедална хийла,
 Махкаха шу даха
 Сацам бу хилла!»..
 И хлун ду цо дуьйцург?
 Хьан бакъо елла?..
 Я иедал доьхна вайн,
 Я закон делла?!
 Дийина къам бехке дан
 Мила ваьхьна ала,
 Суд юй кху дуьненчохь
 Халкъ бехке лара?!
 Исторехь цахилларг,
 Цахезнарг цкъа а..
 Хьераваьлларг сацо стаг
 Вац-техьа цхьа а?!
 Низаре хлара глалат
 Хьаьнгара даьлла?
 Сталинина длахаахь,
 Коьртаха ваьлла...

Амма дац дуьхьал жон,
 Хеттарш дар доьхку.
 Бажа санна, вагон чу
 Адамаш лобхку...

...Даймехкан салти, хьо
 Теш ву-кх кху белхан:
 Бераш Ia Iадийна,
 Ца даьхьаш делха.
 Тхан еса хIусамаш
 Лавтта гIорийна,
 Берзалайх тIаьхьаугIу
 ЖIаьлеш а гIийла.
 Тхан кура и лаьмнаш
 Iаржделла лавтта,
 Къематде хIоьттина
 Къонахийн хьавтта...

...Шовзткъей довалгIа шо
 Ойлане телли.
 Салти, хьан юьхь-сибат
 Юха карладели.
 ХIетахь-м ца хIоьттира
 Хьо цхьа дош ала,
 Амма хьан бIаьргаш чохь
 Гира сайн бала.
 Гира суо — бен боьхна
 Цхьа жима хьоза..
 Меллаша баьстина
 ТIоьрмиг хьайн оза,
 Шекаран бIелиг ахь
 Соьга кховдийра..
 Баркалла ца олуш
 Эхьхетта Iийра.
 Со-м бара цхьа буьртиг,
 Цхьа бецан хелиг,

Амма бнц ца белла
 Ахь белла бѣлиг!..
 Добхначу цу дийнахь
 Шекар луш кхалла,
 Хьастарна, салти, сан
 Деган баркалла!..

* * *

Цец-акъ а ваьлла, со
 Гонаха хьобжу:
 Со мнча кхечи-те
 Со хьанна оьшу?..
 Дерриг а даьржина,
 Дерриг ду доьхна,
 Бѣаьргаш сан хиттина
 Лаьмнаш схьалехна.
 Шийлачу дарцо сан
 Кхачийна гѣора,
 Шок етта сан лерехь:
 «Бу ас хьо гѣорор!»
 Хѣун дер ас? Мнчара
 Бели хьо бала?
 Гатлуш бу дорцан гуо,
 Меттиг бац вала!
 Дѣахьур ву хѣинца со
 Вадийна гена...
 Амма сан белша тѣе
 Дижн куьг хьенан?!,

Вухахьаьжчи — цаевзу
 Гоккха стаг лъьтта.
 Хѣинца-м ас, дарц, хьобца
 Къовсур ду атта!
 Дѣастаий, хьайн морса
 Гуо ахь дѣахеца:
 Кулсума вуьгу со,
 Куьг лаьцна, шеца.
 Вузор ву, вохвийр ву,
 Латийна товха,
 Гѣолхур ю сан кѣйна
 Бѣаьрхишца довха...

КУЛСУМ-АПЕ ЯЗДИНЧУ КЕХАТА ТѢРА

«Де дика хуьлда хьан, Кулсум-ана! Хѣун деш ю, м
 гаш хьо лелий? Хѣетахь санна, хѣинца карадой хьун
 хьоме ана, хьайн дикчу деган ѣовхонца хьаста шелде
 ла бер? Хѣетахь, цу доьхначу дийнахь санна, хѣинц
 карадой хьуна, хьоме ана, хьайн кѣинхетамечу дега
 комаьршаллица дузо мацделла бер? Бицлац суна, хьом
 ана, цу дийнахь ахь соьга кховдийна аренан беций
 хьожа ѣогѣучу довхачу чайнан кад. Хѣетахь, оцу шийл
 чу дарцо шелвинчу дийнахь, оцу кѣизачу мацалло ма
 винчу дийнахь, ахь ваьккхира со ѣожаллех, хьоме ап
 Баркалла боху ас хьуна, хьоме ана. Баркалла боху с
 хьуна сайн нохчийн маттахь. Баркалла боху ас хьун
 хьан казахийн маттахь: «Рахмат, ана!»

Дехачу Іаьнан и
 Гуране гур
 Діабостуш, къагнйра
 Малхо шен нур.
 Аренаш яшаеш,
 Біаьстенан мох,
 Сан жима дог хьобстуш,
 Хьерчара сох,
 Рельсаш — и кІайн баккъаш
 Къега ши тай —
 Аналлин сийналлехъ
 Тапъаьлла дайн.
 Ойланийн йозалла,
 Дезарш дицлой,
 Разъезде хьоду со,
 Балха сихлой...

Казахийн кІотара,
 Гуш — зезан хьун...
 Тхо хІинца хІоккхузахъ
 Дехаш-Іаш ду.
 Ткъа цІехъа — Кавказе —
 Бац тхуна некъ,
 Нохчашна чІаьгІна ю
 Бакъонан неІ...
 Со-м хІинца мелла а
 Воккха хилла,
 ЦІерпоштан новкъахъ а
 Болх бан кхиъна.

Бералла Цу новкъахъ
 Хеназа и
 Къаьстира сох, юха
 Ца дерза кхин...

БЕЛХАЛОЧУЪНГА СТЕПАН МАТВЕЕВИЧ МАЛЮГИНГА ЯЗДИНЧУ КЕХАТА ТІЕРА:

«...Діаихинчу шерийн сийначу дахкарх чекххъаьжчи, хІинца а шера го суна хьан малхо-мохо яхчийна догдика юьхъ, хьан даккхийра, берчаш евли нуьцкъала куьй-гаш. Ойланехъ гуш санна хета хьан ворхІе ден гІалар-таш а — уьш а, хьо санна, массо а — белхало, мас-со а — къийсамхо. ДагавогІий хьуна, дядя Степан, Іуьйранна балха сихлой, дегабаамо къийзош, хьегарца школана тІехвуьйлуш лелла Іаьржачу аматахъ кІант? ДагадогІий хьуна, дядя Степан, сан белхан хьалхарчу дийнахъ, Іуьйранна балха дІахІиттале, хІора а белха-лочуьнгара бел схьаовций, цкъа хьалаойбий, йозалла узуш, юха, диттах пІелг тосий, иралла зуьйш, тІаккха — гІожах куьг хьокхий, шад буйла хьожуш, массеран бе-лаш юккъера, лерина хьаьжина, уггаре яйниг, уггаре ираниг, уггаре шера гІаж ерг соьга кховдийра ахъ: «ХІан, сан кІант, хІара дІаэций, сих ца луш ахка...» «Баркалла, дядя Степан, цу дийнахъ дуьххъара гинчу, мила ву, хьенан ву ца хуучу сан, дас санна, гІайгІа беш, иштта сов лерина и бел ахъ суна харжарна! Бар-калла...»

* * *

Воккхавеш, гIадвахна хьийза
 Сан керла доттагI а хIинца:
 Экзаменш дIаевли. Тхойша
 Чекхваьлла! Деша дIаййци!..
 Дешар — сан сирла сатийсам.
 КIордадац доьшуш къахьега,
 Амма цхьа бутт зама яьлча:
 «Директор ву кхойкхуш хьобга...»
 ДIавахчи — чохь, соьга хьобжуш,
 Лейтенант Iа, баьрчче ваьлла. —
 Комендант ву иза похчийн.
 «Хьий, берзан кIеза яI! — аьлла,
 ТIечевхи. — Карий хьо суна!
 Техникум чекхъяккха-м хьовха,
 Бакъо яц хьан ваха гIалахь.
 Сихо е. Вуьгур ву нуьцкъах,
 Бертахь хьо хьалха ца валахь!»
 Саций цо, доцца хадийна,
 Директор, воьлча гIо даккха:
 «Нохчо ву! Бакъо яц кхеран
 Юьртара ара ког баккха!»
 ОьгIазло, дегабаам ийна,
 ЦIеххьана со майравели:
 «Луьург де, лаций, чуволла,
 Амма цIа воьгIур вац!» — эли.
 Ма-хуьллу кхерамаш туьйсус,
 Комендант вехха тIечийхи.
 Эххар а, телефон схьаэцна,
 Лакхара хьаькам цо вийхи...

«...ДагавогIу хьо суна. ДагавогIу балхо гIелвина,
 амма догдика, къинхетаме. Хьан собаре хиларо со а
 меттавалийра хIетахь, тешийра—бакъдолчух нийсонах,
 «Вита кIант деша! Ас айса жоп лур ду цунах!» — са-
 цам боллуш дIахьедира ахь тхан коменданте. Баркалла
 хьуна, накъост майор! ХIетахь, оцу сан бакъо яйинчу
 дийнахь, сан халкъан сий хьаьшначу дийнахь, соьгахьа
 гIо даккха, сох долу жовпалла хьайна тIезца адамал-
 лий, къонахаллий хилира хьобгахь. Баркалла!..»

* * *

...Гу тIехь лаьтта со.
 Лаьтта хIинццалц схьа
 Айса бинчу некъан Гу тIехь.
 Лаьтта сайн дахаран
 Таханенан Гу тIехь.
 Кхузара, кху сайн Гу тIера,
 Хьалха дIахьаьжча, го суна шера
 Генарчу аналlex ийна,
 ЦIокъболато санна,
 Со шена тIенийзош, тийна
 Сан аьрхачу бераллин
 Башха туьйра —
 Сийна Гене...
 Ткъа кхузара, леррина тидам беш,
 Вуха со хьаьжча —
 БIаьрго чу ма-лоьцу дIа

Чугъетташ, доьду
Цхъа некъан тача.
Сан некъ бу и.
Беха.
Хала.
Ирсе.
Цу некъо гола мел тухучохъ,
Чаккхармийн бӀогӀий санна,
Хинца а лаьтташ го суна
ГӀаларташ хьоме.
ХӀаъа, уьш бу уьш
Сан деган доттагӀий,
Сан хьоме хьехархой.
ХӀаъа, уьш бу уьш
Массо а ханна
Хилларш сан гӀо лаца кийча...
Баркалла, адамаш...

III

ВАИ МАЪЛХАН БЕРАШ ДУ,
ДЕГНАШ ЧОХЪ ИОГУШ ЦІЕ,
МОСТАГІИЙН НИЦКЪАША
И ЦКЪА А ИОЙУР ЯЦ...

ХАЪНТИГГИЙ, ИЛЛАНЧИЙ

(Драматически поэма)

ДАКЪАЛОЦУШ БЕРШ:

АЙТАМИР — илланча.
БОРЗАБІАЪРГ — нохчийн къона бІаъхо, баъчча.
АНАС — къона бІаъхо, баъчча.
ЭСИРА — Анасан тіехъийза йоІ.
ДАДА — Эсирин да.
АЪРЗИ — къона бІаъхо.
НАНА
ЦИУВГ
КУЪИРА-ХАН — Симсимап паччахъ.
СЕДА — Куъйра-ханан зуда.
ЗЕЗАГ — Куъйра-ханан йоІ.
МОХЪМАД — Куъйра-ханан кІант.
БАХЪАГ — эла,
МАХЪАМА — жІайхойн бІаъхо.
АСТАГІАТИМУР (ХАЪНТИГ). —
МУХЪАММАД-СУЛТАН
НУРАДДИН } — Тимуран бІаън
БАХІАДУР }
ЧАКУ } хъаъкъямаш.

БІаъхой, баккхий нах, зударий, бераш.
Нохчишов. 1395-чу шеран бІаъсте.

Боданечу сцени тіехъара схъахеза кызачу тіеман инзаре
гІара: потанийн екар, кхехкачу дойн карзахе терсар, летачийн
акха махъарий, повиахдетталучу таррийн болатан зов, оьгучу
тіемалойн узарш. Тіеман гІара, тіаьхь-тіаьхьа тіеллуш, діатъ.
Гучуйолу ерриге а байиний, чевнаш хиллий Іохкучу тіемалойх
юьзна аре. Сцени тіехъара схъахеза махъарий: «Толам!», «Вайн
толам!», «Хастам Сийлахъчунна!» Гучубовлу Тимуран біаьн
хъаькамаш: Мухъаммад-Султан, Нур-ад-дин, БахІадур, Чаку.
Царна тіаьхьа біаьхоша айдина дахъачу гІантахъ — пачча-
хьийн паччахъ, дуьненан эла — АстагІа Тимур.

Т И М У Р

(КІоршаме)

Охъадилла! ХІоккхуза
Охъадилла гІант!

Біаьхой, гІант охъа а хІоттадой,
гІаролле хІуьтту. Біаьн хъаькамаш
юьстахо сову, Гучуволу Айтимир.

А И Т А М И Р

(ша-шега)

ХІара ву-кх и вийцаре
АстагІа Тимур!
ХІара ву-кх и эзарнийн
Синойх тіелг туьйсург,
Ларамза херцориг
Паччахьийн гІенташ!
ХІара ву-кх и дуьненан
Олалла кьуьйсург,
Цадезарг цхьапнах а

Хьулдан шен анташ.
Ткъа цунна гонаха
Іа цуьнан пхъаьрчий!
Уьш бу уьш —
И мирзаш, ханаш, эмираш.
Эзарнех, эзарнех,
Бехкбоцуш хъаьрчи
Іожалла, ца Іебаш
ЦІийх хІара Іийраш!..
Мухъаммад-Султан ву
ХІнллане, шера.
Эмир шейх Нур-ад-дин —
Тіемало говза.
БахІадуррий, Чакуй ву
ТаІзарна тіера.
Сутар ву хІора а,
Доцуш цхъа доза...

(Къайлаволю.)

Т И М У Р

*(воккхаверрий,
гІелваларрий ийна)*

Чекхдели!.. Сан толам!
Аьрха Терк ийши!..
Кхузахьчул дац алсам
Іанийна цІий..
Кхаа дийнахъ, кхаа буса
МостагІий хьийши.
Тохтамыш, сан туьро
Дожий хьан сий!..

МУХЪАММАД-СУЛТАН

Хъан толам, Сийлахъниг,
Мостагъий аътта!..

НУР-АД-ДИН

Дерриг а дуьне ду
Хъан туьро лестош!

БАХІАДУР

Стиглахъ цхъа дела ву,
Хьо да ву лаьтташ!

ЧАКУ

Ваха хъакъ вац лаьттахъ
Воцург хьо хестош!..

Гучуволу Айтамир.

АЙТАМИР

(ша-шега)

И арс... Инзаре
И тлеман арс!..
Цул ирча, цул къиза
Сурт гина хъанна?!
Когбаккха меттиг бац
Декъий ца Юхкуш.
Хъийкъинчу кха тлера
Габакхаш санна,

Кортош го хедийна —
Адамийн кортош!..
ХІай Стигал, ахъ муха
Лов хІара бала,
Зуламхо ца вагош,
Буьрса ткъес тоьхна?!
ХІай Латта, ахъ муха
Лов хІара бала,
Я ду-те тІекхача
Де кхул а доьхна?!
Кхаа дийнахъ Іожалло
Іаьржа дин хихки
Кху арахъ, эзарнийн
Дегнаш а Іадош.
Кхаа дийнахъ къиза тІом
Кху арахъ кхихки,
Сийначу Терка чу
ЦІийн Іовраш Іанош!
Ткъа ХъантІиг-м Іа хІинца
Самукъадаьлла,
Шен туьран толаман
Шовкъо вахнийна..
ХІан-хІа, и цуьрриг а
Инзар ца ваьлла,
Хиллачун къизалло
Вац и Іаднийна.
Вицвелла, тоххарехъ
Вицвелла цунна
И кхо бІе эзар стаг
Кху арахъ воьжна,
Хезаш дац деган лергаш

Шен доцчу цунна
Я гінйла тийжар а
Вайн наной кьобжа...

(Къайлаволю.)

Т И М У Р

Мухьаммад-Султан, сан
Клентан клант хьоме,
Теволла, цкъа суна
Хьалха длахлотта.

Мухьаммад-Султан, Тимурна тле
а вогій, муьтлахь корта а олла-
бой, длахлотту.

Хьалхарчу дийнахь со
Халачу хьоле
Хюьттича, цлеххана
Царна тлелетта,
Тохтамыш вохор ахь
Долийра хьалха.
Бакьду и — билгала
Хьалхе ахь яккхар...
Дехар дуй хьан соьга?

МУХЬАММАД-СУЛТАН

Доху ас хьайха
Ца хервар — кхочушдо
Дехар ахь тлаккха!

Т И М У Р

Тешаме хьо мел ву
Воккхур вац хера!..

(Нур-ад-дине.)

Эмир шейх Нур-ад-дин,
Схьанехьа вала,
Хьажийтал хьайга а
Хинца юххера.
Лууш ву хьобга а
Масех дош ала.

Нур-ад-дин, тле а вогій,
длахлотту.

Н У Р - А Д - Д И Н

Ладуглуш ву хьобга,
Дуьненан эла.
Даим ву хьан ома
Кхочушдан кийча!

Т И М У Р

Хайтъяьлла хиларца
Билгал хьо вели,
Нийса дац баркалла
Ца олуш иийча.
Селхана, сан тоьлла
Бо, баржош, хьаьшна,
Цлеххана мостагчо
Хьовзийча готта,

Орцах хьо массарел
Хьалха схьакхавьчна,
Кхнира, йийсарх со
Ларвеш, дIахIотта..
Хаалахь — со дицлуш
Вац сайна динарг.
Майраллий, тешаммин
Гайтарна хьуна
СовгIатна лур ду ас
БIе эзар динар.
Тоьлладех дин-гила
Лур бу ас хьуна,
Даржехь а вазвийр ву,
Сий ойуш лаккха.

Н У Р - А Д - Д И Н

(Тимурна корта а тухуш)

Баркалла, Сийлахьинг,
Баркалла хьуна!
Хьан дуьхьа тур айса
Баттара даккхар
Даним а доккха пре
Хетта ду суна!

Т И М У Р

(БахIадуре)

БахIадур, ма кхера,
Шу а тIедуьйла,
Цхьанна а дац бахьна
ТаIзар дан тахна.

Шу майра лийтира,
Цундела туьйли.
Тохтамыш, зуд санна,
Ведда дIавахна!..
Дуьненна хууш ду —
Дац цхьа а доза
Къизаллин, нагахь цкъа
ОьгIаз со вахча.
Иштта ву комаьрша,
Ца девзаш доза,
МостагI а вохийна,
Самукъадаьлча.
Ткъа толам, сийлахьчу
Сан туьран толам —
Вай кхана базбийр бу,
СовгIаташ кхана
Дийр ду ас комаьрша
Массарна тоьлла.
Кхетий шу? И дерриг
Дийр ду вай кхана.
Хинца шу дIадуьло,
СадаIа воллу..

Беррин а арабовлу. Ша висина
Тимур, хьала а гIоттий, шен чола-
кха гIогI а текхош, чухула дIаса-
волало.

И муха хилира?..
Сан эскар даржош,
МостагIий суна тIе
Кхечира муха?
Уьш санна тIемалой
Сан хилча... маржа...

Цхьа минот явлелехъ, со
 Тарлора воха...
 Кавказхой — шайтланаш
 Санна уьш лета!..
 Бакъ хилла ламанхой
 Аьрха бу бохург:
 Кхузахъ бен сан дагах
 Кхерам ца летта.
 Амма ас члагло йо-кх
 Уьш къарбан, бохо!..
 Тохтамыш — и цхьогал,
 Хиллане, стешха:
 Леррина ламанхой
 Вовшах а тоьхна,
 Со лаца тлехецна
 Хилла цо, тешна!..
 Амма ша, ведда, вайн,
 Кху махкахъ хинца
 Виснар — Куьйра-хан —
 Симсимап эла.
 Цунна а дан догьург
 Дийр ду ас хинца —
 Къинхетам ца богьу
 Воцарна дела...

Тимур, охьа а хуий, ойланашка волу. Иштта лаччохъ, набаран тар тосий, глан-набарш дуьхьал хлуьтту: тлсман аре дла-лаьцна юхку байина тлемалой, ден а лой, хьала а гловтий, пантомиман хелхарехъ, гарраш а айдой, Тимурна гонаха хьаьлза, цлеххьана итганнаш тарраш догьало Тимуран деглах. Тимур, кхералой, маьхьарца хьалаэккха. Ирча глан, тлапъолий, дладов. Тимур, лаьтта охьа а хуий, куьйгашца корта а лоций, берсаина, поьлху.

Блаьстенап сирлачу малхо къагнийна ламанан ирзу. Хинца патар даьтгачу хьаннашлахъ дека тайп-тайпана олхазарш. Гучуйолу, ЦИУВГ хьалха а волуш, иллешца, хелхаршца схьайогьу адамийн тоба: баккий а, кегий а нах, зударий, мехкарий
 Тахана деза де ду — Мехкан Ненан де.

ТОБАНАН ИЛЛИ

Марша я, маьрша я
 Хьо, сийна блаьсте.
 Маьлхан нур къагадей,
 Де серладаккха,
 Эсала мох хьакхий,
 Дуьне ахъ хьаста.

Марша я, маьрша я,
 Беркате блаьсте.
 Тхан деза, доккха цлей
 Ахъ декъал делахъ,
 Тхан Мехкан Нана — йо!
 Къобал ахъ елахъ.

А И ТА М И Р

Блаьстено латийна
 Шен сирла цле,
 Басарш цо даржийна сирла.
 Баьццарниг ланнийна
 Лаьмнашна тле,
 Сигланаши къагнийна сийна.

Ловкху цо лийройцу
 Къоналлин йиш,
 Хелхаран бѣгорехъ хъавза.
 Малх кѣжа, мох ловзу,
 Кѣажъоху хиш,
 Іаламан ловзаре хъовса!
 Сирла де, сийна де,
 Маълхан цхъа де,
 Іаламо бѣаьрг боьллу Іуьйре.
 Бѣастено жил-Іалам
 Хъадиана де,
 ПоІ-дела гучуйолу Іуьйре!

Нах, маълхан суьртахъ чІуг хъовзош,
 кхо го а бокхий, ахго беш, бацала охъа-
 ховшу. Царна хъалха моглара дѣахІуьтт
 хазачу духаршца кечбелла мехкарий.
 ЦІувга, юккѣ а воллий, шегара кѣорза
 гѣаж хъалаойбу. Массо а, тапъоллий, дѣа-
 тоь. ЦІувг, леррина хІоранга хъожуш,
 мехкарийн могларех кхузза чекхволу. Тѣак-
 кха, воьдний, ЭСИРИНА хъалхахъ гора-
 хІутту. Адамнийн маьхъарий довлу: «Эси-
 ра!», «Эсира хаьржи!»

ЦІУВГ

(Эсирина корта а тухуш)

Хъакъ йо ас, декъалйо,
 ЙоІ-дела, хьо!
 ГорахІутту со хъуна хъалхахъ.
 ХІай сийлахъ йоІ-дела,
 Къобал йо хьо,
 Даггара, пурбанца Маълхан!

МАХЪАРИИ

Къобалйо!
 Къобалйо!
 Къобалйо хьо!
 Къобалйо хьо, сийлахъ дела!

АИТАМИР

Хили и, хили и,
 Чекхдели хилла!
 Мехкаршлахъ сийлахъ кхаж
 Эсирин бели!
 Стилланна, Малхана
 Тайна и хилла:
 Дадин йоІ — Эсира
 Хаьржина дела!..

НАНА

Эсира, Эсира, тхан оьзда йоІ,
 Хъакъйолуш хъаржи хьо дела!
 Массарлахъ хьо къастий,
 Хъол хаза йоІ
 Ца йинна Нохчийчохъ дена!
 Эсира... Яц хІинца
 Эсира хьо,
 Яц хилларг, я хинъберг кхана:
 Дела ю, тахана
 Дела ю хьо,
 Хьо хаьржи вайн Мехкан Нана!

ЦIувга, куы а лоций, леррина цунна
кечийнчу хойлила тIеюьгий, охьахайо
Эсира, Мехкарша, тIехьолхий, эзагийн
кочаршна кечйо иза.

Ц I У В Г

(Эсирина хьалхахь гора а хIуттуш)

ХIай Мехкан Нана, тхайх
Къинхетам бар
Кху халкъан цIарах ас доьху.
Тхан мехкан хьашт-дезарш
Кхочуш ахь дар,
Бохамах тхайш лардар доьху.
Бошмаш тхан кхийта,
Дебийта жаш,
Муттане хилийта бещаш.
Кхерчийн цIе ма яйта,
Хьекъийта кхаш,
Сигланийн кхерам кхин боцуш!..
ХIай Мехкан Нана, хIай
ЙоI-дела, ахь
Адамийн дегнаш цIандехьа,
Гамо, хьагI, ямартло,
Осаллин эхь,
Къизалла тхуна ма лохьа!
Машар ас боьху хьоь,
ХIай дела-йоI,
Вовшашлахь барт тхан чIагIбехьа!
Комаьрша еллахьа
Дикаллин neI,
Безам ахь адмашна лохьа!..

М А С С А Р А А

Рицкъанаш хьекъийта,
Дахийта тхо,
Стигланийн кхерам кхин боцуш!
Машар ло, барт тхуна,
ЙоI-дела, ло,
Безам ло, хьагI-гамо йоцуш!..

ЦIеххьана цхьа тембоцу гIарайолу.
Схьахеза хьаьккина йогIучу говран бергийн
тата. Гучуволу Бахьаг.

Б А Х Ъ А Г

ЛадогIа!.. ХIай нах, цкъа
ЛадогIа! со
Сов ирча кхаь бахьаш кхаьчна:
АстагIчу Тимуран
И Iаьржа бIо
ТIелетта!.. Тохтамыш хьаьшна!..
Меца цIоз шех хилла,
И Iаьрса сур
Летта вайн ламанийн дегIах,
ХаьнтIнга вайна а
Даьккхина тур,
Вай беза къинхетам беха!..

Адамаш, гIовгIанаш йовлий, шайн деа
де а дицлой, меттахадовлу.

А И Т А М И Р

Собар, нах! ЛадогIа,
Сих ма ло доха!

(Бахъаге.)

Мичахъ ву вайн паччахъ?
Цунах хIун хилла,
Я висна бIо боцуш,
ХъантIнгна тоха?..

Б А Х Ъ А Г

Мичахъ ву? Мичахъ ву?!» —
ТIом къиза хилла!
Кхетий шу?.. Ца хаъа
Билггала суна:
Я хIаллакххилла и,
Я хилла йийсар,
Амма цхъаъ бакъ хилар
Шеко яц хъуна —
Эрна ду, сонта ду
Тимурца къийсар!..

М А Ъ Х Ъ А Р И И

И хIун ду, хIай эла,
Дуыйцуриг ахъ?!
Ткъа хIун дан деза вай цунна?..
ДIаваккха! Цо дуыйцург
Ду доккха эхъ!
ХIун бах цо, хIун лаъа цунна?..

Б А Х Ъ А Г

Собар, нах, и сонта
Хабарш ма дийца:
Нуьцкъала Тохтамыш —
Хан цо вохийна,
Нагахъ вай кхетае
Ца дагIахъ хIинца,
Вуьтур вац цара вайх
Цхъаъа а дийна!..
Кхетийша, нах, цара
Дуьне дIалаьцна!
ХIинца вай даи днснарг —
ХаьнтIнг вар реза!
Катоьхна, Тимурна
СовгIаташ эцна,
Къинхетам беа нах
Бахийта беа...

М А Ъ Х Ъ А Р И И

Цахиндерг! Эла, ахъ
Цахиндерг дуьйцу!
ХаьнтIнган леш хилла
Дехар дац тхо!
Лалла и! КIиллочун
Хабар цо дуьйцу!
Яхийта! Мохк ларбан
Къонах вац хьо!..

А И Т А М И Р

Бахъаг, ахъ сан хаттар
Тпаъхъара лара:
Мичахъ бу, дийцахъа,
Эла, хъан б!о?
Ткъа нагахъ хъан б!аъхой
Эгнехъ цу арахъ,
Дийцахъа ахъ, х!унда
Ву дийна хъо?!

Бахъаг, дала жоп доцуш, вухий,
д!аваха сихло.

М А Ъ Х Ъ А Р И И

Вита ахъ, Айтамир,
Вахийта и!..

Вахийта, и к!иллу
Оъшуш яц кхин!..

III

Тимуран туп. Хинца хъала!аъттина,
ойланашка ваьлла, !а Тимур. Чубог!у
Мухъаммад-Султан, Нур-ад-дин, Бах!а-
дур.

М У Х Ъ А М М А Д - С У Л Т А Н

!уьйре дика хуьлда хъан...

Н У Р - А Д - Д И Н

Ларвойла дала...

Б А Х ! А Д У Р

Наб муха йин ахъ, х!ай
Дуьнenan эла?

Т И М У Р

Набаран суй ца бин..
Х!ун ду шуи ала?

Б А Х ! А Д У Р

Сийлахъниг, хъан майра
Б!о самабели...

Т И М У Р

Ма тийна ду арахъ,
Х!уммаъ дуй доьхна?

Б А Х ! А Д У Р

Х!уммаъ дац галдаьлла...

Н У Р - А Д - Д И Н

Дерриг ду меттахъ.

МУХЪАММАД - СУЛТАН

Хъан майра лобмаш Іа
Омре ладогІна!..

БАХІАДУР

Нуьре малх хъан толам
Базбеш схъакхетта!

ТИМУР

Тохтамыш бохучу
Нело хІоттийна,
И цІуьхІар — Куьйра-хан —
Симсиман эла
Тахана суна тІе
Ца кхачахь, дийна
Ма йнта церан цхъа
ГІала я эвла!

БАХІАДУР

Нагахь и тахана
Ца кхачахь, кхана
Со гІур ву хІаллакьян
Ламанхойн біаьвнаш.
Бохор бу, баржор бу
Декъазнаш пана,
ХІиттор ду ас церан
ЦІийх довха Іаьмнаш!..

(Чувозгу Чаку)

ЧАКУ

Схъакхечи Симсиман
Паччахъан ковра.
Сов деза совгІаташ
Деана хъуна:
Деши, герз, эзар жа,
Цхъа рема говрийн...
Хьох тешаш, муьтІахь ша
Хиларна хъуна,
Машаррий, гергарлой
Хьобгара деха
Шен цхъаь бен йоцу йоІ
Амалтна елла...

ТИМУР

(ца вашарца)

Хьовсал шу кІиллуга:
Гергарло деха
Шен цхъаь бен йоцу йоІ
Амалтна елла!
Хъа-хъа-хъа! Куьйра-хан
ТІеван ца вавьхна!..

МУХЪАММАД - СУЛТАН

Кхеташ дац амалтна
ГІоІ хІунда елла?
Дац нза билггала
Доцуш цхъа маьІна...

Н У Р - А Д - Д И Н

Шен йоблан букъа тлехъа
Лечкъина эла,
Кхетий шу, дац кхузахъ
Кхин цхъа а маьйна.

Ч А К У

Цу элан векалша
Дийцарехъ, церан
Муьлхха дов доьрзүш ду
Зударша дехахъ...
Сийлахъниг, бахъна ду
Элан хьох кхера —
Тохтамыш, ларвеш, и
Вайх лийтн веа.

Б А Х І А Д У Р

И мухха делахъ а,
Пурба лахъ дала,
Цу Куьйра-ханна вай
Таizar дан догъу!..

Т И М У Р

Хьовсур вай Цкъа йоле
Чуйола ала.

Чакус, вьдний, чуилайо Зезаг. Йол,
эххсташ, шен ма-хуьллу юьхь дlалачкъо
гlерта. Тимура, тlе а вьдний, леррина
цуьнга хьожуш, го боккху йолана. Эвлъаз-
чу куьйгаца Зезаган коьртара дари охъа а
доккхий, юьхь гучуйоккху. Массо а йоб-
лан хазаллех цевволий вуьсу. Тимуран
кхочлина юьхь серлайолу. Цуьнан шийла-
чу бlаьргаш чохъ суйнаш къега,

Хьажийтал, хьажийтал,
Къехка ма къехка.
Сох лечкъа ма е и
Хазалла хьайн!
Юьхь суна ахъ гайтар
Дац хlуммаъ бехке,
Схьахьажа цкъа соьга,
Цlе хlун ю хьан?

М У Х Ъ А М М А Д - С У Л Т А Н

Ма латта, хlай, иштта,
Гистхилий яла...

Н У Р - А Д - Д И Н

Гистхила, дуьненан
Эла ву луйш!..

З Е З А Г

(меллаша)

Зезаг ю...

Т И М У Р

(ша-шега)

Исбаьхъа

Кхоьल्लीна дала!

(Зезаге.)

Хаза це ю иза-м,

Хьоьгахъ сов товш.

ХІан, хІинца схъадийцал,

ЙоІ, нштта цхьалха

Суна те хьо муха

Хъажий хъан дас?

Ша хІунда ца хІоьтти

И суна хьалха,

Я кхеравелла и

Верна ша ас?!

Амалтна кІант валан-м

Хийланнан дезна,

Амма хьо йоІ ма ю,

Паччахъан йоІ?!

ХІинццалц схъа цхьанхъа а

Дац суна хезна...

Я ву-те Куьйра-хан

Воцуш шен воІ?

З Е З А Г

(елхаран кѣурдашца)

ЛадогІар доьху ас,

Дуьненан эла.

Нуьцкъалниг, эгІазчу

ЙоІе ладогІа.

Ма мотта лечкъина

Да, кхеравелла,

И тайпа осалла

Цуьнца ца йогІу.

Я цо со амалтна

Елла ма мотта:

Ваша ву сол воккха,

Амалтна эшахъ.

Ца еъна со хъуна

Те йолуш, атта.

Атта ца хъажийна

Сан дас со, теша...

Паччахъан йоІ яра

Со, цхъаъ бен йоцу,

Ткъа тахна реза ю

Хила хъан гІарбаш.

Ден, ненан, сайн мехкан

Дуьхъа тІелоцу

СагІа сайх дан хІинца,

Сайн дуй ца кърбеш!..

Т И М У Р

(йоІ хьостуш)

ХъалагІатта, хазаниг,

Ца оьшу белхар.

Со-м валлац хІинца сайн

ГІарбаш хьох ян.

Ма слха, ца кхоьруш

Де ахъ хъайн дехар,

Хьожур ву со, тарлахъ,

Кхочуш и дан.

З Е З А Г

ХІай Сийлахь-Воккханиг,
Тхан, нохчийн, гІиллакх
Ду иштта: кьонахчо
Зуда лара еза.
Мел доккха дов хиларх,
Коьртара йовлакх
Цо юкъакхоссахь, дов
Машарца доьрзу...

*(Шен коьртара дари Тимурна
хьалха а тосуш.)*

ХІай Сийлахь-Воккханиг,
Ас доьху хьобга
Маьршачу тхан махкахь
Кхин цІий ца Іанор!
ХІай Сийлахь-Воккханиг,
Ас доьху хьобга
Тхан нанойн, тхан берийн
БІаьрхиш ца Іанор!..

(Гораюжу.)

Махкана тІера сайх
СагІа деш, хьобга
Дехар дан єна со,
Кхочуш ахь дехьа!..
Доьху ас, Сийлахьниг,
Доьху ас хьобга:
Машарца верзахьа
Кхузара цІехьа!..

(Поьлху.)

Т И М У Р

(ша-шега)

ЖІаьла яІ Куьйра-хан,
ХІажал цо суна
Дина хІилла, шен метта
ЙоІ а хьажийна!..
Хир дац и, Куьйра-хан,
Гур дац и хьуна:
ГІур вац со кхузара
Вуьтуш хьо дийна!..

(Зезаге.)

ХьалагІатта, хазаниг,
Елха ма елха.
Гечдйир ду хьан дена,
Ма хІотта холча.

М У Х Ъ А М М А Д - С У Л Т А Н

Гечдйир ду, ма кхера,
Ца оьшу елха...

Т И М У Р

(Чакуга)

Геланча вахийта
Куьйра-хан волча!..

Симсимап паччахъан хіусам.
Чохъ Куьйра-хан, Седа, Мохъмад.
Чувогіу Бахъаггий, Геланчий.

БАХЪАГ

Нуьцкъалчу Тимуран
Кост дахъаш веъна
Геланча...

СЕДА

(кхералой)

Валалай,
Хіун хили-техъа?!
Сан йоІах хіун хилла,
Хіун кхаъ цо беъна?..

КУЬИРА-ХАН

(резавоцуш)

Седа, сих ма лохъа,
Хъо ІаддаІехъа...

(Геланче).

Марша хъо вогІийла,
Хіай веза хъаша,
Хіун боху Сийлахъчо,
Хіун лаба цунна?

Паччахъийн паччахъан
Геланча хъаша
Ахъ лара ца оьший
Хаалда хъуна!
Куьйра-хан, Нуьцкъалниг
Вац хъуна реза,
Хъевелла боху хъо
Шена горахІотта.
Кхо де — кхин хан яц хъан —
Длакхача веза,
Ца лаахъ хъайн махкахъ
Къематде хІотта!

СЕДА

(бІаьрхишца)

Сан Зезаг?.. Алахъа,
Мичахъ ю хІинца?
Доху хъоь, алахъа,
Дийна юй и?..

ГЕЛАНЧА

Дийна ю... Куьйра-хан,
Кхин дац сан дийца,
Бакъо яц къамел сайн
Дахдан сан кхин...

Геланча араволу. Массо а, цец-
воллий, Іадийча санна, вуьсу.

КУЪИРА-ХАН

(воьхна)

Даваха-кх... Даваха-кх,
Кхин къамел доцуш...
Теводахъ-м ХаьнтIнга
Боккхур бу корта...

БАХЪАГ

Ца вахчи-м вер вац хьо...

МОХЪМАД

Къинхетам боцуш
ХIаллак вай цо дале
Машар бан гIорта.

БАХЪАГ

(ша-шега)

Хьожур ву хIара ший а
Новкъара ваккха,
Iалашо йийр ю ас
Кхочуш сайн тIаккха!

(Куьйра-хане.)

Со вахаъ мегар ду,
Хилахъ хьо реза...

КУЪИРА-ХАН

ХIан-хIа, цул бIо кийча
Хилийта ахь.

МОХЪМАД

Дада, ницкъ бац вайгахъ,
Теваха веза...
Со гIур ву цунна тIе,
Пурба ахъ лахъ...

(Ша-шега.)

ГIур вац со хьан дуьхьа-м...
Хьовсур вай тIаккха!
Пачахьан гIант сайна
Деза схьадаккха!

КУЪИРА-ХАН

(сацам боллуш)

Цхьаъ гIур вац! Вай тIамна
Кечдала деза...

СЕДА

(йовхна)

Валалай, аш хIун до?
Зезаг йицъелла?!.

(Йовлху.)

ЙоI ма ю вайн цигахъ,
Ас хIун дан деза?
Ва нана яла хьан,
ХIорш хьерабевлла...

Суьйрс. Тимуран тун. Чохь Тимуррий, Бахладуррий. Тимур кар-
захе дласахьийза.

ТИМУР

Кхо де а чекхдели,
Куьйра-хан боху
И цуьхлар хинца а
Кхачаза ю...

БАХЛАДУР

Кхана сатасахь цкъа
Бен цуьнан бохо
Кечбелла Iаш хьан и
Майра бIо бу!

ЧуворгIу Чакуй, Мохьмаддий.
Мохьмад Тимурна хьалхахь гора-
вужу.

ЧАКУ

ХIай Сийлахь-Воккханиг,
Симсиман элан
КIант — Мохьмад веъна
Хьуна тIе, ведда...

ТИМУР

Схьадийцал, схьадийцал,
ХIун ду хьан ала?
Схьадийца ма-дарра —
Хьо хIунда ведда?

МОХЬМАД

Паччахьийн паччахь, хIай
Дуьненан эла,
Сайга ахь тидаме
ЛадогIар доьху.
Веъна со хьуна тIе,
Хьох теша дела,
Хьан дола, хьогара
ГIо сайна лобху.
Веъна со лечкьина,
Деца дов даьлла.
Тешалахь, вац дагахь
И тIеван хьуна,
Сецна ву дуьхьало
Гийр ю ша аьлла.

ТИМУР

(цавашарца)

Баккьаллаь дагахь ву
Дуьхьало ян суна?!
Декъазниг, хьаьхна и
Коьртаха вала!..

Сацам сан хилла бу
Талзар дан цунна.
Ахь х'инца схьаала,
Со орцахвала
Х'ун дола, х'ун г'о ду
Оьшуриг хьуна?

МОХЬМАД

Сийлахьниг, ас сайн да —
Куьйра-хан лаца
Г'о дийр ду, вайн делах
Дуй буу хьуна.
Цул т'аьхьа ч'аг'о йо
Ас Бахьаг лаца,
Нагахь ахь паччахьан
Г'ант дитахь суна!..

ТИМУР

Хьалаг'атта, Нагахь и
Кхочушдахь, хьуна
Лур ду ас совг'атна
Дашо г'ант элан,
Ткьа нагахь ямартло
Ян г'ортахь суна,
Коьртаха вер ву хьо,
Кхел хилла делан!..

VI

Чохь ша, г'ийлачу ойланаша
лаьцна, ЗЕЗАГ. Чувог'лу Мохьмад.
Зезаг, кхералой, мохь а боли, ве-
шина т'ехьоду.

ЗЕЗАГ

Ва-а-ай, Мохьмад! Хьо вац ч?!
Хьо муха кхечи?
Ма дика ду-кх.. Хьераяла
Йоллура со!..

(Йовлху.)

Дийцахьа... Дийцахьа,
Хьо муха кхечи?
Х'ун ду цахь?.. Дийцахьа,
Лаа вуй хьо?..

МОХЬМАД

Х'уммаъ дац. Могаш бу.
Елха ма елха...

ЗЕЗАГ

Нана? И х'ун деш ю?..
Х'ун боху дадас?
Хаьнт'ига дош делла
Хьошалг'а веа...

МОХЪМАД

Цахиндерг ду-кх хІинца
Долійнарг дадас:
Тимурна дуьхьало ян
БІо гулбеш воллу.

ЗЕЗАГ

ХьошалгІа и веа
Геланча вахна...

МОХЪМАД

(обгІазвобдий)

ДІаялахь, хьо-м хІинцаь
Кхета ца йоллу:
ХьошалгІа кхуза и
Цхьаммоь ца веа.
Тимуран омра ду
Тіевола аьлла.
Кхо де бен кхин хан ян
Дадина елларг,
Нагахь и ца вагІахь —
Коьртаха ваьлла!..

ЗЕЗАГ

(ца кхеташ)

Ткьа хьо?.. Хьо хІунда...
Со яла елла! —
Хьо муа витина
ХаьнтІига маьрша?!

МОХЪМАД

(карзахволий)

Суо веьна со кхуза,
Цхьаьнггаь ца хоттуш!
Суо веьна, ас бийр бу
Тимурца машар!..

ЗЕЗАГ

(шекйолий)

Лечкьина веьна-кх хьо,
Цхьаьнггаь ца хоттуш?!

МОХЪМАД

Суо веьна, дадига
Пурбаь ца добхуш:
Со-м дагахь вац хІаллак
Суо вайта цуьнга!
Товар ду, Іийр вац кхин
Цуьнга ладобгІуш.
Кхетий хьо? Сан зама
Тіекхаьчна хІинца!..

ЗЕЗАГ

(кхералой)

ДІавала! ДІавала!
Ахь а и аьлча...
Хьо-м дена тешнабехк
Бан хІинца воллу!..

МОХЬМАД

Паччахьан г'ант сан ду,
Дада д'аваьлча,
Я хьо и Бахьаге
Кхачийта йоллу?!
Хир дац и, кхетий хьо?
Хир дац и цкъа а!
Ткъа дада — и кхана
Велла, я дийна
Валор ву кхуза схьа,
Шеко яц цхьа а...

ЗЕЗАГ

(инзарйолий)

«Велла я дийна!..» —
Кхийти со... Доллучух
Хинца со кхийти:
Хьо веъна Хаьнт'игна
Да — паччахь вохка!..
Киллу я!, тешнабехк
Бан эхь ца хийти..
Собарде, воккхур ву
Хьо дала дохко!..

(Йовлаху.)

Д'авала, д'авала
Гучура суна.
Хьайн дена, махкана
Ямарт хьо хилла!
Таханчул т'аьхьа со
Йиша яц хьуна!..

(Йовлаху.)

МОХЬМАД

Телхина... Билггала
Хьекъалах тилла..
Хирг хилла даьлла-кх хьо
Мел дукха елхарх.
Кхетахьа, Тимур шен
Кхел йина ваьлла!
Гечдийр дац дадина,
Хинца вай дехарх...

ЗЕЗАГ

Д'авала гучура!..

МОХЬМАД

Х'ара хьераьяьлла...

(Аразккха сихло.)

ЗЕЗАГ

(елхаран к'зурдашца)

Ма эхь ду, сан ваша,
Ахь динарг вайна!
Да-нана, хьайн йиша,
Хьайн сий ахь доьхки!..
Ткъа со?.. Ас мел доккха
Эхь кхузахь лайна..
Х'ун дер ас, ас муха
Г'о дер сайн дена?..

Хіун де ас, хіун де ас?..
Декъаза хилла..
Цхъа эхъ ду-кх дисинарг,
Гуш ву-кх хьо, дела:
Сатийса меттиг бац,
Яц догдохийла..
ХаьнтIиг ву ша волча
ДIакхойкхуш тховса..
Хир дац и!.. Юьйцур яц
Со, кхаьрдаш, наха!..

*(Четара жима шаьлта
схьайоккху.)*

ХIара бен кхин некъ бац
Сан цуьнца къовса...
Вешин эхъ, сайн эхъ а...
Хьакъ яц кхин яха!..

Ша-шена некхах шаьлта а Iут-
тий, охьаюжу.

VII

Iуьйре. Куьйра-ханан тIеман туп,
Лаха чуьра схьахеза тIеман гIара.
Шен четара хьалхахъ карзахе дIа-
сахьийза КУЬИРА-ХАН.

КУЬИРА-ХАН

Дуьхьало ца тергалъеш,
Хьалха уш tela..
Иштта сел Iуьйре хIорш

Телетар аьлла
Дагахъ а дацара..
БорзабIаьрг... хIунда
Хьевели-техъа?..
Орца тIе ца кхачахъ,
Дерриг чекхдаьлла...

Хьодий, тIевогIу хьуьхьвоьлла
Бахьаг.

БАХЬАГ

Дош хир дац кхунах, вай
Мел майра летарх —
И Iаьржа сур сацо
Ницкъ вайгахъ бац!..
Ас дукха-м бехира
Хьоь сайна хетарг,
Амма хьо бохуче
ЛадугIуш вац...

(Ша-шега.)

Дагалаьцнарг кхочушдан
Аьтту бу тахна.
Сихонца веза хIара
Къайленга ваккха:
Вуьгур ву, вихкина,
Тимурна тIаккха!..

(Куьйра-хане.)

Куьйра-хан сиклохъа
КIелхьарвала!
Сиклохъа, хан яц вайн

Ойлаеш Іен.
Кхуьур ву лаьмнашкахь
Хьо кьайлавала.
Довху ас, сиклохьа,
Ма бехьа хьем!..

(Куьйра-Хан
овглазвобдий)

Давала, Бахьаг, ахь
ХІун дуьйцу хІинца?!
Водур вац со иштта,
Біо дІа а тесна.
Эхь ду и, доккха эхь,
Дийцаъ ма дийца.
Дайм ду хьан кьамел
Осал, сов деса!..

БАХЬАГ

Куьйра-хан, ма латта,
Собга ладогла.
Ма хила, хІай, хІаллак,
Гуш лаьтташ, эрна!

КУЬИРА-ХАН

Тонийта! Хьуна ас
ТаІзар дан догІу!
Яхнийта кхузара,
Кхерахь хьо верна.
Давала уллора
Вожоле, тоьхна!..

БАХЬАГ

(ша-шега)

Ца хили дийна хьо
Тевигар, амма
Кхин цІехьа верзар-ам
Хьуна ца доьгІна!
ДІале хьо... Аьтту ма
Бодийла тІамна!..

Бахьаг, сикха дІахьобдий,
кьайлаволю.

КУЬИРА-ХАН

Діаваха-кх, хІуммаъ сох
Эхь а ца хеташ.
ХІуммаъ дац, гІонд шена,
Хирг хилла даьлла..
ХІун дер ткьа, ца дисна
Валар бен, леташ..
КІиллу яІ... Я хІилла?..
Со-м шек а ваьлла..

Летачийн гІара тІаьхь-тІаьхьа
чІагІлуш, гергакхочу. ЦІехьхана
говран бергийн тата долу. Гу-
чуйолу Седа.

Седа, ахь хІун до, хІай,
Хьера-м ца яьлла?!
ТІом ца го?.. ДІаяла,
Хьем ца беш, гена!

СЕДА

Ма ала, Куьйра-хан,
Иштта ма ала..

(Ноблаху.)

Тешнабехк бина сан
Кіанта шен дена,
Цуьнан метта со хіинца
Діахлотта еза.
Со хир ю эхь динчу
Сайн Кіентан метта!..

КУЬИРА-ХАН

Седа, ахь хіун дуьйцу?
Діаяха еза!..

СЕДА

(хаддош)

Гіур яц со! Хьо леччохь
Лийр ю со, летта!..

Тіеман гіара гергакчочу. Схьа-
хеза маьхьарий: «Юхадовла!»,
«Хьуьнехьа довда!», «Го лоцуш
лаьтта, юхадовла!»

КУЬИРА-ХАН

(Седа мара а кэовлуш)

Доху ас, Седа, хьо
Къинтіера яла.

Ткѣа хіинца діаяло,
Кіелхьара яла!..

Куьйра-хан, тур баттара а док-
кхий, летачарна тіехьоду. Цуинна
тіаьхьахьоду Седа а.

VIII

Тимуран туп. Гонаха гіаролла
лаьттачу четар чохь ТИМУРРИЙ,
МУХЪАММАД-СУЛТАННИЙ. Ге-
нара схьахеза тіеман гіара.

ТИМУР

(резавоцуш)

Кост-хабар доцуш, хіорш
Хьебелла боглу..
Куьйра-хан — хіун ю и
Тіом бан сел боккха?!
Цхьа паччахь хилин-кха
Цунах а чіогла..
Цуьнцаь ца ларавар —
Эхь ду-кх и доккха..

Чувоглу Геланча.

ГЕЛАНЧА

*(Тимурна хьалхахь гора а
вужуш)*

Хіай Сийлахь-Воккханиг,
Къинхетам бехьа:

Кост дахъаш веъна со
 Шейх Нур-ад-динан.
 Біарзвина хыйза и
 Хиллачу эхъо —
 Біо цуьнан ца бисна
 Хинца ах дийна!..
 Ламанхойн кадели,
 Деш тхуна хилла,
 Цеххъана тіелетта,
 Бохо тхан аьтту.
 Вай кхузахъ гулбина
 Біо, ямарт хилла,
 Тіом ца беш, цаьргахъа
 Белира атта.
 Нур-ад-дин холчахъ ву,
 Сихха тіо дехъа!..

ТИМУР

(дарлой, хъала а эккхаш)

Геланчин, хъем ца беш,
 Корта длабаккха —
 Хіоьтти и эвхъаза
 Тіо собга деха!
 Ас аьллий Куьйра-хан
 Велла, я дийна
 Валаве сайна тіе?..

МУХЪАММАД-СУЛТАН

Цкъа собар дехъа
 Хъан омра кхочушдийр

Ду Нур-ад-дина:
 Бахладур шен біоца
 Тіекхаьчна хир ву.
 Дукха хан ялале,
 Хіоьттина гора,
 Дехарш деш Куьйра-хан
 Хъан біаьрга гур ву —
 Хъан майра біо эшо
 Дац цуьнан тіора!..

ТИМУР

(овглазе)

Ас аьллий геланчин
 Корта длабаккха?!

МУХЪАММАД-СУЛТАН

(гларолле)

Кхочушде. Шу хіун деш
 Лавтташ ду тіаккха?!

Гларолло Геланча аратакха-
 во. Чувогіу Мохъмад,

МОХЪМАД

*(Тимурна хъалхахъ гора а
 оужуш)*

Къинхетам бехъа сох,
 Дуьненан эла:
 Юьхъаьржа хіоьттина
 Со хъуна хъалхахъ.
 Ас кхочуш ца дина

Дош, хуна делла,
 Дан амал доцуш со
 Висарна цхьалха:
 Шайна и сан ден бIo
 Гучу ма-белли,
 «Тхо нохчий ду, нохчех
 Летар дац!» — аьлла,
 Сан дошлой берриш а
 Цаьргахьа бевли...
 Со, кара ца вьодуш,
 КIелхьара ваьлла...

ТИМУР

*(Мийра Iцттий, Мохьмад
 дIа а кхуссуш)*

ДIа аракхоссий, и
 ЖIаьла дIадаккха:
 Да санна, со а цо
 Вухкур ву атта.
 Бац цунна кьинхетам —
 Корта дIабаккха!
 Же, аракхосса и,
 ХIун деш шу лаьтта!..

ГIаролло Мохьмад а арата-
 кхаво.

МУХЬАММАД - СУЛТАН

Сийлахьниг, ладогIал —
 ГIара дIатийна:
 Шeko яц — толамца

И тIом чекхбаьлла!..
 ХIинцца схьакхочур ву
 Шейх Нур-ад-дин а,
 Ахь дина омра ша
 Кхочушдин, аьлла.

Арахь гIарайолу. Чувorly БАХI-
 АДУРРИЙ, ЧАКУЙ, БАХIадуран
 карахь гатана юкьа хьарчийна
 Куьйра-ханан корта. Царшинна
 гIаьххьс, барамахь Нур-ад-динан
 дакьа а дахьаш, чохьаьолу масех
 гIемало.

БАХIАДУР

*(шен карара ларча Тимуран
 когашка а тосуш)*

Сийлахьниг, хьан омра
 Дина ас кхочуш:
 Куьйра-хан Iуьллу хьан
 Когашкахь хIинцца!..
 Ткьа бармахь.. Сийлахьниг,
 Со орцах кхочуш,
 Нур-ад-дин вадара..
 Ницкъ бац сан дийца!..

ТИМУР

(оьгIазвоьдий)

И хIун ду?.. И хIун ду?
 Ас хьoьга хoьтту:
 Сийлахь лом — Нур-ад-дин
 Барамахь Iуьллу!..

ХІай кІиллу, БахІадур,
Хьо муха хІоутти
Догмайра сан турпал
Барми тІе вилла?!..

*(Нур-ад-динан докѣа тІе
хІуттий.)*

Нур-ад-дин, хьох богІу
Бекхам ас бийр бу,
Йийр ю ас Симсимах
Жоьжахати!
Къинхетам боцуш ас
ХІаллак уьш бийр бу,
Холча со тахана
Цара хІоттий...

БАХІАДУР

ХІай Сийлахь-Воккханг,
Доху, гечдехьа —
ТІаьхьа со висарна
Нур-ад-дин ларван...

ТИМУР

Бахьанаш ма леха
ХІинца хьайн эхьан,
Осалла гайти ахь
Суна хьайх кхарда.

БАХІАДУР

Гечдехьа, Сийлахьниг,
Къинхетам бехьа.
ЧІир оьцуш, ас паччахь,
Цуьнан зудий дийна...

ТИМУР

(кхардаме)

Мел доккха хьуьнар ду —
Зуда а йийна!..

БАХІАДУР

Гечдехьа, Сийлахьниг,
Доху, гечдехьа!..

ТИМУР

ХьалагІатта, гечди ас.
Бекхаман декхар
Дожадо, БахІадур.
Ас хьуна тІе.
Симсиман паччахь ахь
Вийна, беш бекхам,
Амма ма мотталахь —
Къарбина бау
Ламанхой, я къарлур
Бац, мел бу дийна.
Кхетий хьо? Къарлур бац
Шайш мел бу дийна!

Цаърца дерг хинца а
Чекхдаьлла дац:
Бан оьшу кечам бе
Ахь новкъавала —
Лаьмнашкахь хӀоттадан
Къематан де!
Цу тӀехь хьан гӀоьнча веш,
Воуьйту хьоьца
Догмайра вайн турпал —
Зирбек Чаку!..

БАХІАДУР

Баркалла, Сийлахьниг,
Доккха ирс деца
Омра хьан кхочушдар,
Со кийча ву!..

ЧАКУ

ХӀай Сийлахь-Воккханиг,
Со а ву кийча
Бахьадурца цу новкъа
Вала, ма-элли!

МУХЪАММАД-СУЛТАН

Къаьхкина жа санна,
Паччахь шайн вийча,
Баържар бу и нохчий,
Левчкъар бу элий.

БАХІАДУР

Баржахь, тӀегулбийр бу,
Іуьно жа санна,
Ткъа элий хӀиттор бу
Яжо вайн говраш!

ТИМУР

Іштта ахь тӀегулбан
Оьшу уьш хьанна?
Хьан декхар — хьовдийтар
Церан цӀийн Іовраш.
Ткъа хинца дӀавало
Ший а, бе кечам, —
Ткъа кхана сатосуш
Новкъа шу довла!

БАХІАДУР

Гатдийр ду ас дуьне,
Ца дуьтуш гечо!..

ЧАКУ

Тхан Сийлахь эла, хьан
Іодика йойла!..

БахӀадуррий, Чакуй араволу.

Ламанан эвлан майда. Махкана
гlexloьтгичу кхерамо дукха адам
гулдина кхуза ерриге а Нохчичуь-
ра.

БОРЗАБІАЪРГ

Лаьмнаш тle, болчунна
Тle а базлуш,
Бовссина ХаьнтІган бала.
Декхар ду хlorаннан,
Кхера ца луш,
Махкана орцаха вала.

АНАС

Эскар ду аьлла дац
И Іаьржа цloз,
Боккха ницкъ беа уьш эшо.
Вайн лаьмнех хьарчїїна
Болатан хloз,
Ма-луьу шайна уьш хьеша.
Дан дезарг хlinца аш
Кьастаде, нах,
Дацахь уьш кхачаре хьуьйсун.

АЪРЗИ

Я снхло вай хlinца
Ловчкьа хьуьнах,
Я хlаллакьхуьлу вай, кьуьйсун?!

АНАС

Я кийча дац-техьа
Жоп дала вай,
Кхераман хоршано лeцна?
Я довда кечделла
Хlinцале вай,
ХаьнтІгна некъ маьрша хeцна?!

МАЪХЪАРИИ

Іу воцу бажа санна
Ду хlinца вай!..

Хlай нах, ма снхлойша доха!

Вистхила, Айтамир,
Дош ала хьайн!..

Ладогla, хlай нах, ладогla!..

АЙТАМИР

Собарца ладогlий,
Ойла е, кьонахий,
Яхьйолчу кlенташна
Ду хlара доьхна де.
Зударийн, вайн берийн
Маьхьарий — гонаха,
Хьомсарчу вайн напойн

Кхерчаш го тоьхна тIе.
 КIур гIуьттуш, йогуш го
 Вайн шахьарш, ярташ а,
 Херцош ю вайн хьаннаш
 Хотешкахь ламанийн.
 МостагIийн бергаша
 Хьоьшу вайн ардаш а,
 Сийсаздо дайн кешнаш —
 Дуй и вай лан амал?!
 Бакъду и — ницкъ сов бу
 Къизачу ХаьнтIуган,
 Бакъду и — дерриг а
 Дуьне цо къардина.
 Амма вайх, алийша,
 Лолла лан хьан тигна?
 Алийша, шех девдда,
 Вайх мила кхаьрдина?!

БОРЗАБІАЪРГ

Бакъ боху, Айтамир,
 Нийса лов хьо,
 Ииш яц вай къардала атта.

АНАС

И кIиллу элий кхин
 Ца оьшу, тхо
 Кийча ду мостагIий ата!..

АЙТАМИР

Хабарш кхин дуйцур дац,
 Вовшашца къийсалаш,
 Кхин ду вай сихонца
 Кхочушдан дезариг.
 Доьху, схьаалалаш
 Хетарг, ца ийзалуш:
 Баьчча ву, хьем ца беш,
 Вай харжа везариг,
 Куьйра-хан вожийна,
 Бахьаг вай лаьल्लीна.
 Амма ца вахна и
 Юьстах а ваьтла Iен.
 Гертар ву нуьцкъала
 ЧIагIдан шен оалалла...
 Вистхила луушверг
 Схьанехьа шух вала,
 Массарна хозуьйтуш,
 Хетариг схьаала.

Нахана юккъера схьа а волий,
 коьртара куйнаш дIа а дохий, дIа-
 хIутту кхо къонаха: БорзабIаьрг,
 Анас, Аьрзи.

БорзабIаьрг, юккъе а валий,
 Дагахь дерг нахе дIаала.

БОРЗАБІАЪРГ

Къамел деш со вахлур вац, —
 Сан сацам чIагIбелла баьлла:
 Цхьа Анас воцург кхин вац

Ціе яккха, баьчча ву аьлла!
Анасан тур ира ду,
Анасан куьг онда ду,
Анасан дош чоьла ду,
Вайн баьчча хила хьакъ ву!

МАЪХЪАРИЙ

Анас ву хьакъ хила баьчча!
Анас, тхо ду хьуна кийчча!

АИТАМИР

Анас, ас пурба ло хьуна
Сиз хьакха! Дош ала ахь,
Дийца хьайн дагара тхуна.

АНАС

Борзабляьрг, ахь суна эхь
Хетийти, эрна хастийна.
Делахь а, лаам бу сан
Ас хиньцалц дагахь латтпйна:
Борзабляьрг вайн баьчча ган!
Борзабляьрг — бляьрг сирла ву,
Борзабляьрг — лерг сема ву,
Борзабляьрг — хьекъале ву,
Борзабляьрг — догмайра ву,
Вайн баьчча хила хьакъ ву!

МАЪХЪАРИЙ

Реза ду, Борзабляьрг, хьуна!
Борзабляьрг, хьо веза тхуна!

АИТАМИР

Борзабляьрг, пурба ду хьуна
Сиз хьакха... Ладогла, нах!
Дош ло вай хиньца Аьрзина.

АЬРЗИ

Го суна — реза бу нах,
Анаса аьлларг ду нийса:
Борзабляьрг ву хила хьакъ
Вайн баьчча, эшац и кьийса!..

МАЪХЪАРИЙ

Бакъ боху!
Аьрзи ву бакъ!

Борзабляьрг юьстах а волий, шена гонаха туьраца сиз а хьокхий, длахьутту.
Цунна аьрру аглор а волий, шена гонаха сиз хьокху Анаса а. Ткъа майданарчу наха, роьглана цхьацца тевеьдуш, шен юкьахара тур, я шавлта тосу и Борзабляьргана, я Анасана хьалха.

А И Т А М И Р

Оьгуш ю шаьлтанащ,
Тарраш оьгу —
Кхаьжнаш ду уьш баьчча хоржуш.
Оьгу герз, зевнаца
Лаьтта оьгу,
Йоккхуш дIа шеконан хорша.
Шиъ лаьтта, сиз хьаькхна,
Бина ши го,
Ши оьла хIутту цу герзийн.
Цхьацца уьш схьаоьцуш,
Кхаьжнийн чот йо,
Баьччалла хьакъ долче дерзо...

Леррина кьастийначу кегийрхоша Бор-
забIаьрганий, Анасний хьалхакъ хIоьттин-
чу герзийн шина оьланан чот йо. Борза-
бIаьргана хьалха алсамха тесна наха герз.
Баьччалла цуьнга дерзо догIу.

БорзабIаьрг! БорзабIаьрг
Баьчча хаьржи!
Iемина мостагIий лехка!
Вайн Мехкан Сий, Маршо
Цунах теший,
Бакъо луш Мехкан Тур дехка!

М А Ъ Х Ъ А Р И И

Декъала хуьлда хьо, баьчча!
Тхо муьтIахь ду хьуна, баьчча!

БорзабIаьрг, майдана юккъе а волий.
дIахIутту. Майда екайо баьчча декъалва-
ран маьхьарша. Дерриг а Iаьржа духар
дуйьхина нана тIейогIу, баьччина турс а,
цунна тIедиллина гIагI а дахьаш.

Н А Н А

ХIай, баьчча, хIара турс,
ГIагI а дIаэца,
Къизачу тIамехь хьо
Кхара ларвойла.
Вайн лаьмнийн, вайн кхерчийн
Турс, гIагI хьо деца.
ЦIахь наной хилар а
Диц ахь ма дойла!..

Б О Р З А Б I А Ъ Р Г

Баркалла, баркалла, Нана,
Гечделахь ахь суна кхана!..

БорзабIаьргана тIейогIу Эсира,
карахь Мехкан Тур а дахьаш.

ЭСИРА

(Мехкан Тур дла а кховдош)

Соьгара, хIай Сийлахь
Везийра баьчча,
ДIаэца сийлахь герз —
Мехкан Тур ахь,
Толамца цIаверзий,
Вайн лаьмнийн баьрчче,
Сий дарца, юха и
ДIаоллалахь!

Баьччина тIевогIу Айтамир, цун-
на баьччин тIеман куй а бахьаш.

АЙТАМИР

БорзабIаьрг, тхан баьчча,
ДIаэца куй, —
Дайша и лерина
Кьонахчун сий.
Баьччин куй тиллий, ахь
Баа хьайн дуй —
Лаьмнашна, халкъана
Дала дог, цIий!

БОРЗАБIАЬРГ

Баркалла, нах, шуна,
Баркалла, баркалла!
Баркалла, сийлахь дарж
Аш соьга кховдорна.
Баркалла, кьонахий,

Доха ца дохарна,
Баркалла, «Толам, я
Южалла!» — кхайкхорна!
Ткъа хIинца, нах, ас шу
Лоцу сайн теш.
ХIай Iаьржа латта, хьо
Лоцу сайн теш;
ХIай сийна гIа-буц, хьо
Лоцу сайн теш,
ХIай сийна стигал, хьо
Лоцу сайн теш.
Шу тешаш хьалхьахь ас
Буу сайн дуй.
Кьобьжачу вайн лаьмнех
Буу ас дуй,
Нуьречу малхахь ас
Буу сайн дуй,
Суо винчу сайн Ненах
Буу ас дуй!
МостагIех ца кхера
Дуй буу ас,
Ямартло ца ян а
Дуй буу ас,
Куралла эккхаян
Дуй буу ас,
Нийсонах ца вала
Дуй буу ас!
Нагахь ас дуй кьарбахь,
Аш йолда кхел,
Нуьречу вайн Малхо
Йолда шен кхел,

Къоьжачу лаьмнаша
Йолда шайн кхел,
Со винчу сан нанас
Йолда шен кхел!

М А Ъ Х Ъ А Р И Й

Декъала хуьлда хьо, баьчча!
Тхо кийча ду хьуна, баьчча!
Баьчча, тхо муьтлахь ду хьуна!
ХаьнтIиг вай лоллур ву хьуна!

Х

Суьйренан элаьнарша къагийна ламанан
эвлан йист. Шовданан коьртехь лаьтта
Анас.

А Н А С

Хилла-те со хьекъалх тилла,
Ирс сайна карийна моьттуш?
Лелла-те бодашлахь тилла,
Безам сайн ас лобху моьттуш?
Дийнахь, я буса тем боцуш,
Эсира дагахь сан лелар,
ХIетахь, ас ховха куц лоцуш,
Эсирин бIаьргийн сел лепар,
Я малхах дуй буьчу хенахь
Аз цуьнан, дог хьостуш, декар —
Хилла-те и дерриг гIенахь?
Хилла-те сан деган хьегар?..

Бахьаган ницкъо кхерийна,
Шен безам сох хьулби-техьа?
Я цуьнан хьоло Iехийна,
Ойла шен хийцина-техьа?..

Гучуйолу, пхьаьрсах кIудал а тесна, хи
эца йогIу Эсира.

Эсира!.. Сан кхокха,
Баркалла хьуна!..
Дог эkkха тарлора
Хьееллехь кхин!..
Iен йиш а яцара...
Ткъа хIинца суна
Ца оьшу кхин совгIат —
Хьо суна гин!..

Э С И Р А

Анас, со кхеташ ю —
Хьан ваха деза...
Йиш хилча, хьобца ян
Хир яра реза...
Бахьагах тешац со...
Ткъа хIара бала,
ХIара тIом хIун хилла
ДIабоьрзур-техьа?

А Н А С

Эсира, ахь цуьнан
Ойла ма ехьа...

(Векхалой.)

ХІан-хІа, бакъ дац и, Эсира,
Ца лелла со хъекъалх тилла!
Хьо гинчу дийнахъ, Эсира,
Суна ирс карийна хилла!
Ма кхера, жима Эсира,
Цхъанна а ас хьо дІалур яц,
Ма йоха, хаза Эсира,
Бахъагна хьох нускал хир дац!

Гучуволу шен хъадалчашца вогу
Бахъаг. ТІе а вогуий, вист а ца хуьлуш,
дІахІутту.

Бахъаг, хьо стенах цецваьлла,
Вист а ца хуьлуш ма Іа?

БАХЪАГ

(кІоршаме, цавашарца)

Анас, хъайн алаша, лаллий,
Яхийтал кхузара дІа!

(Эсире.)

Эсира, хьо хІун деш лаьтта,
Локхуьйтуш цуьнга и шок?!

АНАС

Ва кьонах, хьуна хІун моьтту,
ЛартІехъ вуй? Ваьлла со шек.

БАХЪАГ

(шен накъосташка)

Хьовсийша цу дуьхьал луьйче,
Ца хеташ хІумма а эхъ.
Шовдан чохъ ву ас хьо лийчор,
Кхин бага соьга леяхъ!
Эсира йиталахъ, кхетий?
Элан сту товш хир ю и!

АНАС

(вела а луш)

Бахъаг, ахъ хІинца со кхерий!..

БАХЪАГ

(шаьлтана мукъ а кьовлуш)

Вистхилал хьо цуьнга кхин!

АНАС

(шаьлтанах ка а тухуш)

Эсира...

ЭСИРА

(царшинна юккъе а эkkхаш)

Анас, со лолда,
Доху ас, виталахъ и!

(Бахъаге.)

Ткъа хьуна, эла, хоалда,
Цахиндерг ду хьуна и!

БАХЪАГ

(Анасе)

Ма мотта кху тӀехь чекхдолу,
Со со вац-кх бекхам ца бахь!

(Шен накъосташца дӀаваха сихло.)

АНАС

Кхийти со. Дов чекх ца даьлла,
Хьо вицлахь ду хьуна эхь!

(Эсире.)

Хьело со.. Йиш яц сан
Кхузахь кхин латта.
Вовду со, дог хьовца
Дитина сайн..
Тешалахь, суна а
Дац хьуна атта.
Варилахь, безам ахь
Ларбелахь вайн!..

ЭСИРА

Къонаха, мохк морцуш,
Кхерстичи цӀе,
Юкъ шен ца йихкича волий?!

АНАС

Эсира, Эсира,
И бӀаьрхиш хьан —
Леда-кх сан даг тӀе, даш хилла!

Хьовхь товш яц осалла,
Ма гайтахьа
Вовшах вай къаьсташ хьуо гӀийла..
Буйсанийн йохаллехь
Мел листинарг, —
Мел лиьнарг хьовга дӀадийца,
Даггара далхадан
Мел лийринарг —
Дицделла и суна хӀинца!..
Эсира, Эсира,
Хууш ю хьо:
Хьо кхиьалц бохуш со Ӏийна..
Со вовду, безам ас
Даг чохь дӀахьо,
Ларбийр бу суо мел ву дийна!..

Анас дӀавовду. Эсира цунна тӀаьхьа
хьаьжжинчохь юьсу.

XI

Тимуран туп. Чохь Тимур, Мухьа-
ммад-Султан, БахӀадур, гӀаролла.

МУХЪАММАД-СУЛТАН

Сийлахьниг, хӀинца хьан
Когашкахь Ӏохку
Къовжачу Кавказан
Дог кура баххьаш.
Дуьхьало ечара
Каш шайна охку,

Ламанхой баъхъаш бац
Гайта шайн яххъаш!..
Вожий ахь Куьйра-хан —
Симсиман эла,
ЧагӀонаш, шахъарш а
Херцийна, яьгна...

БАХІАДУР

Сийлахъниг, ламанхойн
Дац дин, вац дела.
Аьрхачу нохчийн цӀийх
Ду сан тур хъаьгна!..

ТИМУР

(ша-шега)

Мел дукха хезнера
Дуьйцуш кху лаьмнех.
Чингисхан, бохура,
Ларвелла кхарах..
Туьйранаш! ХӀоз бийр бу
Курачу къаьмнех,
Леш бийр бу, я хӀаллак
Бийр бу ца къарлахь...

(Хозуьйтуш.)

Схъадийцал, хӀун хъал ду
Лаьмнашкахь хӀинца?
Теллин аш дерриг а,
Бой цара кечам?

МУХЪАММАД - СУЛТАН

Дукха ду, Сийлахъниг,
Ламанхойх дийца.
БӀаьвнаш ю тергалдеш
Массо а гечо.

ТИМУР

Нагахь уьш ца хилахь
Къарбала реза,
Къинхетам кхин боцуш
ХӀаллакбан беза!..

БАХІАДУР

Довху ас со цига
Вахийтар кхана!
Херцор ю йийцаре
Ламанхойн бӀаьвнаш.
Баржор бу ас атта
Декъазнаш пана,
Белхор бу уьш хӀиттали
БӀаьрхиш шайн лаьмнаш!..

ТИМУР

(резавоцуш)

Уьш къарбан клезиг ницкъ
Оьшу ма мотта —
Шаьш дукха бацахь а,
Лата бу говза.
Диц ма де — некъаш дац,

Сокхамкхаш готта.
 Эскарна ламанан
 Хьелаш ца девза...
 Ларал аш — х'инцале
 Хилла вайн зенаш
 Яккхийра пачхьалкхаш
 Йохош ца хилла.
 Пхерчий ду стигларчу
 Дог'нах т'едетташ,
 Мел х'аллакхилла ткъа
 Лаьмнашкахь тилла?!

БАХІАДУР

Сийлахьниг, пурба ло
 Цхьа стаг т'евало.
 И нохчийн эла ву
 Тешаме вайна.
 Хир вац и, хетарехь,
 Доцуш цхьаъ ала.
 Цул т'аьхьа дер цунах
 Луьуриг хьайна.

Тимура корта талабо. Хьадалча-
 ша, вадавой, схьавалаво Бахьаг.

БАХЬАГ

*(Тимурна хьалхахь гора а
 вужуш)*

Х'ай Сийлахь-Воккханиг,
 Къинхетам бехьа.
 Хьан лай ву веанарг,

Ладог'ар доьху.
 Бахьаг ю сан ц'е, сох
 Къинхетам бехьа...
 Сийлахьниг, хьобгара
 Г'ю х'инца лоху...

(Ша-шега.)

Хуур ду декъазчу
 Цу тентакашна
 Х'ун хуьлу ца лиьча
 Лара шайн эла.
 Дуьтур дац царна ас
 Латта кешнашна,
 Ца хилахь реза уьш
 Букъ сеттош лела!..

(Тимуре.)

Со нохчийн эла ву,
 Куьйра-хан вийча,
 Дан деза совг'аташ
 Кечдина ваьлла,
 Нохчашна къинхетам
 Хьоб беха кийча
 Вара со, амма нах
 Кхетамах бевлла...
 Дерриг а дитина,
 Уьш, шайн ма-хуьллу,
 Б'ю кечбан г'ерташ бу..
 Со ведда вели..
 Сийлахьниг, дан дезарг
 Хьан кхеле дуьллу,
 Нохчашна хезаш дац
 Х'инца дош элан...

Т И М У Р

Мила ву дуьхьало
Ян ваьхьнарг, вийца.
Сонта нах гловттийнарг
Мила ву ала,
Хьекъалах тиллачу
Це суна йийца.
Мила ву хьаьхнариг
Коьртаха вала?!

Б А Х Ъ А Г

Ширачу гадатехь
Хаьржина баьчча.
Борзабляьрг бохуш ю
Цхьа кьена гуьйриг.
Амма нах кийча бу
Бала, цо аьлча!..
Илланча — Айтамир
Ву дерриг дийриг,
И ву нах гловттийнарг,
Емалбеш элий.
Халкъ метта догтур дац
И мел ву дийна!..
Сийлахьниг, вац го дан
Воцург хьой, делий.
Хинццалц со тлекхача
Йишйопуш йийна...

Т И М У Р

ХьалагIатта, эла, бакъ
Хилахь ахь дуьйцург
Кху лаьмнийн долалла
Кховдор ду хьоьга.
Декъазниш, генахь ду
Цара сатуьйсург..
Дийначийн дезар ду
Беллачех хьега!

Чуволу Чаку.

Ч А К У

Сийлахьниг, чубахка
Пурба хьоь доьху
Ламанхойн векалша —
Кхо нохчо ву...

Т И М У Р

(цецволий)

Векалш бу-у?! Баьхкина?
Къинхетам беа
Баьхкина... Хьовсур вай..
Бахкийта чу!

Чуволу кхо нохчо. Тимурна
хьалхахь совцу.

БАХЬАГ

(кхералой)

Ма латта, декъазниш,
Гюрийча санна,
Нуьцкъалчу Тимурна
Хьалхахь шу лаьтта!
Горахиттий, къинхетам
Беа, хIай, шайна, —
ХIун хаьа гечдой а...
Же, хIай, ма латта!..

ХЬАЛХАРА НОХЧО

(Бахьаге)

ХIан-хIа, тхо ьгур дац,
Бахьаг, хьо санна,
Тимуран когашка,
ХIуьа дан кийча.
Хууш ду къинхетам
Хир боций тхайна,
Ямартло ян реза
Нагахь ца хилча.

(Тимуре.)

Сийлахьниг, тхан, нохчийн,
Лоруш ду хьаша.
Даггара тIеоьцу,
Машарца вагIахь.
Мел гIийла и хиларх,
Ларвийр ву хьаша,
Нагахь и тхоьгара

ГIо эшна вагIахь.
Iахаран дилхаца
Вузор ву хьаша,
Нагахь и лаьмнашка
Мацвелла кхачахь.
Газанан шурица
Iабор ву хьаша,
Нагахь и лаьмнашка
Хьагвелла кхачахь!

ШозлагIчу нохчочо Тимурна хьалха
буьллу боккха дечкан Iайг.

Ткъа нагахь, лаьмнашка
Тур буйнахь вагIахь.
Тхан маршо, гIиллакхаш
Хьоьшуш и вагIахь, —
Хилла дац цкъа а и
Хьаша тхайн лоруш,
Тур буйнахь гIовтту тхо,
МостагI и лоруш!..

КхозлагIчу нохчочо Тимурна хьалха
охьаьллу баттара яьккхина шаьлта. Мас-
со а, цецволний, Iадавой вуьсу.

ТИМУР

(ььгIазвоьдий, хьала а эьккхаш)

ХIара хIун ду? ХIара хIун ду?!
Шу муха даьхьна?!
Шу муха даьхьна сел
Эвхьазадовла?

БАХІАДУР

ГорахІтта! Сийлахьниг
Сов оьгазвахна!..

БАХЬАГ

ГорахІтта! Хьаьхна шу
Кортойх шайн довла!..

ХЬАЛХАРА НОХЧО

Бахьаг, хьох Тимуран
Лай хилла хІннца...

ШОЗЛАГІА НОХЧО

Ямартхо, дайн лаьмнаш
Довьхки ахь атта!..

КХОЗЛАГІА НОХЧО

Тхо горахІуьттур дац,
Дийцахь ма дийца.
КІиллу яІ, хир дара
Сан хьовьга хатта...

ТИМУР

Декъазниш! ТаІзар ас
Дийр ду дан доггІу:
Лаьмнаш шун морцур ду

Тесна цІе сийна.
Дийнаниш хьовьгур бу
Беллачех чІогІа...
Буьтур бац дийна цхьа
Кхерч нохчийн цІийнан!..
Ткьа шуна... горахІттахь,
Мега ас гечдан.
Амма аш и ца дахь —
Іожална кечло!

ХЬАЛХАРА НОХЧО

Тхо кьийгаш яц хьуна
Кхерамехь ека...

ШОЗЛАГІА НОХЧО

Ламанан аьрзуш ю,
Ахь дехкарх тІемаш!..

КХОЗЛАГІА НОХЧО

Ткьа шу... Шу ю Іаьржа
ХьаргІанаш екха,
Хьаьгна шу цІий мала
Адмийн, ца Іебаш...

Чохь тийналла хІутту. ГІарол-
хой нохчашна тІехьа дІахІуьтту,
Тимуран омра кхочушдан кечлой.

БАХІАДУР

(цецволий)

Вац гина тентакаш
Цкѣа а, хІорш санна!
Эшац кхин дийца а,
Хир ду и эрна...
Сийлахъниг, пурба ло,
ТаІзар ас царна
Дийри ду эвхѣаза
Багалеярна!...

ТИМУР

Собарде, БахІадур,
И нохчийн эла —
Бахѣаг ву тешаме
Ву бохуш суна...

БАХѢАГ

МуѣтІахъ ву, Сийлахъниг,
Гуш ву-кх и дела!..

ТИМУР

Цундела таІзар дан
Пурба ло хъуна.

(Шена хѣалхахъ Іуѣллучу шаѣлтан
tle nlelg a хѣажош.)

ДІаэца, тІеволий,
И нохчийн шаѣлта!

Бахѣага дегочу куѣйгашца схѣаоѣцу
шаѣлта. Тимура шозлагІчу нохчочунна
tle nlelg хѣажобо.

Соѣга Іайг кховдорна,
Гайх цунна Іотта!

Бахѣаг, верриг вега а веш, горавужу.
Юха а, Тимуран буѣрса хѣажар ла а ца
лой, хѣала а гІоттий, шозлагІчу нохчочун-
на гайх шаѣлта Іутту. Нохчо, ахІ ца олуш,
охѣавужу.

Ткѣа хІинца, шаѣлта цо
Кховдорна соѣга,

(КхозлагІчу нохчочунна tle
nlelg a хѣажош.)

Оцунна дагах и Іотта!

Бахѣага кхозлагІчу нохчочунна дагах
шаѣлта Іутту. Иза а, вист ца хуѣлуш,
охѣавужу. Бахѣаг, кхералой, шаѣлта охѣа
а кхуссий, араэккха, Тимуран хѣажар
хѣалхарчу нохчочунна тІехъ соцу.

Кхийтин хѣо?.. ГорахІотта
Реза вуй хІинца?!

ХѢАЛХАРА НОХЧО

Вац, ХаѣнтІиг! Лай вац со
ГорахІотта хъуна.
Хѣайн таІзар дей вала,
Эрна ма дийца...

Т И М У Р

Хабарна сов шера
Хиларна, кхунна,
Совглат деш, лалийна
Даш бага дотта!

Гларолло, тибетталой, аратак-
хаво нохчо.

Х II

Ламанан ирзо къагийна хиннца лаьм-
нашна тлехъара глаьттинчу бляьстенан
малхо. Iалам дерриг а декхаделла, дела-
къежина ду. Хотешкахъ декаш хеза ол-
зарш. Гучуволу Айтамир.

А Й Т А М И Р

Ламанан кху ирзехъ
Iуьйре глаьтти,
Бер санна, самукъне ловзуш.
Месала хьаннаш наб
Йожош лести,
Сийна чIуг хелхарехъ хьовзош.
Iуьйрено шен къона
Болар сихди,
Къежа и, юьхъ нуьре йогу.
Габалин баьццара
ТIам кхарстош, и
Дахарна барт баккха йогIу.

Лаьмнашна тлехъара
Къеди схъа цIен
Малх, хьаннаш зIаьнаршца юцуш,
Сема лу кIорница
Дели гу тIе,
Зазарша безам шайн буьйцу.
Дерриг а сирла ду,
ЦIена ду сов,
Догдика — гонаха мел дерг:
Iаламна ца хаьа
Цабезам, дов,
Дац цуьнца дагна хьагI елларг..

ЦIеххъана ирзун шина а арIора цхъа
тембоцу болатан гIарайолу. Ирзуна дехъа
а, сехъа а гучуболу ирах яханчу гоьма-
къашца ши бIо.

Iаламан маьршачу
Эшарах чекх
Болатан ира зов дели:
Адамо адамца
Къевсина текх,
Девнан кхаж кху ирзун бели.
— Иштта и нисдели —
ЦIеххъана уьш
ХIоккхузахъ дуьхь-дуьхьал хIитти,
Ткъа юккъехъ — цхъа ирзу,
Ю шера гуш
Гоьмукъаш — кечийна Iитта..

Буърса ши бо дуьхь-дуьхьал
лаьтгаш цхьа хан йолу. Эххар а,
Бахладуран бо юккьера схаволу
Бахьаг.

БАХЬАГ

Хей, Борзабьаьрг! Ларе
ЛадогIа соьга.
Нуьцкьалчу Тимуран
Догмайра леча —
Бахладур ву кхузахь,
Цо боху хьобга
Гечдийр ду, шу делахь
Карадахка кийча!..

Гучуволу Борзабьаьргий, Анас-
сий.

БОРЗАБЬАЬРГ

Бахьаг, хьо лай товш ву,
Дезар ду хьуна,
Кара хьо вагIахь, цхьа
Виран кож кечдан!
Ткьа цу хьайн кьийге ахь
Ала — цо тхуна
Сагатдан ца оьшу,
Ца оьшу гечдан!..

БАХЬАГ

Борзабьаьрг, хIаллак шаьш
Кхьаьрга ма дайта,

Ницкь кхеран боьзза а
Алсам бу, кхета.
Дош ло ас, кара шу
ДагIахь, гечдайта...

АНАС

Киллу яI, и кьамел
Дан эхь ца хета!

Гучуволу Бахладур

БАХЛАДУР

Хей, Iовдал ламанхой,
Соьга ладогIа!
Шу шаьш ду ца хиьнарш
Гечдайта шайна,
Хинца сан, ца ваьлла,
Дезар ду тоха,
ТIаккха шух хиндериг
Гур ду-кх и вайна!

БОРЗАБЬАЬРГ

Шуна кIел совцучул
ГIоли ю делча!
Тхо кьарлург хиларах
Догдиллий Iелаш.
Нуьцкьалчу Тимуран
Майра хьадалча,
Ахь дахдан ца оьшу
Эрна кьамелаш.

БАХІАДУР

Лата сов сихвелла,
ХІай похчийн баьчча,
Ишттачохь, дуьхь-дуьхьал
Ши бо нисбелча,
Товш хуьлу цкъа юккье
Ши турпал ваьлча.
Тарло дов дІадерза
Шиннах цхьаь тоьлча.
Ахь муха лору и,
Цуннах хІун олу?
Хьуо юккье вала вуй
Кийча хьо тІаккха?

БОРЗАБІАБРГ

Реза ву! Кху сохьта
Со юккье волу.
Схьанехьа валий, хьайн
Тур ахь а даккха!..

БАХІАДУР

Іовдалчу ламанхойн
ХІай чІиркье баьчча,
Тарлац сан, хьох летта,
Хьо сайга нисван.
Нагахь хьо цхьа эмир,
Я хан, я паччахь
Хилча, ас зуьйр бара

Хьан куьйган ницкъ а!
Кхин ву сан хьох лата
Хьакъволу турпал..
ХІей, Чаку, кечлолахь
Хьо юккьевала!..

БОРЗАБІАБРГ

Хьо санна кура вац
Со, я сан тур а,
Реза ву!..

АНАС

Собар цкъа!

Пурба ло ала...

(БахІадуре.)

ХІей, хан, я эмир, хьох
ХІун ала деза?
Тхайн баьчча хьол оьшуш
Ца лору оха:
Ахь вуьйцу и турпал
Сох лата веза!
Реза вуй? Я хІинца
Воллу хьо воха?!

БАХІАДУР

Реза ву цунна а,
Юккье схьавала,
Хьаьхна хьо хилла-кха
Коьртаха вала!..

Ирзу юккѣ волу Анассий, Чакуй. Ший
а, тарраш баттара а дохий, вовшний тер-
галвеш, дуьхь-дуьхьал волало. Те-
кхочушехь тарраш вовшахтуху. Дерриг а
дицлой, южаллех ловзуш, лата волало.
Вовшахдетталучу таррех суйнаш туьйсу.
Шиъ лета, ткѣа ши бю, цу шиннах цхѣаъ
вожаре хьобжуш, тѣамна кечбелла ѣа.
Нуьцкъала ду Чакун хѣора а тохар.
Амма, лом санна, майра а, каден а лета
Анас. Эххар а Анасан аьтту болу Чаку
вожо. Массо а акъволий, тийналла хѣутту,
юха, цѣххѣана ший а бю меттахаболу.
Ирхѣобълху байракхаш, ека юьйлало во-
танаш. Ши бю чуччахьоду. Маьхъарий,
узарш, неѣалташ, болатан зов. Хѣинцца
маьршачу малхо къагийна хилла ирзу,
ѣаржлой, жобжахати шех хуьлий, дѣа-
хѣутту.

Гучуволу Айтамир

АЙТАМИР

Маьхъарий, неѣалташ,
Гѣийла узарш...
Зевнаца деттало герзаш.
Оьгу нах, хьобшу нах...
Эхѣ, адамаш!..
Дой къехка, инзаре терсаш.
Шийлачу болатан
Дера и зов
Хаддаза хѣаваэхь кхозу.
Борзабѣаьрг — мох санна,
И хехкало,
Шен бѣаьхойн дегнаш а гѣиттош,

Оьгу уьш, бешаш бу
Вайнехан бю:
Цхѣаъ вужу, мостагѣх итт хьош.
Кхехкаш бу буьрса тѣом,
Хьере беш нах,
Мостагѣийн гуо чѣагѣло тѣеттѣа,
Вайнах-м ца биссина
Эханнан ах —
Аьтту бу, уьш эгош, етта.
Анас а, Аьрзи а
Го тийсалуж,
Дехѣа а, сехѣа а кхѣйдаш,
Амма бю гушсехѣа
Лаьтта жимлуш,
Мостагѣийн пенаша ѣуьйдуш...
Тоххарехь гѣушлакхе
Баьлла и малх,
Къизалло ѣадийна, хѣаьбна.
Бай цѣен бу... Массанхѣа
Эгначийн чалх,
Къизалла-м яц соцуш, ѣаьбна...

XIII

Суйьре. Эгначу бѣаьхойн декъеххий,
чевнаш хиллачареххий юьзначу тѣеман
арахь, чарташ санна, лаьтта ѣаьржа дуьй-
хина наной, ѣижарий, зударий. Юьстах а
бевлла, гѣаьгѣане лаьтта къонахий: Айта-
мир, Борзабѣаьрг, Анас, Аьрзи, нах.

БОРЗАБІАБРГ

Атта дац кад мала нэшаран,
Дог Іийжа, кьахьалло дотту и.
Атта дац нэхь лан а хьешаран
МостагІийн бергаша доттагІий...

АНАС

Атта дац, дог доьлхуш, ца воха,
Наной шайн кІенташна тийжачохь.
Атта дац собарца сатоха,
Кегийчу байн дегнаш Іийжачохь.

АБРЗИ

Атта дац біаьргтоха гонаха,
Дерриг а гуш цІеро мерцина,
Ма атта дац-кха ган, во нах, хІай,
Дай баьхна хІусамаш херцийна!..

АЙТАМИР

*(шен карарчу пондаран мерзех
пІелг а тосуш)*

Дуьне духур ду аьлча,
Вайна ма-моьттура
И сийна стигланаш,
Лелхаш, тІейоьлхур ю.
Дуьне духур ма хилла
Яхьйолчу кІенташна,

МостагІий шайл тоьлла,
ГІорасиз дисачи.

Дуьне духур ду аьлча,
Вайна ма-моьттура
И Іаьржа латтанаш,
ЭтІаш, бухдийра ду.
Дуьне духур ма-хилла
Яхьйолчу кІенташна,
Даймехкан, нанойн сий
Лардан ницкъ ца кхаьшчи.

Айтамиран илли дека доладелча тІе-
ман арахь Іохку чевнаш хилларш, цхьацца
гІоттуш, хьалагІуьтту. Біаьхойн мо —
гІарш тІетІа деба. Эххар а ерриг а аре
дІалоцу цара.

XIV

Суйре. Тимуран туп. Мехка-
рийн хелхаршка а хьоьжуш, кІе-
дачу назбаршна тІе а тевжина Іа
Тимур.

ТИМУР

(ша-шега)

КІордийна... Хьевелла
Со кхузахь хІинца...
НеІалтан лаьмнаша
Тигац дІахеца.
Кхерам бу хІора а

Диттаца, Инца —
ГІамаро хи санна,
БІо худуш шеца...

ЧувогІу БахІадур. Тимура, куьг
ластадой, совцадо хелхарш.

БАХІАДУР

ХІай Сийлахь-Воккханиг,
И нохчийн лаьмнаш
Догуш ду, кІур гІуьттущ,
СийнацІе яьлла.
Ярташ ас йохийна,
Херцийна бІаьвнаш,
Амма бац уьш дагахь
Совца, къарбелла...
Сийлахьниг, доьху хьоь,
Бехьа къинхетам:
Чаку вац... Нохчочух
Леттачохь вийна...
ЧІир цуьнан эцийта
Хьуна ма-хетта,
Кхо бІе стаг, зуда, бер,
Лаяцна, далийна!..

ТИМУР

Цхьа таІзар ду царна
Ма-доггІу нийса:
Уггаре лекха берд,
КІорга Іин харжий,

Вовшах а бехкий, уьш
Бердах чукхийса:
Шен ирс дерг тІулгаш тІе
Кхетта ву ваьржар!..

БАХІАДУР

Сийлахьниг, и «нийсо»
Вай царна йийр ю,
Хьан ома, хьем ца беш,
Кхочуш ас дийр ду.

БахІадур араволу. Тимур юха
а мехкарийн хелхаршка а хьоьжуш,
ойланашка волу. ЧуйогІу НАНА.
Тимур, цецволий, хьалаэккха. Вех-
ха цуьнга хьоьжу, эххар а, куьг
ластадой, мехкарий арабоху.

ТИМУР

Мила ю хьо, йоккха стаг?
Мичара йогІу?
Чу муха йити хьо
ГІаролло ала?!

НАНА

ГІелъелла, хала некъ
Бина, со чІогІа...
Еьна со, Тимур, хьоь
Балхо сайн бала...
Хьуна тІекхачале
Дийзира хийла

Буйсанна буйрсачу
 Хьаннех чекхийлла.
 Акхаройх кхобруш а
 Хеба сан дийзи,
 Саьрмако, сацийна,
 Кхерам а тийси...
 Акхарой хуьлура
 Со яа кийча,
 Амма некъ буьтура
 Нана юй хиьча.
 КIорга хиш хуьлура
 Со хьулъян кийча,
 Амма уьш гамхлора
 Нана юй хиьча.
 Хьан бIаьхой хуьлура
 Со лаца кийча,
 Амма дIахьцура
 Нана юй хиьча!..

ТИМУР

ХIун оьшу ткъа хьуна?
 Соьга хIун доьху?..

НАНА

Ахь къиза байинчу
 КIентийн каш лобху...
 Хьуна, хIай АстагIа
 Тимур, ма мотта
 Иисина воцуш кхин
 КIант тIаме хIотта.

Жимниг ву пхийттара
 Вала пхиь оьшуш,
 Бекхамна соьгарчу
 Пурбане хьобжуш!..
 Лиьнера хьан бIаьра
 Хьажа цкъа суна,
 Цкъа Ненан неIалт сайн
 Кхайкхадан хьуна!..

ТИМУР

*(обгIазвахаррий,
 кхераваларрий ийна)*

ДIаяла, йоккха стаг,
 Хьо хьераяьлла!
 ДIаяла, хьаьхна хьо
 Кобртаха яла!..

НАНА

Сих ма ло, ХаьнтIнг, цкъа
 Нене ладогIа,
 Цул тIаьхьа де суна
 ТаIзар ма-доггIу.
 Эзарнаш, эзарнаш
 Бехкбоцу синош —
 Хьан къиза куьйгаш ду.
 Церан цIийх дуьзна!
 Эзарнийн, эзарнийн
 Дайн-нанойн къинош —
 Хьан къиза, шийла дог
 Ду къиноьх дуьзна!..

Т И М У Р

(дуьхьал куьг а тосуш)

ДІаяла!.. ДІаяла!..

Доху, дІаяла!..

Н А Н А

Алахьа, маса буо

Дити ахь лаьттахь?

Дийцахьа, маса нана

Елхий ахь лаьттахь?!

Маса йиша вешина

Йити ахь тийжа?..

Хьан деган бІаьргаш дац.

Бац гуш а хьуна

Хьо бахьнехь дуьненчу

Хьаьвзина бала.

Хьан деган лергаш дац,

Хезаш бац хьуна

Дуьнено хьокху мохь:

«Ва, орца дала!»

Тахана дуьненах

Сийна цІе тесна,

ГІадвахна воьлуш, хьо

Дог кура лаьтта.

Амма де догІур ду,

ДогІур ду кестта,

Кхоллур ву хьо а цкьа,

Бекхам беш, лаьтто!..

Къахета, доглозу

Хьо винчу ненах —

Хьо вина хилла цо

ТІулган дог кийрахь.

Къахета, доглозу

Хьо винчу ненах —

Дакъаза яьлла и

Хьо винчу дийнахь!

Цуьнан цІарах, сайн цІарах,

Массо а ненан

ЦІарах а неІалт ас

Кхайкхьадо хьуна!..

Тимур, тур а доккхий, чухьоду
Нанна, амма тоха айдина тур охьа-
дужу.

Т И М У Р

ДІаяла гучура!

ДІаяла гена!

Сайн ненан дуьхьа ас

Гечдийр ду хьуна...

Нана меллаша арайолу. Тимур,
ша волччохь лаьтта охьа а хонй,
бер санна. воьлху. ТІаккха, юха а,
меттавогІий, ша хьалха хилларг
хуьлий дІахІутту.

Хьажал, мел эвхьаза

Яра и совца...

ХІан-хІа, хІорш дагахь бац

Къарбелла совца,

Цхьаь дийна ца вуьтуш,

Лаьтта ца боькахь!..
 Тлулг тлехь тлулг буьтур
 Бац ас кху маькахь!
 Со глур ву эскарца
 Лаьмнашка кхана,
 Херцор ю ас бляьвнаш,
 Йохор ю килсаш,
 Къематде ас царна
 Хлоттор ду кхана,
 Дага царна ца доггтург
 Кхин соьца къийса!..

XV

Тимуран къизачу ардангаша йохийначу
 ламанан эвлан майда. Гуш ю харцийна
 блов. Майданыхь глелделла, хиллачо бларз-
 дина адам. Массо а тламехь нешаро тали-
 йна, глайглане воьжна ву. Вовшийн бляь-
 рахьяжа а нэхьхеташ, тийна ла нах.

АЙТАМИР

Дерачу дестечо — кхолламо
 Вай, нохчий, цкъа а ца хьстина,
 Вайн ловзар, вайн цлей а толаман
 Данман белхаршца нисдина.
 Къизачу тламо нах бларзбина,
 Бераш тхов, кхерч боцуш дисина,
 Эзарнаш, кошан цхьа барз бина,
 Сихаллехь длабоька дийзира..
 Белхац кхин зударий — ла тийна,
 Дац хезаш я берийн аьзнаш а.

Вац цхьа а герз карахь глаеттина,
 Тапьяьлла ла тийна декъазниш...

АНАС

Атта дац, воьлуш хьан къомах а,
 Мостагиче вайн лаьмнаш хьешийта.

БОРЗАБЛАБРГ

Ма атта дац-кха, хлай къонахий,
 Инжарий йийсарехь лешийта!

АБРЗИ

Дладели... Дерриг а дели чекх —
 Иешаро къонахий хийци, гуш.
 Чекхдели! Вайн къийсам бели чекх —
 Бац цхьа а ницкъ хинца гловтто уьш...

АЙТАМИР

Хлан-хла, ас бийри бац хьехамаш,
 Ишттачохь кхайкхамаш эрна бу.
 Ас дегнийн синпхенаш хье а деш,
 Дайх дисна цхьа илли эри ду!

Пондар схьа а оьций, мукъам бо.

Лаьттана гуолаьцна
 И сийна хлорд санна,
 Лаьмнашна гуолаьцна
 Мостагийн ма лаьтта.
 Нуьречу малхана

Гуолаьцна дохк санна,
Аренаш дІалаьцна
МостагІий ма лаьтта.
Вай динчу вайн лаьмнийн
Дог кура баххьаш,
Иэхьхеташ, тахана
ТаьІна ца го шуна?
Хьацарна пІелг хьобкхуш,
Вай дийна и ардаш
МостагІийн бергаша
Хьобшуш ца го шуна?

Вайн дайша хІиттийна
И гІийла саьккхалаш,
Сийна цІе шайх кхерсташ,
Йогучу кху дийнахь,
Дакъаза ма довла,
ХІай, нохчийн кура кІентий,
Добхначу кху дийнахь
БІарзделла техьа шу?

Мелачу ладарех
БІаьргаш шайн лешабеш,
Вайн наной юьхьІаьржа
Боьлхучу кху дийнахь,
Дакъаза ма довла,
ХІай нохчийн кура кІентий,
Добхначу кху дийнахь
Къорадоьлла-техьа шу?

Морсачу шодмашца
Пурх баккъаш хедадеш,

Баккхий нах мостагІша
Чехочу кху дийнахь,
Дакъаза ма довла,
ХІай нохчийн кура кІентий,
Добхначу кху дийнахь
Шу мичахь диси-те?

Иийсарехь, эвхьазчу
Куьйгаша сийсазбеш,
Вайн эвхье йижарий
Хебачу кху дийнахь,
Дакъаза ма довла,
ХІай нохчийн кура кІентий,
Добхначу кху дийнахь
Шу мичахь диси-те?

ТІедуха болатан
ГІагІ доцуш диси-те?
Юкъ ехка дитт ира
Герз доцуш диси-те?
ТІеховша йора дой
Доцуш шу диси-те?
Я баьчча шайн воцуш,
Добхна шу диси-те?

Сий лардан, мохк ларбан
КІентий шен кхин боцуш
Йиси-те Нохчийчоь,
Дан амал кхин доцуш?
Дакъаза ма довла,
Яхьйолу хІай кІентий,

Дохначу кху дийнахь
Шу хIунда хьедели?

Дохна де дуьххьара
Гуш шу ма дацара,
Кхерамехь хIинццалц шу
Дохна ма дацара.
Дакъаза ма довла,
Догмайра хIай кIентий,
Тахана орцанна
Шу хIунда хьедели?!

Айтамиран илли дека доладелча,
охкийна кортош айдеш, набарах
цIеххьана самабевлчи санна, вов-
шашка а хьовсий, цецбовлу нах.
Бендацар дIадолий, дегнаш гIовт-
тий, хьалагIуьтту уьш. МаьI-маьI-
нера схьахеза: «Вай хIун деш Ia,
кортош охкийна?!», «Вай мила
кхачаре хьуьйсус ду?», «КIентий,
вай хIинца а кьуьйсур ду!»,
«ГIовтта, кIентий!»

БОРЗАБІАЪРГ

Баркалла, Айтамир,
Баркалла хьуна:
Кхераман йийсарах
Бехи ахь нах!
Баркалла даггара,
Илланча, хьуна,
Беза бу зевнечу
Хьан дешан мах.

Баркалла, тхан сийлахь
Илланча, ахь, ахь тхо
Кьонахийн декхарна
Самадехи.
Ткъа хIинца уккалш а
ТаIийна Iaхь тхо,
Иэхь деца, доцуш шел
Доккханиг кхин!

АЙТАМИР

БорзабIаьрг, ахь декхар
Кхочушде баьччин.
Хьайн динна, хьем ца беш,
Тиллийта нуьйр:
Толам, я лолла вай
Хоржу хан кхаьчний
Ца хууш бац хьуна
Нах, де хьайн буьйр.

Маьхьарий: «Омра де, баьчча!»,
«Тхо кийча ду хьуна, баьчча!»

БОРЗАБІАЪРГ

ЛадогIа, кьонахий,
Лоруш сан буьйр и:
Кечло шу, тарлац иэхь
Вай кхин дIа лан!
ХIора шух бIаьрахьяжа
Вайн нанойн, берийн,
Цул тIаьхьа дегнашка

ДоґІа шайн ла!
Цул сов кхин хІуммаъ дац
Сан шуьга ала.
ХІораммо кхочушде
Шен деган буьйр!
Къийсамна кийча верг
Схъанехъа вала,
Дин кечбе, ирде шен
Артделла тур!..

Нах, юьстах а буьйлун, дІа-
хІуьтту. Массо а дог ира-карахІ-
оьттина ву. ХІинца, шаьш гуттара
ма-хиллара, къийсамна кийча лаьт-
та уьш. Баьччина тІейогІу НАНА,
шен дийна висина жимахволу кІант
тІаьхъа а хІоттийна. Ша лекха ву
моттийта, шен ма-хуьллу ийало
кІант.

НАНА

Тхан сийлахъ баьчча, ахь
ЛадоґІа Нене:
Дехар ду сан хьоьга
Тахана дан.
Виъ воІ сайн кху тІамехъ
Велла ас деле...
Ца боьгІна хилла уьш
Кхин суна ган.
Ткъа хІара... висинарг —
Ву уггар хьоме,
ХІинца и дІаэцар

Доху ас хьоьга!
Эккхаво ша боху,
Жима ву, олий.
Доху ас, ма елахъ
Ахь кхунна вас...
Махкана эшначохъ
Вала во хІора
КІант нанас, цундела
Бакъо ю сан
Тахана кІенташца,
Шен ма-дду гІора,
МостагІех леташ сайн
Жимахверг ган!..

(КІанте.)

Ткъа хьоьга, кІант, ду сан
ТІаьххъара ала:
ХІокхара дІадехахъ
Хъайн дегІан са,
Пурба дац сан хьуна
Ойлане вала, —
Ахь, даккхий, дІалолахъ
Хъайн мерза са!..

БОРЗАБІАЪРГ

ТІеоьцу хъан кІант ас,
БІаьхо веш, Нана,
Лаам хъан кхочушбан
Дош хьуна ло.
Амма ас доху хьоь:

Ялалахь кхана
Суна а даггара
Къинтлера хьо...

Баьччина тлевогӀу ДАДА. ЭСИ-
РА тӀаьхьа а хӀоттайой. Эсирина
тӀехь тӀемалойн духар ду.

ДАДА

Тахана — Мехкан сий
Лардечу дийнахь —
БӀаьхошца ца хилча
Шен майра воӀ,
Иӕххеташ, хеба-кха
Дадин дог кийрахь —
Кхетий хьо?.. ВоӀ вац сан,
ДӀаэца йоӀ!..
ГӀиллакх ду и лаьмнийн
Вайн дайшкахь дуьйна —
ВоӀ воцчу дас шен йоӀ
Махкана луш!
ВоӀ вац сан... Вежарий
Бац хӀинца дийна,
ДӀаэца, баьчча, йоӀ,
БӀаьхо а лоруш!..
Эсира кхиъна сан
Божабер санна,
Тешалахь, кӀенташца
Ларор ю и.
Майра ю, муьлхха а
Къонаха санна,

Хууш ю тур ловзо,
Хьовзабан дин!..

Маьхьарий: «Бакълуйш ву да-
да!», «ТӀеэца, баьчча, йоӀ!», «Го-
ра, Эсира!»

БОРЗА БӀАЬРГ

Баркалла, воккха стаг,
Баркалла хилла!
Декхар хьайн кхочушди
Дуьззина ахь.
Баркалла, тахана
Лардеш дайн гӀиллакх,
Махкана йоӀ яла
Хиларна яхь!..

Гучуболу, хьалхаваьлла Махьа-
ма а волуш, нохчашна орцах
баьхкина дегӀастанхойн бӀаьхой.

МАХЬАМА

Де дика хуьлда шун,
Барт цхьаь вайн хуьлда!

БОРЗА БӀАЬРГ

Диканца догӀийла,
Могаш шу хуьлда!

МАХЪАМА

Лаъмнийн мохк, Іаннийн мохк,
Мархашка — некъаш.
Лам — ломан лулахо,
Іин — Іинан ков.
Цхъа лаъмнаш, цхъа Іаннаш, —
Цхъа кхоллам боькъуш,
Собарца декъаза
Дакъа вай лов.

АНАС

Амма ду цхъаъ лаъмнийн
Лан амал доцуш —
МостагІчо кховдийна
Лоллин и дукъ!
Тарлуш ду Ницкъо лам
Діашарбан, отуш,
Амма йиш яц сатто
Цо ломан букъ!

АЙТАМИР

Бакъ боху, Махъама,
Лаъмнийн мохк бекъа
Дозанна хІоьттина
Бац цхъа а лам.
Лома тІе лам хІутту,
Беш лами некъан.
Цхъа лаъмнаш, цхъа Іаннаш,
БІе мотт, бІе къам!..

АНАС

Ламанхо Іийна вац,
Таккхал а ваьлла,
Орцанна лаъмнаша
Діавехчи ша.

МАХЪАМА

Лулахойн ца догуш
Орцах ца ваьлла
Лулахо вогур ву
Цу цІергахъ ша!..

БОРЗАБІАЪРГ

Шен хеннахъ шу кхечи,
Дезийра хъеший,
Баркалла лулахой
Биц аш ца барна!

МАЪХЪАРИЙ

Баркалла!
Баркалла!

Ламанан хъавхе боъра. Кхузахъ,
хъаннашлахъ хъулбелла клелонна
сецна Борзабѣаьрган бѣо. Гу тѣра
ламанан готта некъ тергалбеш
лаьтта Борзабѣаьрг. Гучуволу
Айтамир.

А И Т А М И Р

Кхузахъ бѣо клелонна
Сов нийса сецна.
Кху боърахъ хедар бу
Некъ мостагѣийн!
Гечош дѣакъевлина,
Битинарг хецна
Бухбоцу цхъа берд бу
Аьрхачу хин...
Чхернаш чукерчо а
Цхъаберш хѣиттийна,
Пхъаьрчой а бу хѣинца
Юдмаш шайн зуьйш.
Бѣаьхой ѣа хъаннашлахъ
Хъулбелла, тийна:
Мостагѣ тѣекхочур ву,
Кѣело ца гуш...

Цѣеххъана схъахеза бергийн тата:
Тимуран бѣо гергакхочу.

Хѣан, хѣинца хан кхечи...
Же, кѣентий, тѣетоха пхерчий!

Борзабѣаьрг, гу тѣра чухъодий,
къайлаволу. Ека юьйлало вотанаш,
мостагѣийн некъ хадош, тѣехерца
пепнаш, басешках чукерча чхер-
наш. Схъахеза тѣедеттачу пхерчийн
шакарш, маьхъарий, къехкачу гов-
рийн терсар. Гучуволу Айтамир.

А И Т А М И Р

Тѣекхечи, бекхаман
И сахът тѣекхечи!
Моттало тѣехаьрца
Массо а лам.
Еа а маьѣера
Тѣедетта пхерчий:
Кхочур бац ницкъ церан
И къемат лан!
Тимуран буьрса бѣо
Бѣарзбелла, боьхна,
Беттало — кху боьро
ѣаьвдина и.
Ца хууш мичхъара,
Хъан шайна тоьхна,
Оьгу уьш, гѣа санна,
Бекхам хили!
Бѣаьн хъаьким — Бахѣадур,

Куралла яйна,
Ша хІун дер ца хууш,
Го хехкалуш...

Лахахь, боьран кІоргехь гучуво-
лу БахІадур.

БАХІАДУР

(воьхна)

Иштта иэхь хІинццалц ас
Цкъа а ца лайна:
БІо хІаллак хуьлуш бу,
МостагІ ца гуш!..
Чхернаш ду тІехерцаш,
Пхерчий тІедетта.
Туьйранахь санна, ю
ТІехерцаш хьун...
ХІара хьаьвхе боьра а
Гатлуш бу тІеттІа,
Кху тІулган гали чохь
Далур ду хІун?!

ТІеман гІара тІеттІа чагІло.
Летачийн маьхьарий, говрийн тер-
сар, чевнаш хиллачийн узарш. Гу-
чуволу Айтамир.

АЙТАМИР

Хьерчаш бу, керчаш бу
Ламанан боьра,
Іожалло шен ловзар

Кхузахь хІоттий.
Техкаш бу, кхехкаш бу
Ламанан боьра.
Нах оьгу, дой терса,
Болатан зов.
Іаьвдина лаг санна,
Гатбелла боьра:
Кху Іинчохь деттало
Дуьненан дов!..

МаьІ-маьІнехь гучубуьйлу ле-
таш берш. Шен бІаьхойн дегнаш
гІиттош, лом санна, каде лета
БорзабІаьрг. Цунна уллохь го Эси-
ра. Летачарна юккъехь го Анас,
Аьрзи, Махьама. Масех стаг цІех-
хьана тІелетий, БорзабІаьрг вожа-
во мостагІша. Баьчча вожийча,
бухий, тІелатар малдо вайнаха.
Схьахеза маьхьарий: «БорзабІаьрг
вийна!», «Баьчча вийна, юхадов-
ла!» МостагІийн дуьхьало тІелата-
ре йоьрзу. Баьчча воцуш бисина
вайнехан бІо баьржий, бухаболу.
Гучуйолу Эсира. ТІекхетий, воьж-
на Іуьалучу БорзабІаьрган Мехкан
Тур схьаоьцу.

ЭСИРА

(шегара Мехкан Тур хьала а
ойбий)

Аш хІун до? Юхадерза,
Сих ма ло доха.

Юхадерза, хадабе
МостагІийн гуо!..
Совца хІай кІиллош, цкѣа
Совга ладогІа:
Мехкан Тур совгахь ду!
Омра ас до!..

М А Ъ Х Ъ А Р И Й

Анасе хаийта:
БорзабІаьрг вийна!..
Мехкан Тур — Эсирехь!
Гора Эсира!
Юхадерза, иэхь до вай
Массарна гуш!
ЙоІах иэхь хета, хІай,
Лахь ду-кх вай лийра!
Юхадерзий, тІелата,
МостагІий хьуйш!..

Э С И Р А

Же, кІентий, тІелата,
Йиш яц вай доха:
Цкѣа дина наноша,
Цкѣа бен лийр дац!
ТІетоха йовсаршна,
Ца кхоош тоха —
Вай бехна балийна
Хьеший хІорш бац!

Эсирас яхьбаьхна бІаьхой юха
а майра тІелета мостагІашна. Гу-
чуволу Анас. Эсирера Мехкан Тур
схѣа а оьций, баьччалла шена
тІеовцу цо. МостагІий, бухий,
баьржа. Шайн герзаш охѣа а
туьйсус, уьду. Шен бІо дІа а то-
сний, кІелхъараволу БахІадур.
ЦІеххѣана цхѣана кулла кІел леч-
кьинчу БАХЪАГАХ бІаьргкхета
Анасан.

А Н А С

*(кулла кІелхъара Бахъаг
схѣа а такхош)*

Схѣаяла, кІиллу, цу
Коьллаш юккѣера!
Хьуна дан догІуш дерг
ЦІахь дийр ду вай.
Хьовсийша: мотт сецна,
Совдаьлла кхерар,
Гаррехѣа вегош ву
хьо, эла-лай!

*(Эсирех бІаьрг кхетий,
цунна тІе а хьодуш.)*

Дийна ю, дийна!
Ас иштта тесна хьо
Юьтур яц кхин,
Хьан терго ца еш со Іийна...

ЭСИРА

Ца оышу и дийца,
Дитахъа и...
Йоккхае хъо висна дийна!..

АНАС

Вай туьйли, Эсира,
Вайн Мехкан Тур
Юха а сийлалле кхаьчна!
Даржий вай Бахладуран
И Іаьржа сур,
МостагІий лаьхки вай,
Бохийна, хъаьшна!..

XVII

Тийна лаьтта къоьжа лаьмнаш,
ГІайгІане техка блешерийн хъан-
наш. Тимуран къизачу ардангаша
кхоамза хъешна, мерцина ерриге а
Нана-Нохчийчов. Лекхачу гу тІехь,
къеначу ножа кІел, сийдарца дІа-
воьल्लीна БорзабІаьрг. Коша тІехь
гІийла лаьтта АЙТАМИР, АНАС,
АБРЗИ, МАХЪАМА, бІаьхой.

АЙТАМИР

Тезета хІиттина
Къонахий — лаьмнаш,
Турпалчу шайн накхойх

Лешаш схъа цІий...
ГІайгІане техка и
Блешерийн хъаннаш,
Чов хилла Нохчийчов
Ойланехь тийн...

АНАС

Вайн шахъарш херцийна,
Ягийна ярташ.
Эзарнийн тІаьххъара
Тхов — кошан барз...
Даьхни дац, хъешна го
Вай дийна ардаш.
Къематде хІоьттина,
Деш адам бІарз...

МАХЪАМА

Стигланийн сийналлех
Къоьжала ийна,
Чухъоьжу вайн лаьмнийн
Бохь — Коьрта лам.
Хъоьжу и, дерриг а
Гуш, хезаш, тийна,
Дезна шен инзаре
Бохамаш ган.

А Ъ Р З И

Амма бац Коьрта лам
Къарбелла, боьхна,
Догтешна хьоьжу шен
КІенташка и.
Човхий вай тахана
ХаьнтІиг а, тоьхна,
Лаьмнашкахь эвхьаза
Ца хирриг кхин!

А Н А С

БорзабІарг тахана воьлли дІа,
ХІара гу хаьржина кошана.
ЦІе язъеш, цІен байракх оьल्लीна
Чурт хилла хІоьттінчу ножана...

А Й Т А М И Р

Анас, хьан къоначу белшашна
Лан Мехкан деза дукъ дац атта,
Ницкъ боцуш бан цхьа а бен шайна,
Бисинчийн гІо дан а бац аьтту.

Нах, гу тІера чу а буьссий, бацала охьаховшу.

Іийсарех дан дезарг вай хІинца
Къастор ду—йиш яц уьш кхобуш Іен.
Аш шайна хетариг схьадийца,
Анас, ахь вайн сацам кхочушбе.

М А Ъ Х Ъ А Р И Й

И-м къастон ца оьшу — таІзар дан догІу!
Вайчарна диннарг дан царна а догІу!

А Й Т А М И Р

Сих ца луш, собаре хилар ас доьху,
Массарна гуш деца хІоьттина хьал.
ХІетте а, адмалла, къинхетам боьху,
Къизалло толам ло моттар ду гал!
Іийсаршна юккъера цхьа векал харжа —
Цуьнга цкъа нийсонца дугІур вай ла.
Уьш хІинца, хьажар вайх лечкъош, юхьІаьржа,
Кортош а охкийна, дІо тогІехь Іа...

Кегийчу наха, боьлхий, схьавалаво
йийсархойн векал.

А Ъ Р З И

Хьовсийша, нах, цуьнга —
Мас-малнк лаьтта!
Къинхетам вайн саьккалш
Ягорна бо?!
ХІинца-м хьо буьрса вац:
Сов эсал лаьтта.
Схьадийцал, аш хІунда
ХІаллакдо тхо?!

А Н А С

Схъахъажа, бѣаьргаш хъан
Тхох чѣогѣа къаьхкина.
Схъахъажий, хаттарна
Сан жоп ло ахъ хѣинца!
Муьлош ду? Мичара?
Хѣун дахъаш даьхкина?
Тхан лаьмнаш юккъехъ аш
Хѣун лобху схъадийца!

А Й Т А М И Р

Алахъа, мостагѣий
Вайх маца хиллера?
Хѣусамаш сел къиза
Аш хѣунда йохий тхан,
Зударший, бераший
Шуна хѣун динера?
Алахъа, къинхетам
Тхобгара богѣий ткъа?!

Й И Й С А Р Х О

Тхан некъ бу ѣаламат
Декъаза, беа.
Тхаьш динчу мехкан юьхъ
Йицѣйна оха.
Астагѣчу Тимура
Лобхку тхо нехан
Латтанаш схъалеца,

Гѣаланаш йохо.
Шелделла дегнаш тхан,
Ѣожална децаш,
Къинхетам бихкина
Ѣаьржачу Ницкъо.
Оха ког баьккхинчохъ
Якъало бецаш,
Берашна самукъне
Делар шайн дицло.
Адамийн гѣиллакхаш,
Оьздалла, сий а
Дайна тхан, лаамаш,
Сатийсам хъаьшна.
Кѣордийна тхуна цѣе,
Адамийн цѣий а,
Лаьара аха а,
Аран а тхаьшна...
Маьршачу хѣусамехъ
Лаьара дийша,
Наноша кечбинчу
Кхачанах кхета.
Лаьара бераш тхайн
Голаш тѣе хийшо,
Цкъа, яккъаш яьстина,
Довла тхайн кетѣа..

Нах, хъалха санна, оьгѣае бо-
цуш, къинхетаме хъуьйсу хѣинца
йиьсархочуьнга.

А Н А С

ХаьнтIигна лиънера,
Тхо горахIиттийна,
Кху лаьмнийн да хилла,
Эвлашка хьийза.
Амма хир дац иза
Тхо мел ду дийна,
Цунна теш хила шун
Тахана дийзи!
Оха шаьш эшорах
Тамаш ма белаш:
Пхийттара ваьлларг тхox
Темало лара.
Темалой лара тхан
Зударий, бераш —
ТIамехь тхан ма-хуьллу
ГIо дора цара...
Кхин а ду бахьана
Хила тхан толам —
Дoьхначу дийнахь тхо
Ца дисар цхьалха:
Нохчийчохь иккхича
Цхьа кхерам, бохам,
Лулахой кийча бу
Орцанна хьалха!..

А Й Т А М И Р

Герз доцчу йийсаршца
Ца къуьйсу оха,
ПаргIато ю шуна

Дерза шайн цIехьа.
Вайн хилла къамел аш
ХаьнтIигах тоха,
Ойлае, бах, ала
Ша динчу иэхьан!
ДIаала: тхо долча
ХьoшaлгIа дагIахь,
Кийча ду тхо миска
Сискал тхайн екъа.
Амма шу юха а
Герз буйнахь дагIахь,
Дезар ду тхан шуьца
Iожалла екъа!..

Йийсархо дIавохуьйту. Схьавалаво
Бахьаг. Хорша еачи санна, вегoш, корта а
оллабой, дIахIутту и.

А Й Т А М И Р

Веддера хьo, тхо дIатесна,
Дицдина хьайн — элан декхар.
Веддера, зуд санна, тешха,
ХаьнтIиган когашкахь текха!
Ткъа хIинца, хьайн иэхьo хьаьшна,
Белшаш чухабийна лаьтта.
Лаьтта хьo бIаьра а хьаьжна
Хьуo ямарт хиллачу лаьттан!..

А Н А С

Лийр ву хьo! Вужур ву хIинца,
Амма хьo вужур вац, маржа,

Тѣаьхъешна юьтуш цѣ йийца,
Ларъеш хъайн Даймехкан маршо!..

А Б Р З И

Лийр ву хьо! Хьо вала хъакъ ву!
Лийр ву хьо, нэхъ дуьтуш, кѣиллу.
Лийр ву хьо, ямартхо хъакъ ву,
Цѣ йоцуш, каш доцуш, йилла!

М А Х Ъ А М А

Ден деза и жѣавла,
Ирхъолла веза!
Къинхетам бац хъуна,
Сийдоцу лай!

А Н А С

Ямартхо! Кѣарлагѣа
Ян цунна еза!
Хьо санна ямартхой
Хилла хъан дай!..

А Й Т А М И Р

Кхеташо чекхъели:
Шѣко яц цхъа а —
Ямартхо лаьтта тѣехъ
Ваха хъакъ вац!
Халкъана, Махкана
Хъанала цкъа а

Хилла бац и элий,
Я хир а бац.
Сацам бу — бакъонца
Дайн ламаст лардан,
Ямартхо ца вуллуш
Кешнашка дѣа.
Чурт доцуш, барз боцуш,
Каш цуьнан шардан,
Цу уллохъ неѣалтан
Кѣарлагѣа ян!..

XVIII

Тимуран туп. Лаьмнашкахъ
Бахѣадуран бѣо хѣаллакбаро
дарвина Тимур, чов хилла ча
санна, шен чолакха гѣорѣа те-
кхош, чухула тембайна дѣаса-
хъийза.

Т И М У Р

Ойланаш... Хъийзаво
Цара, лаг ѣуьйдуш...
Цхъа сацам баи беза,
Ца беш кхин хъем.
Тембоцу ойланаш
Яц цкъа а юьйшуш,
Буьйсанна наб яц сан,
Дийнахъ бац тем...
Кху неѣалт хиллачу
Лаьмнаша худуш,

Ло санна, денна а
 Бешаш бу б!о!..
 Моьттура иштта хьал
 Хиуттур ду хьанна,
 Ткъа х!ара... х!ара ду
 Не!алтан туш.
 Т!амна х!орш т!ера бу,
 Шайт!анаш санна,
 Къарбала дагахь бац
 Хиинца а уьш..
 Иэхь ду-кх и — дерриг а
 Дуьне а хьешна
 Эскар кху лаьмнашца
 Лара ца до!..
 Бах!адур эккхийна..
 Йо!ал а эшна!..
 Товар ду, ас кхин нах
 Ца кхардабо!..

Чуволу Мухьаммад-Султанний,
 Бах!адуррий.

МУХЬАММАД - СУЛТАН

Сийлахьниг, пурба ло
 Дан хьайга хаттар:
 Лаьмнашка хьийзаш вай
 Маццалца Ийр ду?
 Дац кхузахь тешаме
 Вижар, я г!аттар,
 Иштта д!а кхин дахлахь,
 Б!о х!аллакьхир бу.

БАХ!АДУР

Декъаза, сов къен мохк
 Бу х!ара, вайна
 Кхин цхьа а пайда бац
 Кхузара бала.
 Халонаш, дараш хьан
 Эскаро лайна,
 Битахьа х!ара мохк —
 Бицбинарг дала!..
 Совцур бац и нохчий
 Цкъа а къарбелла.
 Мелхо а т!елетарш
 Денна а деба...

МУХЬАММАД - СУЛТАН

Хьан майра эскар а
 Г!елделла дог!у,
 Ца оьшу хабарш а
 Долийна дийца..
 Х!ай Сийлахь-Воккханиг,
 Довху хьовь ч!ог!а:
 Х!ара не!алт хилла мохк
 Беза вай хийца...

ТИМУР

Бакъ лов шу: йиш яц !ен
 Лаьмнашка воьлла,
 Дан дезаш х!инца а

Сов дукха ду.
 Дукха ду схъалеца
 Мехкаш кхул тоьлла...
 Сан коьрта Іалашо
 ХІинца кхин ю.
 ХІан-хІа, со Іийра вац
 Кхузахь кхин веа,
 Иштта а эрна ас
 Яйина хан.
 БахІадур, ахь хІинца
 Нохчий чубеа,
 Лууш ву со цаьрца
 Цкъа къамел дан...

БахІадур, ара а волий, чубала-
 бо: АЙТАМИР, АЬРЗИ, ЭСИРА.
 Тимур, меттах а ца хьовш, уьш
 шена горахІитаре хьожуш Іа.
 И вистхиллалц дош ала ца хІут-
 туш лаьтта Мухьаммад-Султанний,
 БахІадуррий. Нохчий а, бист ца
 хуьлуш, Тимуре хьожуш лаьтта.
 Эххара, шена хетарг хирдоцийла
 хиъча, куьг тосий, охьаховша пур-
 ба ло Тимура.

Т И М У Р

(ша-шега)

ХІорш бу-кх уьш... ХІинццалц сан
 ХІорш ловзо дезна!..
 Илланча... Майра йоІ..
 Хазаъ ю и!..

(Хозуьйтуш.)

Баьчча шун со волча
 Ван а ца хІоьтти?
 Ас-х шу тешийта
 Амалт а делла...

А Й Т А М И Р

Дац хІинца тхан баьччин
 Кхуза вогІийла, —
 Къематде хІоттийна
 Тхан махкахь аш.
 Сийлахьниг, берриг а
 Мохк ахь бохийна,
 Тхов боцуш, да воцуш
 Бераш дити!..

Т И М У Р

ХІетахь, ас шайн паччахь
 Куьйра-хан вийча,
 Герз охьатесна шайн,
 Ца хин Іен.
 Хир вара тІаккха со
 Гечдан а кийча,
 Ца доьхуш муьтІахь шу
 Хилларрий бен.
 Амма шу, эkkхийна
 Виссина эла,
 ГІевттира, цхьаъ санна,
 Дуьхьало ян.
 ХІинца вац я паччахь,

Вац шун я эла,
Дийзира, ца ваьлла,
Сан таӀзар дан!

А Й Т А М И Р

Хьо санна, шен хенахь
Телетта тхуна,
Тохтамыш гӀиртира
Нохчех бан хӀоз.
Южаллин тур хилла
Веанчу хьуна
Кхаьчнарг а ю хӀинца
Декъаза хӀонс!
Гулдина ахь деши,
Даьхни а шорта,
Эзарнаш, эзарнаш
Берах деш буо.
Алахьа, ца дина
ЦӀий Іено кӀорда?
Ца кхоьру неӀалто
Лацарна хьуо?
Тахана кхузахь хьо
Іа, той хӀоттийна,
Вистхилар, хьажар а
Кура ду хьан.
Ткъа хаьий мацалло
Маса бер дийна?
Ахь тойнехь муьйлуш дерш
БӀаьрхиш дуй тхан?!
Йицъелла хьуо вина

Нана а хьуна,
Цундела неханиш
Ахь белхабо.
Ца дезна цкъа а хьайн
Бераш а хьуна,
Цундела неханиш
Ахь хӀаллакдо!
Хьобшу ахь адамаш,
Хеташ дозалла,
Лавтто бо узам ког
Кхеттачохь хьан.
Алахьа, мичара
Ю хьан кьизалла?
Адаман дог дуй-те
Кийрахь дерг хьан?!

Т И М У Р

Тоьар ду, илланча,
Уьш кхин ма дийца.
Сих ма ло эвхьаза
Айдан хьайн аз!
Воллу со оьгӀазло
Машарца хийца,
Цундела кхайкхина
Шу кхуза ас.
Кхайкхина лаарна
Сайна шу довза...
Шун амал тоьал ас
Герзаца зийн,
Тахана дуьйна дӀа

Дац шуьца дов сан,
Майраллин дина ас
Данман сий!..

Хьала а глоттий, Эсирина
те а вьдний, леррина цуьн-
га хьожуш гуобоккху.

Маса шо кхаьчна хьан,
Майра йоI, ала?
Хьо муха яийти
Кхуза хьан нанас?!

Э С И Р А

БерхIийтта кхаьчна сан,
ХIай Сийлахь эла.
БIаьхо со хиларна
Яийти дадас!

Т И М У Р

(цецволлий)

БIаьхо тов!.. БерхIийтта!..

А Б Р З И

Эшац цецвала:
Массо йоI Эсира
Санна ю тхан!..

Т И М У Р

(ша-шега)

Хазалла кхонйнаъ
Ца хилла дала!
БIаьхо тов... Гечди ас...
Кхоам бу-кх хьан...

(Эсире)

Воккхаве хьо гина,
Догмайра йоI,
Цаоьшу, хазаниг,
Хьо йолчу дена
Довзалехь темало
Ву ала воI!.

*Шен юкъахара тур схьа а дос-
тий, Эсире а кховдош.*

Темалойн духар хьоьхь
ЧIогIа товш деца,
Ткъа цуьнца товш хир ду
ХIара сан тур!
Майрачу хьайн халкъан
ЦIарах дIаэца,
Майра йоI, АстагIчу
Тимуран тур!..

Массо а цецволу. Эсирас тур схьаоьцу.

Шайн кьоѡжа кортош а айдинна, кура лаѡтта сийна лаѡмнаш.
 Гу тѡхь, лекхачу ножа клѡл ду Борзабѡаьрган каш. Лахахь,
 бѡаьн некѡа йистехь, го Бахѡаган барз боцчу кошана уллохь
 кларлагѡа ян билгалйина меттиг. Карахь чхар а бахѡаш, тѡе-
 vogly АЙТАМИР. «Неѡалт хуѡлда ямартхочунна!» — олий,
 охѡатосу цо шегара чхар. Тѡеvogly АНАС. Цо а, «Неѡалт
 ямартхочунна!» — олий, охѡатосу шегара тѡулг. Иштта, рогѡла-
 на тѡеvogly АЪРЗИ, НАНА, ДАДА, МАХѡАММА, ЭСИРА,
 баккхий а, кегий а нах. Хѡораммо а, «Неѡалт ямартхочунна!» —
 олий, охѡатосу шегара тѡулг. Кларлагѡин ѡбла тѡеттѡа лакха-
 йолу. Цѡеххѡана геннара схѡахеза: «Дѡабоѡлху!», «Хѡаьнтѡиган
 бѡо дѡабоѡдуш бу!» Нах, гу тѡе а бовлий, нохчийн лаѡмнаш-
 кара дѡабоѡдучу Тимуран бѡона тѡаьхѡахѡуѡйсу.

ЭСИРА

Хѡовсийша, баккѡаллаѡ
 Дѡавѡьду Хѡаьнтѡиг!

АНАС

Дѡадѡьду, Эсира,
 И ѡаьржа сур!..

МАХѡАММА

Аѡлларг шен хилла-м дѡа
 Ца вѡьду Хѡаьнтѡиг!

Веѡнера и суна
 Дахѡаш шен тур!..

АЙТАМИР

(Махѡаме)

Баркалла, лулахѡй,
 Вежарий тхан,
 Дѡттагѡий зелуш бу
 Дѡьхначу дийнахь.
 Вайн толам базбан а,
 Кѡаьхѡа той ган,
 Даггара дѡьху шу,
 Лоруш сов сийлахь.

(Массаьрга а)

Дѡахѡовсал, дѡттагѡий,
 Вайн кура ламанаш —
 Мел чѡогѡа дарц хѡекхарх,
 Уьш цкѡа а хѡьрцар дац.
 Вай лаѡмнийн клѡентий ду,
 Мокхазан амалаш —
 Мостагѡийн ницкѡаша
 Вай горахѡиттор дац!
 Дѡахѡовсал, дѡттагѡий,
 Стиглара нуьре малх —
 Мокхачу мархаша
 Хѡулбарх и дѡабѡш бац.
 Вай Маѡлхан бераш ду,

Дегнашчохъ йогуш цѣ,
 МостагІийн ницкъаша
 И цкъа а шелійр яц!..

Лаъмнийн басешкара блешерийн
 хъаннаш самукъне техка. Маѳ-
 маѳІнера схъахеза олхазарийн
 маърша декар..

ЧУЛАЦАМ

I

✓ Весет	5
Лакхенан гІиллакх	8
Догдикчу Лаьтта тІехъ	9
Безаман хоти	12
Исбаьхъа дуьне	14
«Мацах цкъа, аьхкенан тхи тесна еанчу...»	16
«Эзар га даржийна»	18
✓ Уьш хийца тарлу... дац	19
Блешераш, блешераш	20
Ненан доІа	21
✓ Нийсонна гимн	23
✓ «Дуьненан гІовгІано вина со хьере...»	24
✓ «Къеначу вайн Лаьттан сурт хийцаделла...»	25
✓ Мохкбегор	26
✓ «Олу, вай дехарг ю космосан зама...»	27
КІанте	29
Тамаше хьеший	30
✓ «Данман хІуммаъ ца лаьтта...»	31
✓ «Суьйранна, къамеле бевлла...»	32
✓ Амал	33
✓ Ненан мотт	35
✓ «Некъ битна лаьтта йоІ...»	37
✓ «ГІиллакх ду-кх адамийн...»	38
Хьалхе	39
✓ «Дуьненчохъ массанхъа бевзаш бу...»	40
✓ «Нагахъ хъан гІо оьшуш...»	42
✓ «Іаьржа ду вайн латта, хьена ду и...»	43

Сан кхоллам	44
Шира ц!а	47
Дайман хуьлда	49
Адамаш ду вай кху дуьненчохь	51
«Цкъа, мерза наб хадеш...»	53
«Яз ца луш висна со...»	55
Дидина илли	57
«Кху глалин гловганах ведда...»	60
Кху ц!пйнан бераш	62
«Б!аьстенан сирлачу луьйранна нана...»	63
«Х!ун оьшу бакъволу поэт хила?...»	64
«Эвлан йист сенъелла...»	65
«Хазахетар, безам вай...»	66
«Малх д!абайн генара баххъаш а къегош...»	67
«Д!атесна шира некъ...»	68
«Кхокха санна, даржон сийна т!емаш...»	69
«Ма ц!ог!а цецъяьлла...»	70
«Хъуьн чохь со воглур...»	72
К!ен буьртиг	74
Ягийна аре	77
«Делкъе. Сийна хъун, тапъаьлла, тийна...»	79
«Цхъаволчо, !оттар еш...»	80
Сутар ву со	82
Шовданан йистехь	84
«Кху х!усамехь дерриг ду...»	86
«И де т!едог!ур ду...»	88
«Мархаш лобхкуш...»	90
«Язычник ву со...»	91
«Ирс суна кху маьлхан дуьненчу вала...»	93
Адаман дог	94
Безаман аз	96
Догдикалlex стихаш	97
Аэропортехь	100
Дегабаам	101
Безаммий, Къастаррий	103
Керла шо	105
Сатийсар	107
Зарзар	108
Сан вуьрх!итта шо	109

Собар дехъа де	110
Говраш хахкар	112
Мархийн дов	115
«Варий, йол, ма г!олахь поэте маре...»	116
«Т!ехъели. Яха и, т!ехъяьлла...»	118

II

«И суна гина ду...»	121
1947-чу шеран май	122
«Д!ауьду аренца ламанан хи...»	123
Ала илли	124
«Гизгина. Горга-лам, Хулхулон тог!и...»	125
Даймохк бу кхойкхуш	126
«Маракъевли ас хазалла...»	129
Бераллин аз	131
Баркалла, адамаш (поэми т!ера)	133

III

Хаьнт!иггий, илланчий (драматически по- эма)	147
---	-----

Шайхи Абдулмуслимович Арсанукаев

ПЕСНИ ГОР
Стихи, поэма

Редактор Х. Б. Саракоев.
Младший редактор Р. Х. Плиева.
Художник Т. Ахмедов.
Художественный редактор М. Б. Магомеев.
Технический редактор С. П. Липатова.
Корректор А. А. Виситаева.

ИБ № 2008

Сдано в набор 4.02.1991 г. Подписано в печать 15.05.1991 г.

Бумага тип. № 1. Формат 60x84 1/32.

Гарнитура литературная. Печать высокая.

Усл. печ. л. 8,37. Усл. кр.-отт. 8,49.

Уч.-изд. л. 8,83. Тираж 5000. Цена 3 руб. 50 коп.

Заказ № 291.

Чечено-Ингушское издательско-полиграфическое объединение
«Книга» Государственного комитета ЧИР
по делам издательств, полиграфии и книжной торговли,
364907, г. Грозный, ул. Субботников, 35.

С 2(Чеч.)
А 85

Арсанукаев Ш.

А 85 Песни гор: Стихи, поэма. — Гроз-
ный: «Книга», 1991. 288 с.

А $\frac{4702700200-46}{М 135(03)-91}$ 39—91

С 2(Чеч.)

84-23
3 с. 30 к.

ПЕСНИ ГОР

(Стихи, поэма)

И. С. Яковлев